

Janez Cvirn

POLITIČNA ORIENTACIJA CELJSKEGA NEMŠTVA
1861—1907

(1. nadaljevanje)

POLITIČNA ORIENTACIJA CELJSKEGA NEMŠTVA
OD KONCA SEDEMDESETIH DO SREDE DEVETDESETIH LET

IV.

Taaffejeva politika »sporazuma in sprave« pospeši že v prejšnjem obdobju začeto notranjo diferenciacijo v nemškem liberalnem taboru. Stari liberalizem vse bolj peša, krepijo pa se nemške nacionalne sile, ki postavljajo narodnost pred svobodo in gledajo na vsa politična vprašanja le skozi prizmo nemških interesov. Ta razvoj je viden tudi v Celju, pri čemer velja poudariti, da opazimo prve večje spremembe v politični orientaciji celjskega nemštva že v času priprav na državnozbornske volitve leta 1879, ko se po besedah Cillier Zeitung liberalna stranka razcepi na dva sovražna si tabora, ki si stojita nasproti zlasti pri vprašanju okupacije Bosne in Hercegovine, imata pa tudi glede drugih vprašanj svoje posebne interese.⁷⁷ V tej situaciji, ki je po mnenju Cillier Zeitung bistveno drugačna kot ob prvih direktnih državnozbornskih volitvah leta 1873, ko sta si stali nasproti le dve stranki, katerih programa sta si bila diametralno nasprotna (na eni strani ustavoverna stranka, na drugi pa njeni nasprotniki, ki jih Cillier Zeitung označi za klerikalce, nacionalklerikalce, fevdalce in pravno stranko),⁷⁸ se mora celjsko nemštvo v kratkem času jasno opredeliti in premagati oportunistem in indiferentem v lastnih vrstah, kot se je pokazal ob polemikah o političnem profilu Ustavovernega društva.

Ko Cillier Zeitung opisuje dalekosežne politične spremembe, do katerih je prišlo v zadnjih šestih letih in novo politično grupiranje v okviru liberalnega tabora (na eni strani opozicijska stranka, ki prisega na program »stodvanajsterice«,⁷⁹ na drugi pa vladajoča, zmerno liberalna stranka), se odločno opredeli za opozicijo in njen program (»Die Fortschrittspartei ist unsere Partei, ihr Programm ist unser Panier«)⁸⁰ ter z navdušenjem pozdravi ustanovitev posebne štajerske Napredne stranke z baronom Walterskirchnom⁸¹ na čelu (njen član je seveda tudi celjski poslanec dr. Richard Foregger),⁸² še bolj pa njen program, ki je še radikalnejši od programa Napredne stranke v Avstriji.⁸³ Zato celjsko nemštvo na volilnem zborovanju dne 29. maja 1879 enoglasno potrди ponovno kandidaturo poslanca Foreggerja na podlagi že navedenega programa štajerske Napredne stranke in ga v volilnem boju tudi odločno podpira.⁸⁴ Na istem zbo-

⁷⁷ Cillier Zeitung 18. 5. 1879. Politische Rundschau.⁷⁸ Cillier Zeitung 22. 5. 1879. Unsere Partei.⁷⁹ O interpelaciji »stodvanajsterice« glej: D. H. Müller, n. d., str. 84.⁸⁰ Cillier Zeitung 22. 5. 1879. Unsere Partei.⁸¹ Baron Robert Walterskirchen (1839—1920), je bil izvoljen v državni zbor leta 1873 in bil med vidnejšimi posilniki naprednega kluba, v letih 1879—1881 pa vodja štajerskega Naprednega kluba. V začetku leta 1882 je izstopil iz kluba Združene levice in poskušal z Adolfom Fischhofom ustanoviti Nemško ljudsko stranko. To mu je prineslo ostre napade liberalnega tabora, zato se od tega časa dalje ni več politično udeleževal.⁸² Cillier Zeitung 22. 5. 1879 (V njej so še: baron Walterskirchen, dr. Heilsberg, Posch, baron Zschok, dr. Magg, Duchatsch in Seidl.)⁸³ D. H. Müller, n. d., str. 35; Cillier Zeitung 12. 6. 1879. Der Parteitag der steirischen Fortschrittspartei. (V poročilu s strankinega dne štajerske Napredne stranke, ki je bil 8. 6. 1879 v Gradcu, je med drugim zapisano: »Das Programm der Fortschrittspartei ist ein eminent österreichisches, deutsches und patriotisches.«.)⁸⁴ Cillier Zeitung 1. 6. 1879.

rovanju izvoljeni agitacijski komite, v katerem srečamo vse najpomembnejše celjske meščane, se agilno vključi v predvolilne boje in organizira več volilnih zborovanju v Celju in okolici. V predvolilno gibanje se aktivno vključi tudi Cillier Zeitung, ki že 12. junija 1879 v posebni prilogi objavi celoten Foreggerjev program.⁸⁵ V njem celjski kandidat najprej poudari, da je njegov program indentičen s programom Napredne stranke in da se zavzema za močno Avstrijo, duhovni napredek, resnične ustavne svoboščine in materialno blagostanje celotnega prebivalstva. Zato predlaga obsežne reforme na vseh področjih družbenega življenja. Po njegovem mnenju bi bilo potrebno spremeniti sistem delegacij, ki je nepravilčen do Cislitvanije in favorizira Madžare. Prav tako se zavzema za razvoj društvene in zborovalne zakonodaje, za reformo zakonodaje o tisku in svobodnjaškem smislu, za nadaljni razvoj šolstva in za enakopravnost vseh narodov monarhije. Na gospodarskem področju je pristaš nadaljnega intenzivnega razvoja monarhije, h kateremu lahko prispeva tudi država in sicer s tem, da pokrije svoj deficit z varčevanjem (manj uradništva, centralnih organov, vojske . . .). Na področju sociale pa se zavzema za davčno reformo v smislu pravičnejše porazdelitve davkov (progresivna obdavčitev), za spremembo obrtnega reda v korist malemu obrtniku, za ustanavljanje produktivnih zadrug in posojilnic, ki jih naj podpira država, ter za izboljšanje položaja uradništva.

Foregger, ki s tem programom nastopa na številnih volilnih zborovanjih v Celju in okolici, v volilnem oklicu neposredno pred volitvami doda še oster napad na Pravno stranko: *»Wähler Bedenket! Hohenwart und Genossen sind in Anzug. Unter dem Scheine nationaler Versöhnung wollen sie deutscher Kultur und Sitte den Krieg auf Leben und Tod erklären . . . Die Verfassung ist in Gefahr!«*. Ta oklic, ki vsebuje že stare Foreggerjeve teze, je v glavnem naperjen proti konservativnemu kandidatu vitezu Berksu,⁸⁷ proti kateremu uprizori Cillier Zeitung pravo gonjo,⁸⁸ čeprav ga je še leto poprej, ob deželnozborskih volitvah, priporočala kot povsem primerne kandidata za deželnega poslanca.⁸⁹ Proti njemu pa ostro nastopi tudi celjski opat Vrečko, ki dan pred volitvami (3. julija 1879) v Cillier Zeitung izjavi, da vitez Berks debelo laže svojim volilcem, ko na volilnih zborovanjih trdi, da je katolik, saj je leta 1875 na okrajnem glavarstvu uradno izjavil, da je *»confessionslos«*, kasneje pa trdil, da je staroverec.⁹⁰ Opatova intervencija ne vpliva bistveno na izid volitev, na katerih zmaga dr. Richard Foregger s 305 glasovi proti 261 za Berksa.⁹¹ Dobi pa precej glasov manj kot pred šestimi leti, opozicija pa se močno okrepi.⁹²

Čeprav Foregger na volilnih zborovanjih pred volitvami izjavlja, da se bo v državnem zboru zavzemal za enakopravnost narodov in za dosledno izpolnjevanje čl. XIX državnih osnovnih postav,⁹³ Cillier Zeitung pa v vabilu na naročbo zapiše, da ne bo hujskala proti Slovincem (nikakor pa ne bo trpela neupravičenih slovenskih napadov na svoje težnje),⁹⁴ v tem času opazimo tudi že prve spremembe v odnosu celjskega nemštva do slovenskih zahtev in Slovencev samih. Sprememba se zlasti kaže v tem, da se začenja Cillier Zeitung spuščati v ostre polemike s slovenskim časopisjem (kar prej ni bila njena na-

⁸⁵ Cillier Zeitung 12. 6. 1879. (Priloga k 47. številki.)

⁸⁶ Cillier Zeitung 3. 7. 1879.

⁸⁷ Vitez Hugo Berks (1841–1906). Leta 1870 je zapustil vojaško službo in večinoma živel na svoji graščini na Blagovni pri Sentjurju. Leta 1876 je postal član celjskega okrajnega zastopa in se ukvarjal predvsem z gospodarskimi vprašanji. Četudi ni bil slovenske narodnosti, se je prilagodil svoji okolici in se zainteresiral za nacionalne, gospodarske in politične potrebe štajerskih Slovencev. Ti so ga že 1879 kandidirali za državnega poslanca (proti Foreggerju), vendar brez uspeha. V državni zbor je bil izvoljen šele 1897 (kot naslednik M. Vošnjaka) in v njem deloval v prid slovenskih zahtev.

⁸⁸ Cillier Zeitung je priobčila v juniju 1879 veliko člankov, napetjenih proti Berksu, npr. 29. 6. 1879 itd.

⁸⁹ Cillier Zeitung 8. 9. 1878.

⁹⁰ Cillier Zeitung 3. 7. 1879.

⁹¹ Cillier Zeitung 4. 7. 1879, posebna številka; Foregger dobi večino svojih glasov v Celju (249), medtem ko jih dobi Berks v Celju le 48.

⁹² V. Melik: Volitve na Slovenskem, str. 53, 64, 233, 234.

⁹³ Cillier Zeitung 12. 6. 1879.

⁹⁴ Cillier Zeitung 22. 6. 1879.

vada), ki je v predvolilnem obdobju, pa tudi po volitvah, polno različnih insinuacij na račun celjskega nemštva in njegovih političnih voditeljev, ter je še posebej ostra do nekaterih člankov v Slovenskem narodu. Tako npr. poslanec Foregger 9. junija 1879 sam zavrača »podtikanja« Slovenskega naroda, da je Cillier Zeitung njegova last,⁹⁵ celjski odvetnik dr. Edvard Glantschnigg pa mesec dni kasneje trditve istega časopisa (»organ rusofilov na Kranjskem«) oziroma njegovega celjskega dopisnika, da je na Koroškem rojeni slovenski renegat, ki je zatajil slovensko mater in svojo narodnost.⁹⁶ Pri tem poudarja, da sicer noče polemizirati z »ruskim glavnim stanom v Celju«, da pa se čuti dolžnega zavrnuti navedeno trditev kot golo neumnost, saj bi moral biti po priimku potemtakem tudi dr. Bleiweis Nemeč in torej nemški renegat.

Drugačen odnos celjskega nemštva do Slovencev pa se na drugi strani kaže tudi v tem, da začenja Cillier Zeitung enostavno ignorirati slovensko družabno življenje v mestu. Medtem ko so do konca aprila 1879 poročila s prirediteljem čitalnice v Cillier Zeitung nekaj običajnega,⁹⁷ pa se po državnozborskih volitvah ne da iz časopisa ničesar več izvedeti o celjskem slovenstvu. Seveda pa se s tem ne da spremeniti dejstva (kot je zapisal v anonimnem dopisu v Cillier Zeitung »ein die nationale Versöhnung freudig begrüßender Slave«), da slovenska stranka v Celju iz dneva v dan pridobiva na pomenu,⁹⁸ zato novo stališče časopisa in celjskega nemštva do Slovencev pospeši razbitje koeksistence med slovenskim in nemškim prebivalstvom v mestu.⁹⁹

Vidimo torej, da pride do pomembnih sprememb v politični orientaciji celjskega nemštva že v času pred Taaffejem, po njegovem prihodu na oblast pa se diferenciacija v celjskem nemškem taboru nadaljuje. Pri tem pa velja poudariti, da prehod v nacionalizem poteka postopoma, nekako vzporedno s spremembami v odnosu celjskega nemštva do nove vlade.

Taaffejev prihod na oblast celjsko nemštvo sprejme brez večjega nasprotovanja, saj podobno kot večina v liberalnem taboru meni, da se novi kabinet ne more dolgo obdržati. Zato Cillier Zeitung, ki sicer pravi, da se mora liberalno nemštvo odločno zoperstaviti novemu konservativnemu ministrstvu, komentira Taaffejev prihod na krmilo države več kot zadržano: »Kaj hoče, kaj more novo ministrstvo, to lahko odgovori samo prihodnost.«¹⁰⁰ To zadržanost vidimo zlasti iz odobravanja politike štajerske Napredne stranke, ki se noče udeležiti konference predstavnikov frakcij Ustavoverne stranke v Linzu, na kateri bi se naj nemški liberalci dogovorili za enoten nastop v parlamentu in zavzeli enotno stališče do novega kabineta,¹⁰¹ saj meni, da je mogoče izoblikovati pravičen odnos do nove vlade šele po prestolnem govoru.¹⁰²

Odnos celjskega nemštva do vlade se začenja spreminjati že v naslednjem letu, ko začne vladna večina s prvimi poskusi revizije ustave v konservativnem smislu in ko so tudi Slovenci deležni nekaterih koncesij.¹⁰³ Tako npr. ostro zavrača Lienbacherjev¹⁰⁴ predlog po skrajšanju obveznega šolanja z 8 na 6 let, saj meni, da so obstoječe šolske postave »najizvrstnejše, najgotovejše poroštvo resnične, blagor ljudstva utemeljujoče in človeštvo pospešujoče narodne prosvete.«¹⁰⁵ Medtem ko celjska okoliška občina »pozdravlja z veseljem nasvet g. dr. Lienbacherja in drugov, ki meri na to, da se 8 letno obiskovanje šole

⁹⁵ Cillier Zeitung 12. 6. 1879. (Dopis dr. Foreggerja z dne 9. 6. 1879.)

⁹⁶ Cillier Zeitung 13. 7. 1879.

⁹⁷ Cillier Zeitung 27. 2. 1879.

⁹⁸ Cillier Zeitung 26. 10. 1879.

⁹⁹ Kljub temu pa diferenciacija poteka postopoma in je dokončana šele sredi osemdesetih let prejšnjega stoletja.

¹⁰⁰ Cillier Zeitung 17. 8. 1879.

¹⁰¹ Cillier Zeitung 31. 8. 1879.

¹⁰² prav tam; Cillier Zeitung 4. 9. 1879.

¹⁰³ Na splošno o Slovencih za časa Taaffeja glej: V. Melik: Slovenska politika v Taaffejevi dobi, ZC 1975.

¹⁰⁴ Georg Lienbacher (1822—1896), državni poslanec 1873—1896.

¹⁰⁵ Slovenski gospodar 11. 3. 1880. Iz Celja. (Glede na šolstvo navzkriž.)

skrči za 2 leti«,¹⁰⁶ pa mestni zastop na seji 5. marca 1880 sprejme posebno resolucijo, v kateri zavrača vsakršno spreminjanje šolske zakonodaje: »Der Gemeinde-Ausschuss von Cilli sieht in dem neuen Volksschulgesetze die trefflichste und sicherste Gewähr für die Erzielung der wahren, den Volkswohlstand begründenden und die Humanität fördernden Volksbildung; er würde daher jede Verstümmelung, die das Gesetz im reactionären Sinne erfahren könnte, als eine arge Schädigung des höchsten Volksinteresses auffassen und mit allen gesetzlich erlaubten Mitteln bekämpfen«. ¹⁰⁷ Še ostreje pa celjsko nemštvo reagira na sprejetje dveh resolucij, s katerima je februarja 1880 v proračunskem odseku definiral slovenske zahteve dr. Josip Vošnjak,¹⁰⁸ saj jih smatra za poskus popolne slovenizacije osnovnega in srednjega šolstva na Kranjskem in Spodnjem Štajerskem. Cillier Zeitung že med generalno debato o proračunu v začetku aprila 1880 zapiše, da priznava pravične zahteve vsakega naroda po varovanju svoje nacionalnosti (»Wir anerkennen vollständig die berechtigte Forderung jedes Volksstammes auf Achtung und Pflege seiner Nationalität«), obenem pa dodaja: »Wir erlauben uns aber, bevor wir Slovenen oder Deutsche sind, **Oesterreicher zu sein und wir fordern darum auch von jedem Slovenen, dass er zuerst Oesterreicher sei.** Und als Oesterreicher sagen wir: nicht bloss der Slovene, auch der Deutsche hat in Steiermark und Krain das Recht auf Unterricht in seiner Muttersprache«. ¹⁰⁹ Celjski občinski odbor pa na seji dne 9. aprila 1880 sprejme tudi posebno resolucijo, ki zavrača »poskus slovenizacije srednjih šol« kot strašen korak nazaj, škodljiv tudi slovenskim interesom:¹¹⁰ »Der Gemeinde-Ausschuss muss jeden Versuch, die Mittelschulen des steirischen Unterlandes zu slovenisieren, als einen ungeheuren Rückschritt in allen Zweigen des Unterrichtes bezeichnen, er muss in einem solchen Versuche einen Angriff auf die vitalen Interessen nicht bloss der Stadt und der Deutschen, sondern auch der Slovenen erblicken und müsste mit allen gesetzlichen Mitteln diesem Versuche entgegentreten«. Po sprejemu obeh Vošnjakovih resolucij v državnem zboru dne 23. aprila 1880,¹¹¹ pride med celjskim nemštvom še do ostrejših reakcij.

Cillier Zeitung že dva dni po glasovanju zapiše, da kaže sprejem slovenskih zahtev žalostno resnico, da ni v Avstriji ničesar več nemogoče (Die leuchtende Sonne deutscher Cultur soll mit dem Embryonal-Zustande slovenischer Erfindungen vertauscht werden), obenem pa za vladino politiko sprave, ki samo krepi nacionalna nasprotja, pravi, da je na škodo najbolj kulturnega naroda države upoštevala narodne utopije in s tem dosegla stagnacijo v splošnem razvoju.¹¹² S podobnimi argumenti pa zavrača sprejem resolucij tudi Foregger, ki z dolgim govorom v državnem zboru natančno definira gledanje celjskega nemštva na slovenske zahteve.¹¹³ Po njegovem mnenju nikakor ne gre zamejvati slovenskega vprašanja s češkim, kajti »pri Čehih je stvar popolnoma drugačna. Čehi so narod (Nation), ki si lahko s polno pravico lasti to ime. Oni so narod, ki tudi v sedanjosti ustvarjalno posega v kulturno življenje, ki lahko kaže na bogato preteklost. Kdor zahteva, da se ga šteje za polnoveljavnen narod, mora pokazati na samosvoje nacionalno delo, nacionalne pridobitve, na prispevke h kulturnemu razvoju. Čehi to zmorejo. Slovenci pa lahko pokažejo le na svoj lasten jezik. Vendar pa je jezik le znamenje, ne pa pridobitev ali delo nekega naroda. Bolj kot pri posamezniku se značaj naroda izraža skozi to, kar je storjenega, in narod, ki ne more pokazati originalnih prispevkov k razvoju

¹⁰⁶ prav tam.

¹⁰⁷ Cillier Zeitung 7. 3. 1880; T. Fürstbauer, n. d., str. 25.

¹⁰⁸ I. Prijatelj: Slovenska kulturnopolitična in slovstvena zgodovina, knj. 5, Ljubljana 1966, str. 64.

¹⁰⁹ Cillier Zeitung 8. 4. 1880.

¹¹⁰ Cillier Zeitung 11. 4. 1880; T. Fürstbauer, n. d., str. 26.

¹¹¹ Cillier Zeitung 25. 4. 1880. Also doch!

¹¹² prav tam.

¹¹³ Cillier Zeitung 9. 5. 1880 in 13. 5. 1880. (Foreggerjev govor je časopis priobčil v dveh nadaljevanjih.)

kulture, nima pravice do priznanja narodne samostojnosti (Volksthümliche Selbstständigkeit). S tem ničesar ne očitam slovenskemu narodu, ne zasramujem ga zaradi tega, ker ni v srečnem položaju, da bi lahko pokazal takšne lastnosti, ki bi mu zagotavljale samostojen, trajen narodni značaj (Volkspersönlichkeit). Podlegel je pač naravnemu zakonu, ki ga je Julius Braun izrazil z naslednjimi besedami: Vsak narod kopira od svojega kulturno naprednejšega sosedu kolikor le more, vendar originalna kultura nikoli ne more nastati tam, kjer je poleg nje že druga bolj razvita. Tako je bilo pred tisočletji in tako bo tudi v prihodnosti. Nauki zgodovine govore o tem povsem jasno. Tako je bilo v obdobju preseljevanja ljudstev in tako je bilo do današnjih dni. Kje so Bretonci, Irci, Baski in druga ljudstva, ki so nekoč igrala veliko vlogo? Kaj je nastalo iz severnoameriških Indijancev, ki so se stopili pod dihom belega človeka? Kaj je ta dihljaj drugega kot moč kulture? In, gospoda moja, da to ponazorim na slovenskem primeru: kaj je nastalo iz tistega velikega plemena Vendov, ki so pred stoletji gospodovali celotnemu področju do Rena, na začetku srednjega veka kot trgovci obhodili celo Evropo in bili eno izmed najmočnejših ljudstev Evrope? Pred 25 leti jih je bilo v Lužicah le še 200.000 in so imeli svojo izvirno narodnost; danes, po 25 letih, kaj so postali? Obstaja le še več malih rudimentov, obstaja komaj 30.000 ljudi, ki se ukvarjajo s kmetijstvom in drobno obrtjo.« Foregger opozarja na dejstvo, da so Slovenci produkt mešanja: »Slovenci niso sprejeli od nemškega kulturnega naroda le fizičnih elementov, temveč zlasti nemško omiko. To je pač usoda tega naroda, da se ne more izogniti in se ne bo izognil neizprosному zakonu. Končno gre le za to: narod, ki je močnejši, bolj zdrav in kulturno sposobnejši, bo drugega brez-pogojno pogoltnil«. Na koncu pravi Foregger, da je treba gledati na nacionalno vprašanje v Avstriji nasploh, še posebej pa na slovensko vprašanje, prav iz takega zornega kota: »Ne sprašujem se torej samo, ali je upravičeno, dajati nekemu jeziku več ali manj pomoči, temveč tudi, ali bo kulturni razvoj s tem pridobil ali trpel«. In če se na nacionalno (slovensko) vprašanje gleda s tega izhodišča, postane vsem popolnoma jasno: »Slovenizacija srednjih šol bi bila velikanski korak nazaj.«

Sprejem Vošnjakovih resolucij in vedno nove slovenske zahteve po enakopravnosti slovenskega jezika v šolah in uradih,¹¹⁴ še zlasti pa udarci nemštvu na Kranjskem¹¹⁵ povzročijo med celjskimi Nemci ostre napade na vlado,¹¹⁶ ki po mnenju Cillier Zeitung s svojo politiko sprave in podeljevanja koncesij Slovanom samo povečuje njihove apetite.¹¹⁷ Pospešijo pa tudi diferenciacijo v celjskem nemškem taboru, ki od druge polovice leta 1880 dalje hitro napreduje, tako da je sredi leta 1881 prehod iz liberalizma v nacionalizem več ali manj dokončan.¹¹⁸

¹¹⁴ Uvodnik v Cillier Zeitung 23. 5. 1880. (Zur nationalen Gleichberechtigung) zavrača zahteve po uvedbi slovenskega jezika v šole in urade z naslednjimi argumenti: »Das grosse österreichische Vaterland besitzt trotz den verschiedenzüngigen Nationalitäten einen deutscher Character, deutsch ist sein Ursprung, deutsch seine Monarchie und Deutsche haben es zu einem Culturstaate gemacht. Es ist daher auch für Jeden, der im Staate ein Amt bekleiden will, in erster Linie die Kenntniss der deutschen Sprache geboten, während die landesübliche Sprache einzelner Provinztheile nur als Verständigungssprache erwünscht erscheint.« Temu dodaja, da pri oddajanju služb ne sme igrati glavne vloge nacionalnost aspiranta, ampak njegovo »duhovno premoženje«.

¹¹⁵ Cillier Zeitung pozorno spremlja dogodke na Kranjskem in ob vsaki slovenski pridobitvi ostro napada vlado. Razmeram na Kranjskem je posvečenih več uvodnikov (12. 8. 1880. Constitutionelle aus Oesterreich; 26. 8. 1880. Die Zustände in Krain; 16. 12. 1880. Auf administrativem Wege itd.) in nešteto krajših poročil, ki opisujejo »terrorizem« Slovencev in nazadovanje kranjskega, še zlasti ljubljanskega nemštva. Od avgusta 1880 dalje, ko postane ljubljanski nemški list tednik, se zlasti okrepijo napadi na Winklerja, ki je po mnenju časopisa glavni krivec za neugodne spremembe. Iz člankov pa veje tudi nekakšna solidarnost s kranjskim nemštvom, zato ni nič čudnega, če na poslovilnem večeru litijskega okrajnega glavarja Vestenecka (pred njegovim odhodom v Gradec aprila 1881) srečamo tudi predstavnike celjskih Nemcev.

¹¹⁶ Pri tem pa velja poudariti, da v časopisu še sedaj srečamo članke, iz katerih veje prepričanje, da bo vlada slej ali prej padla: »Der Versöhnung-Sport des Grafen Taaffe hat bereits die Einigung der liberalen Deutsch-österreichischer erzielt und über kurz oder lang wird die Politik des gegenwärtigen Cabinetes an den Klippen ihrer besten Anhänger stranden.« (Cillier Zeitung 19. 8. 1880.)

¹¹⁷ Cillier Zeitung 15. 8. 1880.

¹¹⁸ Okrepitev nacionalizma med celjskim nemštvom poteka v skladu z istimi trendi v nemškem liberalnem taboru v celoti.

Ko Cillier Zeitung komentira propad Laibacher Tagblatta, ki s 15. avgustom 1880 postane tednik, in odmeve slovenskega časopisja na njegov propad (Slovenski Narod je zapisal: »... das einzige deutsche Organ Krains ist kreipirt«), pravi, da so se nacionalna nasprotja v monarhiji že tako zaostrila, da je nemogoče ostati nevtralen, ampak se je potrebno opredeliti: »Man muss Hammer oder Amboss sein«.¹¹⁹ Obenem pa začenja poudarjati potrebo po enotnejšem in odločnejšem nastopanju Nemcev proti nacionalnim nasprotnikom in vladi. Zato časopis z veseljem pozdravlja priprave na IV. nemško-avstrijski strankin dan (Parteitag) na Dunaju, občinski odbor pa pošlje na shod tudi svoje predstavnike z županom Neckermannom na čelu,¹²⁰ ki z navdušenjem sprejmejo sklepno resolucijo,¹²¹ kasneje pa k sklepom shoda pristopi tudi občina kot celota.¹²² Oživiljeni nemški nacionalni duh po nemško-avstrijskem strankinem dnevu se po mnenju Cillier Zeitung kaže tudi v prebuditvi celjskega Nemškega društva, ki sredi decembra 1880 po skoraj štiriletnem premoru,¹²³ obnovi svoje delovanje, in že na prvem zborovanju sprejme dve pomembni resoluciji.¹²⁴ S prvo izraža svoje globoko strinjanje s sklepi nemško-avstrijskega dne na Dunaju (to izrazi tudi s podelitvijo častnega članstva dr. Sturm, ¹²⁵ dr. Schmeykalu¹²⁶ in dr. Koppu¹²⁷), z drugo pa pristopi v Deutscher Schulverein kot ustanovni član. Od tega časa dalje postane Nemško društvo¹²⁸ jedro političnega življenja v Celju in s svojim delovanjem odločilno pripomore k dovrstitvi diferenciacije v celjskem nemškem taboru in okrepitvi nemško-nacionalnih gledanj, ki že kmalu prevladajo.

Cillier Zeitung že v uvodniku ob Veliki noči leta 1881 ostro zavrne vladino politiko sprave in poudari, da se je treba postaviti na povsem nacionalno stališče: »Misel na paktiranje z našimi nasprotniki naj bo zapisana v knjigo basni. Od njihovega fanatizma ne moremo pričakovati nobene obzirnosti in prizanašanja, zato jim tudi javno in častno pokažimo, da se jih ne bojimo. Samo močno poudarjanje našega nemškega stališča lahko naredi konec neutrudnemu rovarjenju.«¹²⁹ Še natančneje opredeli novo politično orientacijo celjskega nemštva dr. Richard Foregger na volilnem zborovanju v Laškem, ko govori o dveh glavnih nalogah Nemcev:¹³⁰ »Pred nami sta dve nalogi. Mi, in predvsem vi, moja gospoda, imate kot volilci nalogo stati kot sklenjena falanga izurjenih orožnikov za našimi poslanci. Kot Nemci pa moramo izpolniti še drugo nalogo. Izjasnimo se za Nemece; recimo: nemštvo je za nas isto kot napredek; nemštvo je življenjski pogoj Avstrije; odpad od tega nazora je zločin proti državi; po-

¹¹⁹ Cillier Zeitung 12. 8. 1880.

¹²⁰ Cillier Zeitung 7. 11. 1880.

¹²¹ Cillier Zeitung 16. 12. 1880.

¹²² Cillier Zeitung 12. 12. 1880.

¹²³ Cillier Zeitung 16. 12. 1880 (glej op. 62).

¹²⁴ prav tam.

¹²⁵ Dr. Eduard Sturm (1830—1909), doktor prava, politik. Leta 1865 izvoljen v moravski deželni zbor, v letih 1867—1871, 1873—1889 državni poslanec. Kljub nemško-nacionalni usmeritvi se je pridružil Naprednemu klubu šele 1876 in v njem ostal do leta 1881. Nato je bil član kluba Združene levice (1881—1885), Nemško-avstrijskega kluba (1885—1888) in kluba Združene nemške levice (1888—1889). Do svojega umika iz političnega življenja v letu 1889 je bil ena izmed vodilnih političnih osebnosti v nemškem liberalnem taboru.

¹²⁶ Franz Schmeykal (1826—1894), voditelj nemške liberalne stranke na Češkem. V državni zbor je bil izvoljen 1861 in v njem deloval vse do svoje smrti. Zavzemal se je za delitev Češke po nacionalno zaokroženih okrožjih.

¹²⁷ Josef Kopp (1827—1907), doktor prava. Leta 1848 je bil član akademske legije na Dunaju, leta 1867 je bil izvoljen v dunajski občinski svet, leta 1868 pa v nižjeavstrijski deželni zbor. Leta 1869 je na Dunaju ustanovil Nemško društvo, ki ga je vodil do leta 1884. Bil je predsednik na nemško-avstrijskih strankin角度nih letih 1870, 1871, 1873 in 1880. Leta 1873 je bil izvoljen v državni zbor in bil njegov član do smrti. V letih 1873—1881 je bil eden izmed načelnikov Naprednega kluba, nato pa je bil član kluba Združene levice, Nemško-avstrijskega kluba in kluba Združene nemške levice. Leta 1897 se je pridružil Nemškemu naprednemu klubu in ostal njegov član do svoje smrti. Bil je tipičen predstavnik Naprednega kluba, vendar pa najprej radikalen, kasneje pa zmeren. Bil je nemško-nacionalno usmerjen, pa nasprotnik radikalnejših prijemov v nacionalnem vprašanju.

¹²⁸ Po statutu je bil namen društva naslednji: »Der Deutsche Verein erstrebt die Belebung und Pflege des nationalen Geistes unter der deutschen Bevölkerung in Österreich, sowie die freiheitliche Entwicklung auf politischem, religiösem und volkswirtschaftlichem Gebiete.« (ZAC, Zbirka dr. Brenčiča, Pravila Nemškega društva v Celju, 1886, čl. 1.)

¹²⁹ Cillier Zeitung 17. 4. 1881, Ostern.

¹³⁰ Cillier Zeitung 28. 7. 1881. (Zborovanje je bilo 24. 7. 1881 v Larischevi pivnici v Laškem).

vejmo: Kot Avstrijci moramo biti Nemci in nismo dobri Avstrijci, če nismo dobri Nemci (als Österreicher müssen wir deutsch sein, und wir sind keine guten Österreicher, wenn wir nicht gute Deutsche sind). Tesno se združimo in izobesimo prapor nemške nacionalnosti. Slovani na jugu in severu si na svoj prapor niso zapisali ne svobode, ne napredka, ne katerekoli druge politične pridobitve, temveč le svoje slovanstvo; zapišimo tudi mi na svojo zastavo nemški materin jezik, nemško besedo in nemško čast, in zmagali bomo. Kajti nemštvo pomeni pravičnost in pravičnost ter lepe nemške navade so vedno zmagale!«

Ob koncu leta 1881, ki prinese določene premike v političnem nastopanju nemškega liberalnega tabora v monarhiji,¹³¹ je nova politična orientacija celjskega nemštva že dejstvo, ki pride do polnega izraza ob polemikah glede političnega profila nove stranke, v katero bi se naj združile vse frakcije Ustavoverne stranke. Ko Cillier Zeitung, ki se od vsega začetka zavzema za reorganizacijo stare Ustavoverne stranke, govori o političnem profilu bodoče stranke, meni, da bi to morala biti stranka na izključno nemški podlagi. Zato ostro napada Herbst,¹³² ki je na volilnih zborovanjih v svojem volilnem okraju izjavil, da bo tudi nova stranka ostala na istih principih, kot stoji že dvajset let. Cillier Zeitung se ob tem sprašuje, kako lahko Herbst sploh govori o rekonstrukciji Ustavoverne stranke, če ne misli spremeniti njenega programa, in poudarja, da sprememba imena stranke še ne pomeni nobene spremembe, če program ostane isti: »Če torej pravi dr. Herbst, da se lahko Ustavoverna stranka postavi na nemško stališče, ne da bi morala spremeniti svoj program in dosedanje vedenje, je to le sofistika tajnega svetnika, nič več in nič manj. Če želi Ustavoverna stranka postati **resnično** nemško nacionalna, **mora** svoje dosedanje vedenje spremeniti, svoj program pa mora predvsem razširiti in v več točkah popolnoma reformirati.«¹³³ Cillier Zeitung meni, da bi novi program moral obvezno vsebovati tudi zahtevo po personalni uniji z Ogrsko, administrativni samostojnosti Galicije in trgovski uniji z Nemčijo in na koncu članka vzneseno zaključje: »Bodočnost pripada nemškim nacionalcem.«¹³⁴

Po ustanovitvi nove stranke Združene levice (Vereinigte Linke) 19. novembra 1881, ki jo dunajski dopisnik Cillier Zeitung najavi kot pomembno zmago v zgodovini parlamentarizma in nemštva v Avstriji,¹³⁵ opazimo v časopisu že na samem začetku globoko razočaranje. Celjsko nemštvo obžaluje, da se nova stranka ni osnovala na podlagi nemštva in napredka, ampak je le nekakšen kompromis, s katerim želi opozicija vreči Taaffejevo vlado. Cillier Zeitung sicer meni, da »se naš dunajski dopisnik ni preveč zmotil, ko je v svojem zadnjem telegramu označil združenje opozicije kot pomemben in zmago obetajoč dogodek«, vendar pa opozarja, da je (čeprav se je položaj opozicije nasproti vladi in federalistično-klerikalni državnozborni večini izboljšal) nespametno slaviti združitev opozicije kot nekakšno zmago, saj se je s tem zbrala komaj vojska.¹³⁶ Časopis meni, da je treba na novo stranko gledati tudi z drugega stališča: »S stališča, ki ga zavzemamo (in prepričani smo, da smo v polnem soglasju z našimi bralci), se tudi to združenje kaže čisto drugače, kot so ga velikokrat razumeli. Za nas ni bilo pomembno samo to, da do združenja sploh pride, ampak je bilo važno, na kakšni osnovi pride do njega. Ta osnova naj bi bila nacionalna in napredna, organizacija novega kluba pa urejena tako trdno, da v odločilnih trenutkih beg izpod zastave sploh ne bi povzročal skrbi. V obeh

¹³¹ D. H. Müller, n. d., str. 39–40.

¹³² Eduard Herbst (1820–1892), doktor prava, univerzitetni profesor, politik. Deželni poslanec v češkem deželnem zboru v letih 1861–1885 in 1889–1891, državni poslanec v letih 1861–1892. Bil je vodilna osebnost v nemški ustavovorni stranki. Od 30. 12. 1867 do 11. 4. 1870 je bil tudi avstrijski pravosodni minister.

¹³³ Cillier Zeitung 16. 10. 1881. Deutsch-national.

¹³⁴ prav tam.

¹³⁵ Cillier Zeitung 20. 11. 1881.

¹³⁶ Cillier Zeitung 24. 11. 1881. Die Vereinigte Linke.

teh smereh daje Združena levica le najskromnejši minimum, na čelu nosi preveč jasen pečat kompromisa in žal je bilo združitev mogoče speljati prav na škodo načel Napredne stranke.¹³⁷

Razočaranje za novo stranko,¹³⁸ v kateri obdržijo vodilne pozicije stare sile (Cillier Zeitung jih označi za »spolitizirane profesorje in politične doktrinarnarje«),¹³⁹ se že kmalu sprevrže v odkrito nezadovoljstvo. Cillier Zeitung začneja že v prvih številkah leta 1882 z ostrimi napadi na Združeno levico, ki še vedno vztraja na starem programu »liberalizma«, s tem pa škoduje nemškemu narodu.¹⁴⁰ Celjski nemški list meni, da je prav oportunistična politika nove (stare) stranke glavni krivec za to, da je cilj vlade, s pomočjo klerikalcev in demokratov za vedno uničiti prejšnjo moč liberalcev, že skoraj uresničen.¹⁴¹ Vendar pa v nacionalnih zadevah ne sme biti nobenega oportunizma, da se tudi »pri nas« ne ponovijo žalostni dogodki s Češkega ali Ljubljane.¹⁴² V skladu s tem celjsko nemštvo zavrača kakršnokoli politiko sprave z vlado in nacionalnimi nasprotniki, kar še posebej pride do izraza ob poskusu ustanovitve Nemške ljudske stranke, ki sta jo v letu 1882 poskušala priklicati v življenje dr. Fischhof¹⁴³ in baron Walterskirchen.¹⁴⁴ Cillier Zeitung že ob prvem poročilu o porajajoči se stranki in njenem programu sprave zapiše, da vsebuje program le malo dobrega in novega. Vendar pa: kar je novega, ni dobro in kar je dobrega, ni novo.¹⁴⁵ Po neuspešnem zborovanju dne 18. julija 1882 na Dunaju, na katerem bi se naj nova stranka konstituirala,¹⁴⁶ se Cillier Zeitung z vso silo vrže na kritiko te stranke in njenih ustanoviteljev. Na udar časopisa pride zlasti baron Walterskirchen, nekdanji vodja štajerske Napredne stranke, ki je na že omenjenem zborovanju izjavil: »Zadovoljimo najprej vse jezikovne in druge nacionalne želje Slovanov v Avstriji, pa si bomo pridobili zveste zaveznike proti ultramontancem in fevdalcem. Avstrija bo tako dobila sicer federalistično, toda liberalno vladavino.«¹⁴⁷ Cillier Zeitung meni, da je napačna vsaka koncepcija federalizmu in slovanstvu, saj oboje vodi k slovenizaciji »naših vasi, trgov in mest«, in z veseljem pozdravlja resolucijo, sprejeto na zborovanju društva Fortschritt v Laškem, ki novo Fischhof-Walterskirchnovo stranko odločno zavrača.¹⁴⁸ Popolnoma pa se strinja tudi z besedami podnačelnika laškega društva Larischa (izrečenimi na omenjenem zborovanju), da liberalni Slovenci sploh ne obstajajo in da besed liberalizem in svoboda še ni bilo slišati iz slovenskih ust.¹⁴⁹

Poleg kritike Združene levice pa Cillier Zeitung že od vsega začetka glasno agitira za ustanovitev Nemškega kluba, ki bi moral povezati nemške liberalne

¹³⁷ prav tam.

¹³⁸ Razočaranje za novo stranko je razvidno tudi iz resolucije celjskega Nemškega društva z dne 3. 12. 1881, ki se glasi: »Der deutsche Verein von Cilli möge die Resolution sassen, dass wir die Vereinigung aller liberalen Abgeordneten in einem Club mit Freunden begrüßen, aber auch zugleich die Hoffnung aussprechen, dass dieser Club bei jeder Gelegenheit auf das kräftigste das deutsche Interesse wahren werde.« (Cillier Zeitung 4. 12. 1881.)

¹³⁹ Cillier Zeitung 16. 10. 1881. Deutsch-national.

¹⁴⁰ Cillier Zeitung (9. 4. 1882. Auserstehung) meni, da reorganizacija ustavoverne stranke ni izpolnila pričakovanj v nobenem pogledu, saj se z Združeno levico ni okrepila niti opozicija. Nova stranka je preveč oportunistična in ji manjka jasen program, ki bi moral biti nemško-nacionalen in svobodnjaški.

¹⁴¹ Cillier Zeitung 23. 3. 1882. Schach den Mameluken!

¹⁴² Cillier Zeitung 21. 5. 1882. Nur keine falsche Opportunität!

¹⁴³ Adolf Fischhof (1816–1893), zdravnik. S svojim govorom dne 13. marca 1848 na Dunaju je prispeval k izbruhu revolucije in bil v revolucionarnih letih predsednik dunajskega varnostnega odbora in kratek čas ministrski svetnik. Kasneje je deloval predvsem kot publicist in si prizadeval za demokratično rešitev nacionalnega vprašanja. Leta 1878 je poskušal doseči sporazum med Nemci in Čehi (Emmersdorf), leta 1882 pa skupaj z baronom Walterskirchnom ustanoviti Nemško ljudsko stranko, ki naj bi si prizadevala za narodno spravo. (O njem: D. Lončar: Adolf Fischhof. Veda II, 1912.)

¹⁴⁴ Cillier Zeitung 1. 5. 1882, 11. 6. 1882, 22. 6. 1882. (Poleg Fischhofa in Walterskirchna sta proponenta nove stranke tudi dr. K. Lueger in dr. Kronawetter.)

¹⁴⁵ Cillier Zeitung 1. 5. 1882.

¹⁴⁶ Cillier Zeitung 20. 7. 1882.

¹⁴⁷ Cillier Zeitung 24. 8. 1882. Politisch-volkswirtschaftlicher Verein Fortschritt in Tüffer. (Na zborovanju društva v Laškem 20. 8. 1882 je Larisch najprej citiral navedene Walterskirchnove besede, nato pa jih ostro skritiziral.)

¹⁴⁸ prav tam. (Resolucija meni, da pomeni Nemška ljudska stranka velik korak nazaj, saj je povzročila cepitev nemštva in daje koncesije Slovanom.)

¹⁴⁹ prav tam. (Na koncu je govoril še Foregger, ki je citiral besede lorda Beaconsfielda, izrečene na Berlinskem kongresu, da je slovska rasa najmanj pravična do drugih narodnosti.)

poslance na izključno nacionalni podlagi in se v boju proti konservativni državnozborni večini posluževati tudi tako skrajnih korakov kot je abstinenca. Poleg strogo nemško-nacionalne politike bi se novi klub moral zavzemati za napredek, izobrazbo, resnico in svobodo, še zlasti pa za rešitev nakopičenih socialnih problemov, saj je Združena levica stranka velekapitala, ki si ne želi spreminjati obstoječe stanje.¹⁵⁰ Cillier Zeitung (od 1. januarja 1883 Deutsche Wacht)¹⁵¹ priobči v zvezi s tem več člankov, ki govore o potrebi rešitve delavskega vprašanja, zvišanja mezd, uvedbe progresivnega obdavčenja, izboljšanja položaja malega obrtnika, trgovca in uradnika ter ureditve kmečkega vprašanja.¹⁵² Pri tem se od leta 1882 dalje kaže močan vpliv idej Georga von Schönererja¹⁵³ in časopis objavlja (bodisi v celoti ali v izvlečkih) precej njegovih govorov, zlasti tistih, v katerih kritizira nastopanje Združene leveice, in se z njimi v veliki meri tudi strinja.¹⁵⁴ Cillier Zeitung meni, da ima Schönerer precizen političen program, ki je predvsem nacionalen in svobodomiseln (deutsch und freisinnig); Združena levica pa je nacionalna le, dokler ne pride pod vprašaj njena lojalnost do krone, in liberalna le tako daleč kot dopuščajo njeni interesi. Kakor njeno nacionalno mišljenje, tako je tudi njen liberalizem omejen z oportunistom, s tem pa seveda škoduje interesom nemštva.¹⁵⁵ Vendar velja poudariti, da večina celjskih Nemcev s Foreggerjem in Neckermannom na čelu ne sprejema vseh točk Schönererjevega programa. To velja zlasti za antisemitizem, ki ga celjski nemški list enostavno ignorira,¹⁵⁶ še bolj pa za zahtevo po državnopravni povezavi z nemškimi rajhom, ki jo celjski voditelji zavračajo z besedami: »Mi si želimo le Avstrijo pod nemškimi vodstvom.«¹⁵⁷ Kljub temu pa ima »Georgsritter«¹⁵⁸ tudi v Celju nekaj gorečih pristašev, ki se povsem strinjajo z njegovim programom in delovanjem. Takšen je npr. Anton Langgassner, urednik Cillier Zeitung,¹⁵⁹ ki po odhodu iz Celja sodeluje pri ustanovitvi Nemškega nacionalnega društva na Dunaju¹⁶⁰ in skupaj s Sylvestrom¹⁶¹ vztraja na Linškem programu in ob Schönererju¹⁶² ter postane prvi urednik

¹⁵⁰ Cillier Zeitung 16. 4. 1882. Die Stellung der National-Deutschen in Oesterreich.

¹⁵¹ S 1. januarjem 1883 se časopis preimenuje v Deutsche Wacht, kar je že posledica nove politične orientacije celjskega nemštva, ki jo lahko razberemo iz časopisa že v letih 1881/1882. Ob tem Deutsche Wacht (4. 1. 1883. Was wir wollen.) zapiše, da je njen program strogo nacionalen in izključno svobodomiseln (deutsch und freisinnig).

¹⁵² Npr. Cillier Zeitung 6. 8. 1882. Politik und Wirtschaft. (Članek pravi, da so nujno potrebne obsežne gospodarske reforme in da bi morala vsaka politična stranka varovati ne samo nacionalne, temveč tudi gospodarske interese ljudstva.); Deutsche Wacht 7. 1. 1883. Die Einkommensteuer. (Članek se zavzema za progresivno obdavčitev); Cillier Zeitung 1. 2. 1882. Schutz den Arbeitern. (Članek pozdravlja Schönerer-Fürnkranzov predlog v državnem zboru po sprejetju zakona, ki naj regulira delavsko vprašanje.); Deutsche Wacht 19. 4. 1883. Beschränkung der Arbeitszeit. (Članek se zavzema za omejitev delovnega časa.); Deutsche Wacht 29. 4. 1883. Die Lohnfrage. (Članek se zavzema za pravičnejše mezde.) itd.

¹⁵³ Vitez Georg Schönerer (1842–1921), vodilna osebnost vsenemškega in antisemitskega gibanja v Avstriji. Mladost je preživel v Nemčiji, kjer je tudi doštudiral. Leta 1873 je bil izvoljen v državni zbor in pristopil Naprednemu klubu. Leta 1882 je objavil t. i. linški program, ki ga je leta 1885 v zadnji točki dopolnil še z zahtevo po izločitvi židovskega vpliva iz javnega življenja. Ko je marca 1888 vdril v uredništvo Neue Wiener Tagblatta, ker je časopis objavil (napačno) vest o smrti cesarja Wilhelma, je bil obsojen na 4 mesece težke ječe, izgubo plemiškega naziva in poslanskega mandata. V državni zbor je bil ponovno izvoljen leta 1897 in bil njegov član do leta 1907, ko ni bil več izvoljen. V tem času je bil glavni propagator gibanja Los von Rom. Že leta 1883 je ustanovil list Unverfälschte Deutsche Worte, ki je izhajal do leta 1912. V zadnjem desetletju pred I. svetovno vojno je njegova popularnost hitro padala.

¹⁵⁴ Npr. Cillier Zeitung 5. 3. 1882. (Obsežen del Schönererjevega govora v državnem zboru v zvezi z izdatki za državno policijo.); Cillier Zeitung 15. 6. 1882. Schönerer in Breslau. (Celoten Schönererjev govor iz Breslaua, ki govori o nujnosti carinske unije z Nemčijo.) itd.

¹⁵⁵ kot v op. 150.

¹⁵⁶ Čeprav je slovensko časopisje dokaj antisemitsko usmerjeno in se od začetka osemdesetih let dalje pojavljajo protizidovski članki vse pogosteje tudi v nemškem časopisju (Oesterreichischer Volksfreund je 23. 4. 1882 objavil seznam domačih in tujih antisemitsko usmerjenih časopisov, ki obsega 14 avstrijskih in 4 nemške liste; o tem glej: I. A. Hellwing: Der konfessionelle Antisemitismus im 19. Jahrhundert in Oesterreich. Herder Wien–Freiburg–Basel 1972, str. 67/68), pa v Cillier Zeitung oziroma Deutsche Wacht vse do srede osemdesetih let ne najdemo nikakršnih člankov o židovskem vprašanju.

¹⁵⁷ Deutsche Wacht 27. 5. 1883. Der Untersteirische Fortschrittsverein. (Tudi v drugih člankih.)

¹⁵⁸ V takšni obliki navaja popularno ime za Schönererja hči dr. E. Glantschnigga Margarete Weinhandl v svojih spominih: Und deine Wälder rauschen fort. Leykam Graz 1943, 2. Auflage, str. 219.

¹⁵⁹ Anton Langgassner je bil urednik Cillier Zeitung od 3. 11. 1881 do 26. 2. 1882 in je torej nekako 4 mesece nadomeščal Maxa Besozija.

¹⁶⁰ Cillier Zeitung 8. 6. 1882. (Nemško nacionalno društvo se je ustanovilo na Dunaju dne 2. 6. 1882. Načelnik društva je postal E. Pernerstorfer, tajnik pa A. Langgassner.)

¹⁶¹ Julius Sylvester (1854–1944), doktor prava, odvetnik v Salzburgu. V osemdesetih letih je bil pristaš Schönererja, kasneje pa se je od njega oddaljil. Leta 1897 je bil izvoljen v državni zbor (v njem je bil do leta 1918) in pristopil Nemški ljudski stranki.

¹⁶² Deutsche Wacht 17. 4. 1904. Das Linzer Programm.

Schönererjevega antisemitskega lista Unverfälschte Deutsche Worte.¹⁶³ Odločen pristaš rosenauškega viteza je tudi dr. Edvard Glantschnigg, celjski odvetnik in idejni vodja štajercijanskega gibanja v osemdesetih letih, ki s Schönenerjem sodeluje še pred objavo linškega programa,¹⁶⁴ v drugi polovici osemdesetih let pa je najvidnejši predstavnik Schönenerijanskega gibanja v Celju in na Spodnjem Štajerskem.¹⁶⁵

Obenem z rastočim nezadovoljstvom s politiko Združene leve in neuspešno agitacijo za ustanovitev Nemškega kluba se v Cillier Zeitung pojavi ideja o samostojni politiki spodnještajerskega nemštva. Napredujoči slovenizaciji se lahko spodnještajersko nemštvo, ki je že potisnjeno v trge in mesta, upre le složno in na strogo nacionalni podlagi. Pri tem pa ne sme biti pasivno, ampak mora preiti v odločen napad, ki lahko edini prinese ustrezne rezultate: »Vendar ni dovolj le nemško čustvovati, nemško misliti in pri pivski mizi rezonirati o politiki; ni dovolj izobešati ob posebnih priložnostih črno-rdeče-zlato zastavo. Vse to ni dovolj v naši situaciji. Ne smemo ravnodušno gledati, kako Slovenci neutrudno širijo svoje gospostvo, ne smemo podcenjevati pomena nasprotnikove agitacije, ne smemo se omejevati na obrambo, če nočemo korak za korakom izgubiti pozicij, ki jih še danes imamo. Obstaja star pregovor, ki pravi: v življenju moraš biti kladivo ali nakovalo! **Bodimo torej mi kladivo!** Na plan, nemški Mihec, iz spanja! Ne bomo se oboroževali za obrambo, temveč za napad. Vsakdo izmed nas ve, da obstaja slovenska propaganda. Seveda se moramo proti njej boriti. Toda storimo več: **nasproti ji postavimo nemško.** Tako kot so se namenili naši nasprotniki slovenizirati Spodnje Štajersko, bomo mi zdaj poskušali **germanizirati.**«¹⁶⁶

Cillier Zeitung meni, da se spodnještajerski Nemci nimajo več kaj ozirati na Dunaj, ki je le lepa kozmopolitska prestolnica države,¹⁶⁷ ampak morajo ho-

¹⁶³ I. A. Hellwing, n. d., str. 62/63.

¹⁶⁴ Tako M. Weinhandl (n. d., str. 219) med drugim zapiše, da je Schönener obiskal njenega očeta v Celju na začetku osemdesetih let, še pred objavo linškega programa.

¹⁶⁵ Dr. Edvard Glantschnigg (27. 1. 1840, Celovec — 15. 8. 1907, Gradec), pravnik in politik. Zaradi narave dela očeta Thomasa Glantschnigga se je družina stalno selila. Ze nekaj mesecev po Edvardovem rojstvu je bil oče iz Celovca prestavljen v Beljak kot II. okrožni komisar. Januarja 1844 se je družina preselila v Postojno, kjer je oče služboval kot I. okrožni komisar, septembra 1847 pa v Ljubljano, kjer je do upokojitve v letu 1849 opravljal funkcijo okrajnega glavarja. Osnovno šolo je obiskoval Edvard v Postojni in Ljubljani, gimnazijo pa v Ljubljani (1849—1857). Po uspešno opravljeni maturi je nameraval študirati orientalistiko, vendar pa je na očetovo prigovarjanje odšel na Dunaj študirat pravo. Ob izbruhu vojne se je aprila 1859 kot prostovoljec javil k regimentu Constantin No. 18, ki je bil že sredi maja poslan v Trst. Vendar se mu želja, čimprej priti do sovražnika, ni uresničila, ker je bila vojna prehitro končana. Sredi avgusta je bila njegova enota prestavljena na Ogrsko, zato je zaprosil za odpust. Ker pa je v njegovi vojaški knjižici pisalo, da so ga sprejeli v vojsko za dobo 8 let, odpusta ni dobil. Tako je naslednji dve leti služboval po raznih krajih na Češkem in v severni Italiji, kjer je poučeval v kadetski šoli, dne 21. julija 1861 pa je zaradi boleznj končno dobil željeno odpustnico. Jeseni tega leta se je vpisal na graško univerzo in nadaljeval študij prava, ki ga je končal leta 1866. Vmes se je poskušal udeležiti vojne za Schleswig-Holstein, vendar ga zaradi lažje invalidnosti niso sprejeli, in pridružitvi ekspediciji v Mehiko, ki se je poleti 1866 odpravljala na pomoč cesarju Maksimilijanu, vendar pa je bila druga ekspedicijska enota, ki je bila stacionirana v Ljubljani, razpuščena, in Glantschnigg je v naslednjih mesecih opravil še doktorat. Od jeseni 1866 pa do 1873 je Glantschnigg opravil 7 let odvetniške prakse v Ljubljani. Leta 1873 pa je odprl lastno odvetniško pisarno v Celju. V Celju se je začel ukvarjati tudi s političnim delom. Bil je član Ustavovernega in kasneje Nemškega društva in s svojimi dokaj radikalnimi stališči tudi vplival na njuno politično orientacijo. Leta 1882 je dal pobudo za ustanovitev spodnještajerskega Naprednega društva. Ko je bilo v naslednjem letu društvo končno ustanovljeno, je postal njegov predsednik. S pomočjo društva je poskušal v praksi uresničiti osnovne ideje štajercijanske ideologije, ki jo je teoretično utemeljeval v številnih člankih v Cillier Zeitung (Deutsche Wacht) in listu Kmetski prijatelj (1882—1884). Ze od vsega začetka je bil eden izmed najbolj vnetih pristaev Georga von Schönenerja na Spodnjem Štajerskem in leta 1885 je sodeloval pri ustanovitvi društva nemških nacionalcev na Štajerskem (Verein der Deutschnationalen in Steiermark), ki je sledilo linškemu programu v vseh njegovih zahtevah. Ko je Schönener leta 1886 ustanovil Schulverein für Deutsche s poudarjeno antisemitsko usmerjenostjo, se mu je Glantschnigg takoj pridružil in vse do razpustitve društva 1889 uspešno propagiral njegove cilje in sodeloval pri ustanovitvi več krajevnih skupin društva na celjskem območju. Z njegovim posredovanjem je Schulverein für Deutsche leta 1887 finančno podprl ustanovitev nemškega otroškega vrta v Celju ter z večjimi ali manjšimi zneski podpiral tudi obrtno nadaljevalno in glasbeno šolo. Jeseni 1889 se je Glantschnigg preselil v Maribor, kjer je deloval vse do svoje smrti kot odvetnik in eden izmed vodilnih propagatorjev schönenerijanskega gibanja. (Glej Margarete Weinhandl: Und deine Wälder rauschen fort. Kindheit in Untersteier. Leykam—Verlag, Graz, 1943, 2. Auflage, zlasti poglavja: Mein Vater in Vom Kampf unserer Väter; Deutsche Wacht 18. 8. 1907.)

¹⁶⁶ Cillier Zeitung 11. 12. 1881. Wacht Auf! (I)

¹⁶⁷ Cillier Zeitung 23. 3. 1882. Schach den Mameluken! (V podobnem smislu je objavljen v Cillier Zeitung ze 6. 11. 1881 kratek članek, ki opisuje nemštvo na Dunaju takole: »Es ist ein Irrthum, wenn behauptet wird, dass in Grosstädten der Radicalismus zu Hause sei. Paris allerdings ist seit je ein Herd

diti svojo lastno pot ter si ustanoviti stranko na nacionalni podlagi, kot so jo imeli pred ustanovitvijo Združene leve, ¹⁶⁸ ki je na Spodnjem Štajerskem ustvarila samo zmedo. ¹⁶⁹ Zato začenja od konca marca 1882 časopis z agitacijo za ustanovitev samostojne spodnještajerske Napredne stranke, ki bo z organiziranim političnim nastopanjem na nemško-nacionalni podlagi zaustavila napredujočo slovenizacijo. ¹⁷⁰ Za svojo zamisel pridobi tudi mariborsko in ptujsko nemštvo. ¹⁷¹ Že aprila 1882 se ustanovi poseben agitacijski komite, v katerem so poleg Celjanov tudi predstavniki mariborskih in ptujskih Nemcev, z nalogo organizirati v Celju, najjužnejšem nemškem mestu v monarhiji Partaitag, na katerem se naj ustanovi nova stranka. ¹⁷² Vendar pa zaradi prepovedi štajerskega namestništva, ki je bila verjetno posledica napovedanega slovenskega protizborovanja, ¹⁷³ do shoda ne pride, s tem pa se ponesreči tudi ustanovitev spodnještajerske Napredne stranke. ¹⁷⁴ Tako lahko celjsko nemštvo realizira svojo zamisel šele leto dni kasneje, ko je 20. maja 1883 na zborovanju v Celju ustanovljeno spodnještajersko Napredno društvo (Untersteirische Fortschrittsverein), ¹⁷⁵ ki postane v naslednjih letih pomemben političen dejavnik na slovenskem Štajerskem ¹⁷⁶ in igra glavno vlogo zlasti pri širjenju štajercijanstva. ¹⁷⁷

Ideologija štajercijanstva, posebna oblika štajerskega nemškega nacionalizma, ki obvladuje spodnještajersko nemštvo vse do razpada monarhije, pa tudi kasneje, ¹⁷⁸ poskuša s poudarjanjem štajerske regionalne zavesti in pomena stanovskih vprašanj širiti nemški liberalizem med slovenskim kmečkim prebivalstvom in zavreti razvoj slovenske narodne zavesti. ¹⁷⁹ Štajercijanstvo poudarja potrebo sloge med štajerskimi Slovenci in Nemci, med kmeti in meščani, ki je obstajala že od nekdanj in jo je prekinila šele nova slovenska narodnostna politika. Ta je privedla do razkola v nekdanjem složnem gospodarskem sodovanju Slovencev in Nemcev, ko je postavila na dnevni red narodnojeziškega vprašanja in popolnoma prezrla gospodarska, ki so življenjskega pomena tako za Nemce kot Slovence. Slovenska narodna politika je boj duhovnikov in advokatov za njihove koristi, z namenom, da bi prišel kmet v gospodarsko in duhovno odvisnost in se ponovno vrnil v podložništvo. ¹⁸⁰

der Revolution gewesen, Berlin ist die Centrale der deutschen Socialdemokraten, St. Petersburg ist die Hauptsitz der nihilistischen Revolutionspartei; aber Wien, die herrliche Stadt, die Metropole der habsburgischen Monarchie, darf nicht auf gleiche Stufe gestellt werden mit den genannten Städten und ein himmelschreiendes Unrecht würde seiner Bevölkerung zugefügt, wollte man dieselbe als radical denuncieren... Von einer nationalen Bewegung finden Sie in Wien kaum eine Spur, der Wiener ist völlig indifferent, in nationaler, wie überhaupt in politischer Beziehung... Wien ist wirklich keine deutsche Stadt, seine Bevölkerung ist durch und durch versetzt mit romanischen und slavischen Elementen und nur zufällig oder, wenn man will, einer traditionellen Gewohnheit zufolge ist das Deutsche die alleinige Umgangssprache in Wien. Dieses Gemisch von Nationalitäten aber, welches sich durch Generationen hindurch stabilisirt hat, bildet eben das spezifische Wienerthum und dieses Wienerthum ist völlig farblos in nationaler Beziehung und von einem Servilismus, über den man staunen muss. Wie einst die Römer während der Kaiserzeit nur »panem et circenses« verlangten, so bilden Schaulust und Genussucht die Grundzüge des heutigen Wiener Volkscharakters... Die Frage aber, welche Rolle Wien in der deutsch-nationalen Bewegung spielt, mögen Sie sich hienach selbst beantworten«.

¹⁶⁸ Cillier Zeitung misli s tem na štajersko Napredno stranko iz let 1879–1881, v kateri je bil tudi dr. Foregger.

¹⁶⁹ Cillier Zeitung 23. 3. 1882. Schach den Mameluken!

¹⁷⁰ Cillier Zeitung 26. 3. 1882. Aufruf an die Deutschen Untersteiermarks! (tudi v naslednji številki).

¹⁷¹ Cillier Zeitung 23. 4. 1882, 30. 4. 1882.

¹⁷² Cillier Zeitung 30. 4. 1882, 2. 7. 1882. (Strankin dan je bil sklican za 16. 7. 1882 v Celju.)

¹⁷³ Slovenski gospodar 15. 6. 1882, 6. 7. 1882, 13. 7. 1882.

¹⁷⁴ Cillier Zeitung 13. 7. 1882. Unsere Freiheit.

¹⁷⁵ Deutsche Wacht 27. 5. 1883. Der Untersteirischen Parteitag. (Poročilo o strankinem dnevu v Celju in ustanovitvi novega društva.)

¹⁷⁶ Društvo v naslednjih letih priredi več zborovanj po raznih krajih na Spodnjem Štajerskem, zavzema pa se za nemščino kot uradni jezik, centralistično urejeno državo, svobodo in enakost pred zakonom, zmanjšanje proračuna in stroškov za vojsko, davčne reforme, industrializacijo države, zaščitno carino proti kmetijskim pridelkom iz ZDA, carinsko unijo z Nemčijo, reformo valute, uvedbo davka na luksuz itd. (Deutsche Wacht 8. 11. 1883.) Po letu 1885 začne društvo hirati in že kmalu ne zasledimo več poročil o njegovem delovanju.

¹⁷⁷ Načelnik društva je dr. Edvard Glantschnigg (bil je tudi pobudnik njegove ustanovitve), ki poskuša preko njega uveljaviti štajercijanstvo na podeželju. To se npr. lepo vidi iz poročila o zborovanju društva v Slovenski Bistrici dne 29. 6. 1884, oziroma iz Glantschniggovega govora na tem zborovanju. (Deutsche Wacht 3. 7. 1884.)

¹⁷⁸ F. Baš: Okupatorska historiografija o Slov. Štajerskem, ZČ 1947, str. 222.

¹⁷⁹ F. Baš: Maribor v avstrijski ustavni dobi, ČZN n. v. 3, 1967, str. 220.

¹⁸⁰ prav tam.

Prve znake štajercijanstva opazimo v Cillier Zeitung že v letu 1880,¹⁸¹ zlasti pa v začetku leta 1881, ob debatah o novi regulaciji zemljiškega davka.¹⁸² Ob koncu leta 1881 v Cillier Zeitung najdemo že nekaj obsirnejših člankov, iz katerih je štajercijanska ideologija razvidna v vseh podrobnostih.¹⁸³ Decembra 1881 je v časopisu objavljen daljši prispevek (v dveh delih) z naslovom: *Wacht auf!*, iz katerega lahko razberemo vse glavne točke nove ideologije. Pisec pravi, da na Spodnjem Štajerskem slovenizacija iz dneva v dan napreduje in da je dolžnost vsakega Nemca, da se brani. Pri varovanju nemških interesov pa je potrebno mirno premotriti situacijo in najti prava sredstva, ki bodo vodila k cilju po najlažji poti. Po mnenju pisca se da veliko doseči že s tem, da se s slovenskimi delavci in hlapci Nemci ne pogovarjajo po slovensko, temveč nemško: »To skoraj izključno uporabo slovenskega jezika v občevanju z nižjimi razredi moramo označiti kot nenavadnost v našem socialnem življenju. Kajti to škoduje nemštvu in pospešuje slovenizem. Če se bodo Nemci v občevanju, kolikor je mogoče, omejevali na uporabo nemškega jezika, potem se bo nemški jezik gotovo kmalu širil tudi na podeželju.«¹⁸⁴ Prav tako je treba biti pazljiv pri vzgoji nemških otrok, ki se že v rani mladosti naučijo govoriti slovensko in kasneje slovenski jezik tudi uporabljajo. Največja nevarnost pa preti s strani duhovščine in prvakov, ki strastno propagirajo slovenizem. Zato mora biti težišče boja prav omejitev njihovega vpliva med kmečkim prebivalstvom: »Podeželskemu prebivalstvu moramo razjasniti, da ti lažni preroki nimajo z njim dobrih namenov in da kmetom samo škodijo, če jih prepričujejo, da ne potrebujejo nemškega jezika.«¹⁸⁵

Sredi julija 1882 začne pod uredništvom dr. Edvarda Glantschnigga izhajati v Celju časopis *Kmetski prijatelj*, ki poskuša uveljaviti novo ideologijo na podeželju s precejšnjo agresivnostjo. Pisan je v nemščini in slovenščini, »prav po celjsko-nemčurski šegi »pisel supen, pisel flajš, pisel bindiš, pisel dajč«,»¹⁸⁶ njegova glavna vsebina pa so napadi, polni različnih insinuacij, na slovenske politične voditelje.¹⁸⁷ Vendar pa časopis že po dveh letih izhajanja zaradi pomanjkanja naročnikov ugasne, s tem pa začenja usihati tudi štajercijanstvo.¹⁸⁸ Zadnji večji nastop štajercijanstva v osemdesetih let so državnozbornske volitve 1885, ko Glantschnigg izda pred volitvami drobno, slovensko pisano brošuro z naslovom: »Miha Vošnjak v pravi postavi«, v kateri strastno napada slovenskega kandidata in ga predstavlja kot najhujšega sovražnika kmeta.¹⁸⁹ Glantschnigg pravi: »Če volijo kmetje Celjskega volilnega okraja Miha Vošnjaka za svojega poslanca v državnem zboru, izvolili so si za svojega zastopnika nar hujšega sovražnika, ki se sicer s sladkimi besedami misli vkrasti v serca kme-

¹⁸¹ Cillier Zeitung 12. 9. 1880. Noch ist es Zeit. (Članek pravi, da se liberalizem — kljub liberalni eri — med kmečkim prebivalstvom ni preveč (ali nič) razširil. Vpliv klerikalcev je vedno večji, liberalnega duha pa je čutili samo v mestih in nekaterih trgih. Za to pa so krivi meščani sami, ker niso delovali med podeželskim ljudstvom in ga pridobili za liberalizem. Seveda pa še ni povsem prepozno: »An den Liberalen liegt es daher auf die Landbevölkerung ungeachtet der gehässigen Gegenagitationen einzuwirken.« V članku: Zum Nationalitätsstreite (Cillier Zeitung 29. 8. 1880), ki napada Winklerja in stiskanje nemštva na Kranjskem, pa je zapisano, da se je treba boriti proti sovražnikom Nemcev z vsemi sredstvi, vendar pa: »Nicht gegen das Slovenische Volk, dass leider Gott fast willenlose Gefolgschaft seinen politischen Tyrannen leistet, kämpfen wir, sondern gegen letztere selbst. Mit dem Volke, sobald es von seinen gegenwärtigen falschen Propheten befreit ist, werden wir leicht Frieden schliessen. Tausende gemeinsame Berührungspunkte zwingen ja für Einigkeit.«

¹⁸² Cillier Zeitung 9. 1. 1881. Zur Wählerversammlung in Sachsenfeld. (Članek napada J. Vošnjaka, ki je na zborovanju v Zalcu prepričeval kmete, da je regulacija gruntnega davka, kot jo predlaga vlada, nujno potrebna.)

¹⁸³ Cillier Zeitung 10. 11. 1881.

¹⁸⁴ Cillier Zeitung 11. 12. 1881 in 22. 12. 1881.

¹⁸⁵ prav tam.

¹⁸⁶ Slovenski gospodar 20. 7. 1882. Iz Celja. Freimaurerska »Celjanka« je porodila mladiča.

¹⁸⁷ Pri tem je zanimivo, da je Cillier Zeitung 21. 8. 1881 zapisala, da se Nemci nikoli ne bodo borili z orožjem svojih nacionalnih nasprotnikov, ker ni častno, da bi se posluževali denunciacij in hujskanja: »Unsere schärfste Waffe ist die Superiorität der deutschen Race, unsere Cultur, unser Viedersinn und unsere Ehrlichkeit, mit diesen Waffen müssen wir siegen, in dieser Rüstung werden wir verzeihen, unsere Gegner verschöhen, um vereint im friedlichen Wettkampfe, jede Nation in der ihr von ihrer Cultur zugewiesenen Sphäre, arbeiten und schaffen zum Wohl und Besten unseres gemeinsamen Vaterlandes.«

¹⁸⁸ Zasluge za to ima tako Slovensko društvo (ust. 1882) kot tudi Slovenski gospodar, ki posveča veliko pozornost napadom na Kmetskega prijatelja in štajercijanstvo.

¹⁸⁹ Dr. Edvard Glantschnigg: Miha Vošnjak v pravi postavi, Celje 1885.

tov, pri tem pak hoče kmete uničiti enako Horvatom leta 1848, koji rezali so glave sovražnikom z besedami: Ne bojaj se brate!« (str. 4). S številnimi konkretnimi primeri dokazuje Vošnjakove špekulacije pri celjski Posojilnici. »V Celjli poročil se je z hčerjo premožnega mestjana, katerega pregovoril je za svoje denarne špekulacije, in ga potem tudi prevlekel v nacionalni tabor. Njegov posel, ali njegova naloga bila je samo ta, dobiti sredstev ali priložnosti, pomnožiti svoje in svojega svekerja premoženje kolikor bi bilo mogoče. Za to sredstvo izvolil si je lahkoverne kmete. — Da to je mogoče samo s pomočjo duhovščine je ročno sprevidel, zato zvezal se je preserčno z duhovščino in postal je nar hrabrejši vojak, ki bori se za katoliško vero, proti kateri na Štajerskem nikdo noče postopati ali borovati se. Ročno prišel je s tim med pervake, s tim pak tudi bila je pognojena in obdeljana njiva, na kateri izrastla je posojilnica, katero poveljuje Miha Vošnjak za nar večjo dobrotnico kmeta, katera pak v resnici ni čisto nič družega, kakor denarno ustanovilo, s katerim obogatela se bota Miha in njegov sveker« (str. 5). »Miha Vošnjak . . . hoče voljen biti v državni zbor samo zato, da bi si polnil svoj žep, ne pa, da bi zastopal v državnem zboru slovenske kmete, ter potegoval se za njihovo blagostanje. Če ne pride naše opominjanje uže prepozno, prosim Vas: Volite si moža iz Vaše srede, moža Vašega stanu, volite razumnega poštenega kmeta, ki ima pravo serce za Vas, ne volite pa nikdar Hmeljevega Miha! Bog Vas razsvetli, Bog Vas obvaruj!« (str. 12). Vendar je edini uspeh Glantschnigga, da zaradi izredno ostrega in tudi žaljivega odgovora v Südsteirische Post toži Miho Vošnjaka in tožbo tudi dobi,¹⁹⁰ medtem ko štajercijanstvo sredi druge polovice osemdesetih let preneha biti političen faktor, na katerega bi morali Slovenci resno računati. Seveda pa, kot bomo videli kasneje, le za kratek čas.¹⁹¹

Nasprotja v Združeni levici, ki marca 1885 pripeljejo do izstopa 22 poslancev iz stranke,¹⁹² in nadaljevanje oportunistične politike vodstva privedejo do tega, da postanejo zahteve po radikalnejši nacionalni politiki nemškega liberalnega tabora vedno glasnejše in zlasti pred državnozborskimi volitvami leta 1885 dobi ideja o nujnosti ustanovitve Nemškega kluba močno podporo. Deutsche Wacht skoraj v vsaki številki agitira za ustanovitev Nemškega kluba, Foregger, katerega kandidatura je enoglasno sprejeta na deželni konferenci štajerske Napredne stranke,¹⁹³ pa zahtevo po ustanovitvi poudarja na vseh volilnih zborovanjih.¹⁹⁴ Njegovo zmago celjsko nemštvo bučno pozdravi,¹⁹⁵ Deutsche Wacht pa zadovoljno zapiše, da povsod po državi prihajajo na volitvah v ospredje odločnejši možje, ki imajo polno zaupanje nemških volilcev in ki bodo ustvarili nov program na nacionalni podlagi ter se držali strankarske discipline (proti diktaturi Chlumecky-Herbst).¹⁹⁶ Ko pride po volitvah do razcepa v Združeni levici in se ustanovita Nemški in pa Nemško-avstrijski klub, se Deutsche Wacht odločno opredeli za prvega (v njem je tudi Foregger), čeprav šteje le 40 članov.¹⁹⁷ Po njenem mnenju je le Nemški klub tisti, ki se zavzema za resnične interese nemštva, saj bo v vseh vprašanih sledil le nemškimi nacionalnim interesom. Nemško-avstrijski klub pa izhaja iz starih tradicij Ustavoverne stranke in po mnenju celjskega nemškega lista je njegov obstoj anahronizem. V Taaffejevi dobi se namreč ne gre postavljati na iste pozicije (centralizma in doktrinarnega liberalizma) kot v času Auerspergove vlade. Prav tako se v notranji politiki ne sme gledati samo na državne interese, ampak

¹⁹⁰ Deutsche Wacht 15. 7. 1886.

¹⁹¹ Leta 1894 izda Wratschko brošuro Slovenski gospodar in slovenski kmet, leta 1900 pa se ustanovi Štajere-Partei, ki doseže v desetletju pred I. svetovno vojno uspehe zlasti v severnejših predelih Spodnje Štajerske.

¹⁹² Deutsche Wacht 29. 3. 1885.

¹⁹³ Deutsche Wacht 7. 5. 1885.

¹⁹⁴ Deutsche Wacht 17. 5. 1885.

¹⁹⁵ Deutsche Wacht 7. 6. 1885. (Foregger je zmagal s 590 proti 369 glasovi za okr. komisarja Jermana.)

¹⁹⁶ Deutsche Wacht, 14. 6. 1885. Das neue Abgeordnetenhaus.

¹⁹⁷ Deutsche Wacht 25. 6. 1885. Der deutsche Club.

tudi in predvsem na nacionalne . . . Nemško-avstrijski klub hoče doseči v Avstriji nekakšno etnografsko enotnost; to pa je popolnoma zgrešeno, saj je Avstrija le zgodovinska in geografska enota in nič več.¹⁹⁸

Deutsche Wacht in celjsko nemštvo se že od vsega začetka indentificirata s programom Nemškega kluba, ki se zavzema za varovanje nemških nacionalnih interesov na vseh področjih družbenega življenja, obenem pa nastopa proti slavizmu, ultramontanizmu, absolutnemu (doktrinarnemu) liberalizmu in korupciji v vseh oblikah.¹⁹⁹ Celjsko Nemško društvo pozdravi ustanovitev Nemškega kluba s posebno resolucijo, s katero obenem tudi prosi poslanca dr. Richarda Foreggerja, naj si z vsemi močmi prizadeva za uresničenje klubovega programa.²⁰⁰ Kasneje Deutsche Wacht pozdravlja vsak nastop poslancev nemškega kluba v državnem zboru (zlasti v zadevah, ki se tičejo nemških nacionalnih interesov), se pridruži sklepu kluba, da se pošlje Bismarcku zahvala za njegov »epohalni« govornik v nemškem parlamentu,²⁰¹ obenem pa se vseskozi zavzema za močno Avstrijo na nemški podlagi, ki naj bo tesno povezana z Nemčijo. Celjski nemški list meni, da pripada Nemcem v Avstriji vodilna vloga, saj so v kulturnem in gospodarskem oziru daleč najrazvitejši.

Ko pride marca 1886 z Dunaja novica, da je štajerski poslanec grof Wurmbbrand²⁰² v državnem zboru izjavil, da si njegova stranka (Nemško-avstrijski klub) ne želi »nemške Avstrije« (kasneje se izkaže, da je bila informacija napačna), Deutsche Wacht ogorčeno zapiše: »Da, gospod grof, mi si želimo nemško Avstrijo, v kateri bo našemu narodu, ki ostale v kulturi daleč presega, pripadalo prvo mesto . . . Želimo si, in to odkrito povemo, igrati prvo violino v Avstriji, ker smo le mi in samo mi za to sposobni in upravičeni.«²⁰³ Podobno tudi celjski poslanec dr. Richard Foregger na zborovanju v Celju 10. julija 1886 poudarja, da je sožitje več narodov, ki so na približno enaki stopnji kulturnega razvoja, brez problemov uresničljivo (kot je primer v Švici), da pa je kaj takšnega v nacionalno heterogeni Avstriji popolnoma nemogoče, kajti »kjer biva takšna množica neenakomerno razvitih narodov in narodičev skupaj in med seboj, tam si miru ne da zamisliti. Iz Avstrije se nikoli ne bo posrečilo narediti idealne države, v kateri bi imeli vsi različni narodi svojo samostojnost za večno zagotovljeno. To bi bilo proti naravi . . . Narodi, ki so tako različni in deloma tako majhni, se morajo bojevati drug z drugim, močnejši bodo zmagali, ostali pa bodo deležni usode tistih narodov, ki so jih nazadnje posesali večji narodi.«²⁰⁴ Po njegovem mnenju se postavlja samo vprašanje, kateri narod v Avstriji je najmočnejši, seveda pa je zanj odgovor na to vprašanje popolnoma jasen: to so le Nemci in enolično Nemci, ki jim zaradi tega pripada vodilna vloga v Avstriji.²⁰⁵

Ko pride leta 1886 do prvih trenj v Nemškem klubu zaradi židovskega vprašanja in vpliva Schönererjeve agitacije,²⁰⁶ je celjsko nemštvo, ki sicer ves čas poudarja potrebo sloge, sprva bolj naklonjeno Schönererju. Deutsche Wacht v uvodniku z dne 9. septembra 1886 (»Schönerer«), ki vsebuje poročilo o Schönererjevem zborovanju v Mariboru, med drugim zapiše, da se nekateri sicer ne strinjajo s Schönererjevim antisemitizmom, da pa je ob tem treba poudariti, da

¹⁹⁸ Deutsche Wacht 24. 9. 1885. Deutsch und deutsch-österreichisch.

¹⁹⁹ Deutsche Wacht 27. 9. 1885. Der Aufruf des deutschen Club's.

²⁰⁰ Deutsche Wacht 18. 10. 1885.

²⁰¹ Deutsche Wacht 4. 2. 1886.

²⁰² Grof Gundaker Wurmbbrand-Stuppach (1838–1901), politik. Leta 1878 je bil izvoljen v štajerski deželni zbor, leta 1879 pa še v državni zbor, kjer je bil med aktivnejšimi liberalnimi politiki. Ze leta 1880 je v državnem zboru zahteval priznanje nemškega jezika za državni jezik in kasneje ta predlog večkrat ponovil. V letih 1884–1893 in 1896–1897 je bil štajerski deželni glavar, v Windischgrätzovem kabinetu pa je opravljal funkcijo trgovskega ministra.

²⁰³ Deutsche Wacht 21. 3. 1886.

²⁰⁴ Deutsche Wacht 15. 7. 1886.

²⁰⁵ prav tam.

²⁰⁶ Schönerer je leta 1885 dopolnil linški program z zahtevo po izločitvi židovskega vpliva v javnem življenju in prešel od antisemitizma iz gospodarskih in socialnih motivov (ki je bil v Avstriji vedno izredno prisoten) na rasni antisemitizem, obenem pa začel s strastno agitacijo proti židom. (O tem glej: F. L. Carstens: Faschismus in Oesterreich. Von Schönerer zu Hitler. Wilhelm Fink Verlag München, 1977, str. 14/15 in na drugih mestih v prvem poglavju.)

le-ta bazira na njegovi resnični ljubezni do lastnega naroda. Prav tako se Deutsche Wacht povsem strinja s Schönererjevimi besedami, da so prav Slovani najboljše bojni tovariši skorumpiranega židovstva in poudarja, da je Schönerer pravi ljudski tribun.²⁰⁷ Vendar pa v časopisu že kmalu zasledimo povsem drugačno stališče, ki pod vplivom dr. Foreggerja tudi prevlada. Celjski poslanec v polemikah vseskozi poudarja, da židovsko vprašanje ne sme igrati nobene vloge pri nastopanju Nemškega kluba, zato napada dr. Weitlofa in klubov organ Deutsche Zeitung, ki širita antisemitizem, ter izjavlja, da boj s korupcijo nikakor ni identičen z antisemitizmom.²⁰⁸ Njegova stališča so med veliko večino celjskega nemštva sprejeta brez večjih ugovorov, vendar pa lahko zasledimo tudi popolnoma drugačna gledanja, ki v celoti sprejemajo Schönererjev antisemitski program,²⁰⁹ a so v izraziti manjšini.

Trenja v Nemškem klubu in oblikovanje dveh frakcij, ki si stojita nasproti pri vprašanju odnosa do antisemitizma in Nemško-avstrijskega kluba, privedejo že februarja 1887 do izstopa 16 poslancev s Foreggerjem na čelu iz Nemškega kluba.²¹⁰ Šestnajsterica v proglasu pravi, da še vedno stoji na programu Nemškega kluba iz septembra 1885, glede židovskega vprašanja pa poudarja, da je to zadeva vsakega posameznika.²¹¹ Dr. Richard Foregger, ki ob izstopu iz kluba odloži tudi svoj mandat, pa svoje ravnanje obrazloži volilcem v Celju takole: Nemški klub, ki je ob ustanovitvi visoko povzdignil nemško nacionalno zastavo, ne sme biti antisemitsko usmerjen, saj boj proti korupciji ni identičen z antisemitizmom. Antisemitizem pa škoduje tudi nemškemu interesom, saj se veliko Židov čuti za Nemce in v številnih volilnih okrajih so prav Židje odločilno pripomogli do nemških volilnih zmag.²¹² Celjsko nemštvo, ki se povsem strinja z njegovimi izjavami,²¹³ ga zato ponovno potrdi za svojega kandidata in na aprilskih volitvah Foregger z velikansko večino tudi zmaga,²¹⁴ pri čemer je deležen vse podpore celjskega Nemškega društva in časopisa Deutsche Wacht.²¹⁵ Strinja pa se tudi z njegovim vstopom v Deutschnationale Vereinigung, klub, ki ga maja 1887 ustanove iz Nemškega kluba izstopivši poslanci,²¹⁶ in vneto propagira njegov program, ki ga lahko povzamemo v štirih točkah: 1) združenje si bo prizadevalo za nemško prevlado v monarhiji, 2) borilo se bo proti sedanji vladi in slovanski večini v parlamentu ter si prizadevalo za nevtralno vlado, 3) prizadevalo si bo za socialne in gospodarske reforme in bo ščitilo interese dela, 4) odnos do židovskega vprašanja je zadeva vsakega posameznika, nikakor pa ni to stvar političnega nastopanja.²¹⁷

Foregger ostane v Nemško-nacionalnem združenju vse do začetka devetdesetih let in si aktivno prizadeva za uresničevanje njegovega programa, zlasti druge točke in ostro nastopa proti vsem, tudi najmanjšim slovenskim zahtevam. Zahteve Slovencev po enakopravnosti slovenskega jezika v šolah in uradih za-

²⁰⁷ Deutsche Wacht 9. 9. 1886. Schönerer.

²⁰⁸ Deutsche Wacht 23. 9. 1886. Cilli, 21. September.

²⁰⁹ Tako se je septembra 1886 v Celju pojavil letak z naslovom: Politische Zwitter, ki je obtoževal Foreggerja zaradi zagovarjanja prosemitskega uredništva Deutsche Zeitung. Foregger je na ta letak odgovoril v posebnem dopisu Deutsche Wacht (23. 9. 1886) in v njem med drugim zapisal, da je v njegovih očeh veliko več vreden pošten Žid, ki se bori proti korupciji, kot pa anonimni pisec letaka, ki seje razpor med Nemce na Štajerskem.

²¹⁰ Deutsche Wacht 17. 2. 1887. An unsere Wähler.

²¹¹ prav tam.

²¹² Deutsche Wacht 3. 3. 1887. Dr. Foregger vor seinen Wählern.

²¹³ Vendar pa iz Slovenskega gospodarja (7. 4. 1887) izhaja, da se je pred volitvami znašlo celjsko nemštvo v dilemi: »Sedaj je nastal razpor med volilci. Nekateri bi ga, drugi pa, zlasti trezni obrtniki bi ga ne volili več radi, kajti mož (t. j. Foregger, op. J. C.) ni celih 13 let, kar jih je v drž. zboru »zastopa«, ničesar zanje storil. Za-nje tudi ni imel časa ter je tiral veliko-nemško politiko ali je pa — mož se tudi na to zastopi — »umetno« veslal. Za potrebo pa je še potlej tudi židovskim trgovcem pomagal s svetlom, kajti on je na Dunaji tudi advokat...»

²¹⁴ Deutsche Wacht 17. 4. 1887. (Foregger je dobil 514 glasov od 913 oddanih, od tega kar 268 v Celju. Gelingsheim je v Celju dobil le 31 glasov.)

²¹⁵ V predvolilnem boju označi Deutsche Wacht Gelingsheima takole: »Gelingsheim ist ein junger Mann, der um jeden Preis Carriere machen will. Dass ihm zum letzteren Zwecke die Tatsache, von der slovenischen Partei candidirt worden zu sein, auch dann sehr dienlich wäre, wenn er unterliegen würde, versteht sich selbst.« (Deutsche Wacht 27. 3. 1887. Ein Candidat?)

²¹⁶ Deutsche Wacht 26. 5. 1887. Der neue Club.

²¹⁷ prav tam.

vrača s svojimi starimi argumenti in poudarja, da je avstrijskim Slovanom prav nemški jezik most, ki jih povezuje z evropsko kulturo.²¹⁸ V njegovih protislovenskih nastopih prihaja do izraza vedno večja radikalizacija celjskega nemštva, ki se ob nenehnem napredovanju Slovencev vedno glasneje sprašuje »kako dolgo še bo lahko naše prijazno mesto, kulturna oaza v puščavi prvobitnega slovenstva, obvarovalo svoj nemški značaj, če se bo na vseh straneh z našim nasprotnikom lastnim fanatizmom, še naprej sloveniziralo,«²¹⁹ obenem pa stalno opozarja na žalostno usodo kranjskih Nemcev, ki se v Celju nikoli ne sme ponoviti.²²⁰ Seveda pa na okrepljeni občutek ogroženosti celjskega nemštva ne vplivajo več samo zunanji faktorji,²²¹ ampak predvsem občuten napredek Slovencev in okrepitev slovenskega meščanstva v Celju samem.

V.

Leta 1885 pride iz Maribora v Celje dr. Ivan Dečko, ki s požrtvovalnim narodnim delom oživi politično življenje Slovencev v mestu.²²² Kot odvetniški koncipient v Sernečevi pisarni vodi poseben nacionalni referat z nalogo pisanja slovenskih pritožb in borbe za pravice slovenskega jezika v šolah in uradih,²²³ obenem pa aktivno deluje na gospodarski krepitvi celjskih Slovencev in organizira akcijo za prihod slovenskih obrtnikov in trgovcev v mesto.²²⁴ Njegovo delovanje že kmalu prinese pomembne uspehe — leta 1887 doseže prvi slovenski vpis v zemljiško knjigo na Spodnjem Štajerskem,²²⁵ leta 1889 po njegovi zaslugi zmagajo Slovenci pri volitvah v celjski okrajni zastop,²²⁶ v istem letu se ustanovi Južnoštajerska hranilnica,²²⁷ leta 1890 dobe Slovenci koncesijo za Zvezno tiskarno²²⁸ in zmagajo na občinskih volitvah v okoliški občini,²²⁹ leta 1891 začne izhajati slovenski list Domovina²³⁰ itd. Ti uspehi sprožijo ostre reakcije celjskega nemštva, to pa v začetku devetdesetih let privede do izredne ostrine v nacionalnih bojih v Celju. Deutsche Wacht komentira vsako slovensko pridobitev kot napad na nemško posestno stanje²³¹ in v vsaki številki poziva v boj proti napredujoči slovenizaciji. Celjska mestna občina, ki je vse do razpada monarhije trdno v nemških rokah,²³² poskuša na vsak način zavreti slovensko napredovanje v mestu, pri čemer se poslužuje vseh dovoljenih in nedovoljenih sredstev. Kako sprejema celjsko nemštvo koncesije Slovincem, je najbolje raz-

²¹⁸ Npr. Deutsche Wacht 23. 6. 1887. Nationale Gleichberechtigung.

²¹⁹ Deutsche Wacht 7. 4. 1887.

²²⁰ Deutsche Wacht 6. 1. 1887. Bahn frei! (Casopis pravi: »Die Lage unserer Stammesgenossen in Krain ist auch in der That eine solche, dass der Gedanke an sie jedem Deutschen das Herz abdrücken möchte«.)

²²¹ Kljub temu pa so ti (zlasti dogodki na Kranjskem) še vedno pomembni tudi kasneje.

²²² Dr. Ivan Dečko in njegova doba, Maribor 1938 (založil in izdal V. Spindler), str. 34.

²²³ J. Serneč: Spomini, str. 61.

²²⁴ Dr. Ivan Dečko in njegova doba, str. 36.

²²⁵ prav tam, str. 35.

²²⁶ J. Serneč: Spomini, str. 64.

²²⁷ Dr. Ivan Dečko in njegova doba, str. 36.

²²⁸ prav tam, str. 50.

²²⁹ ZAC, Občina Celje-okolica, fasc. 18/sign. 10, fasc. 19/sign. 6.

²³⁰ O političnem profilu Domovine glej: France Jesenovec: Pogled v Hribarjevo celjsko Domovino, CZb 1964.

²³¹ Na splošno o tem: A. G. Whiteside: The Germans as an Integrative Force in Imperial Austria: The Dilemma of Dominance; v: Austrian History Yearbook III/1, 1967. (Zanimivo je tudi razmišljanje Leva Brunčeka v Slovenskem Braniku (1. 4. 1911. Poglavlja o manjšinah, III), ki med drugim zapiše: »Vsoto sil, moči in vpliva, katero je ta ali ona narodnost dosegla na gospodarskem, prosvetnem in sploh na družbenem (socialnem) polju, imenujemo navadno narodnostno posest. Število, razsežnost in protivajalna sila industrijskih in trgovskih podjetij, število šol in učilišč sploh, zemlja, uradi, pravice, to vse, spojeno v rokah ene narodnosti, tvori narodnostno posest. Docela naravno je stremljenje vsakega naroda, ohraniti svojo posest in jo po možnosti povečati. Zdrav narod se množi in raste; ozemlje, na katerem prebiva, mu polagoma ne zadostuje več, postaja mu preozko in ga sili iskati novo torišče za svoj prirastek. Ta naravni nagon in to stremljenje po razširjanju mej pa stavi zopet zapreke istovetnemu stremljenju drugega, sosednjega naroda. Ta se postavi v bran, odbija napade in kuje maščevalne nakepe. Tako nastaja narodnostni boj. Narodnostni boj je torej čisto naravna posledica razpenjavosti, ki jo razvija vsak narod, ta v večji, oni zopet v manjši meri, kakršna je pač njegova notranja sila.«

²³² Pri tem je seveda treba opozoriti na občinski volilni sistem, ki favorizira ekonomsko močnejše nemštvo. Zato celjsko nemštvo leta 1914 ostro reagira na predlog spremembe občinskega volilnega sistema, ki so ga v štajerskem deželnem zboru dali poslanci Resel, dr. Schacherl in tovariši, in celjski občinski odbor sprejme 20. 2. 1914 proti temu predlogu posebno resolucijo. (ZAC, MOC, fasc. 12, zapisnik seje občinskega odbora 20. 2. 1914.)

vidno iz reakcij mestne občine na t. i. jezikovno naredbo za Celje,²³³ ki pomeni prvo veliko zmago Slovencev na jezikovnem področju.

Ob slavnostni ustanovitvi celjskega Sokola dne 7. in 8. septembra 1890 je prišlo v Celju do hudih nacionalnih ekscesov,²³⁴ ki so privedli že tako napete nacionalne odnose v mestu do vrelišča. Ker je celjsko redarstvo (Sicherheitswache) ob napadih »nemške drhali« na člane sokolskega društva in njihove goste v glavnem mižalo, se je vodstvo društva pritožilo proti postopanju mestne policije na namestništvo v Gradec in zahtevalo, da se odvzame celjskemu mestnemu uradu nadzor nad policijo.²³⁵ Njihova pritožba ni rodila uspeha, zato je več članov društva demonstrativno zahtevalo od mestnega urada izdajo orožnega lista, ta pa je njihove prošnje enostavno zavrnil. Vendar se je ob tem slovenskim prvakom porodila misel, da bi kljubovali mestnemu uradu. Zato je tajnik Posojilnice Franc Lončar spomladi 1891 ponovil prošnjo za izdajo orožnega lista. Na negativno rešitev mestnega urada se je najprej pritožil na štajersko namestništvo, od katerega je zahteval tudi vročitev odločbe v slovenskem jeziku. Ker je namestništvo enostavno potrdilo odločbo na prvi instanci (23. maja 1891), se je junija 1891 pritožil na ministrstvo notranjih zadev in svoje zahteve argumentiral takole: »Ta slavni mestni urad odbil je mojo prošnjo za podelitev orožnega lista z dovoljenjem, da smem nositi puške, 1 enocevko in 1 dvocevko, potem 1 dvocevni samokres in 1 revolver brez vsakega postavnega vzroka. Edini razlog, kateri je pri tej odločitvi vodil slavni mestni urad, so bili škandali, katere je povzročila sodrga celjska zoper Sokole o priliki sokolske slavnosti v Celji dne 7. in 8. septembra 1890, kateri napadi so šli tako daleč, da je edino vojaški sili, katero je vlada postavila, zahvaliti, da ni prišlo do velikega kriprelivanja. Ti neosnovani napadi nemško misleče mestne sodrge bili so povod, da so Sokoli prosili za orožne liste, da smejo ne samo v Celji ampak v občeh za svojo telesno varnost nositi revolverje. Ker so temu slavnemu mestnemu uradu ti obžalovanja vredni izgredi in napadi na mirne »Sokole« bili popolnoma znani, bi vsakdo objektivno misleči pričakoval, da bode slavni mestni urad to uvaževal in brez vseh zavir dovolil orožni list, kajti že samo, če bi omenjena sodrga izvedela, da večina »Sokolov« sme nositi orožje, bilo bi pričakovati, da bi za bodoče slučaje njo to zadrževalo od enakih izgredov. Slavni mestni urad celjski podeljuje udom nemškega kolesarskega društva brez vsakih zavir orožne liste, tako da je vsak od nemškega kolesarskega kluba oborožen z revolverjem. Udi tega kolesarskega kluba so večinoma trgovski pomočniki (komiji), in če se takim dajajo orožni listi, bili so udje celjskega »Sokola«, terih velik del ima akademično omiko in akademično dostojanstvo, toliko bolj opravičeni pričakovati, da se jim bode dala pravica orožje nositi, posebno ker so bili predmet takih obžalovanja vrednih izgredov in napadov, katere vsak omikani človek, bodi si te ali one stranke, strogo obsoja... Visoko c. kr. namestništvo odbilo je moj rekurz zoper to krivično ravnanje slavnega mestnega urada ter upira svojo odločbo na to, ker sem prosil, da smem nositi dve puški: 1 enocevko in 1 dvocevko in pa 1 samokres in 1 revolver, češ, ta velika množina orožja dela me tako groznega in nevarnega, da nikakor ne bi kazalo podeliti orožni list. Ta razlog je pa naravnost smešen. Že v svoji prošnji sem navedel, da sem bil lovec in kot tak potrebujem vendar puške; kajti jaz mislim, da so tisti časi minuli, ko so ljudje divjačino s palicami pobijali. Vsak lovec pa mora imeti dve puški, kajti, če se mu ena pokvari, da ima drugo pripravljeno. Sicer pa ne vem, kako naj imenujem nazore visokega c. kr. namestništva, kateri menda misli, da se hočem oborožiti, kakor kak Črnogorec, ter morebiti z obema puškama na rami, s samo-

²³³ ZAC, MOC, fasc. 19, predsedstveni spisi za leto 1892. (Celotno gradivo o zadevi Lončar je zbrano v posebnem konvolutu, zato ne navajam posameznih spisov.)

²³⁴ ZAC, MOC, fasc. 19; pritožba sokolskega društva na namestništvo v Gradec 28. 9. 1890. (Društvo v 12 konkretnih primerih dokazuje pristranost mestnega redarstva in zahteva, da se mestne policijske oblasti nadomestijo s posebnim policijskim komisarjem.)

²³⁵ prav tam.

kresom in revolverjem za pasom, po ulicah celjskih se sprehajati. Če sem prosil orožnega lista za različno orožje, ni še s tem rečeno, da bi si s tem vse orožje naenkrat na rame obesil ali za pas utaknil, ampak da smem imeti eno ali drugo, kakor bo potreba nanosila . . . Prepričan sem toraj, da bo visoko c. kr. ministerstvo notranjih zadev to enostransko, protipostavno in nas Slovence globoko razžaljivo naredbo spremenilo, iz ktore se razvidi, da se hoče dvojna mera rabiti, ena za Nemce v Celji, druga za Slovence v Celji in da se pri tem gre uže tako daleč, da celjski Slovenci niti ne morejo udeležiti se kakega lova, ker ne dobe orožnega lista, da bi smeli nositi puške . . . Prošnjo za orožni list vložil sem v slovenskim jeziku, ta moja prošnja odbila se je v nemškem jeziku, kar je popolnoma protipostavno. Zoper tako rešitev v tujem nemškem jeziku sem se pritožil na visoko c. kr. namestništvo, a to ne samo, da ni moji pritožbi ustreglo, ampak tega v svoji naredbi ni niti z besedico omenilo in se mi je intimirala ta naredba **zopet u nemškem jeziku**, kar je tudi popolnoma protipostavno. Zoper to ravnanje visokega c. kr. namestništva vložim toraj tudi pritožbo in že sedaj naznam, da bodem, če se mojemu upravičenemu zahtevanju, da dobim na slovensko vlogo tudi slovensko rešitev, iskal pravico pri c. kr. državnem sodišču.«

Spretno napisani pritožbi Franca Lončarja (zastopal ga je dr. Ivan Dečko) je ministrstvo notranjih zadev ugodilo le deloma. Z odločbo z dne 28. oktobra je razveljavilo odločbo štajerskega namestništva z dne 23. maja 1891 in dovolilo podelitev orožnega lista za navedeno orožje, rešitev drugega dela Lončarjeve pritožbe pa je naložilo štajerskemu namestništvu. To pa je bilo mnenja, da celjski mestni urad ni dolžan odgovoriti na slovensko vlogo Franca Lončarja v slovenskem jeziku, in je svojo odločitev argumentiralo s tem, da je čl. XIX. državnih osnovnih postav zadoščeno že s tem, ko mestni urad sprejme slovensko vlogo, ter da je poslovni jezik mestnega urada nemški, poleg tega pa Franc Lončar popolnoma obvlada nemščino.

Ker takšna rešitev Franca Lončarja ni zadovoljila, se je na odločbo namestništva ponovno pritožil (23. novembra 1891) na ministrstvo notranjih zadev. V pritožbi je poudaril, da ta odločba »zadržuje jasen slučaj prekršenja člena XIX. državnih temeljnih postav«, ki »priznava enakopravnost vseh v deželi navadnih jezikov v **uradu**«, to pa pomeni, »da se vsaka v enem v deželi navadnem jeziku vložena vloga reši v **istem jeziku**«, kot je določilo že državno sodišče v svoji rzsodbi z dne 3. julija 1888 zoper odločbo istrskega deželnega odbora. »Nikakor toraj ni res, da je postavni določbi zadoščeno uže s tem, da je ta slavni mestni urad mojo slovensko vlogo **sprejel**, ampak jaz sem opravičen zahtevati, da se ta moja vloga tudi reši v tistem, to je slovenskem jeziku . . . V katerem jeziku slavni mestni urad izdaja svoja naznanila, to je, naznanila katera izdaja vsled lastnega sklepa, in ne rešujoč vlog kake stranke, me za sedaj ne briga; meni je samo za rešitev moje slovenske vloge; pri tem prašanju pa mene čisto nič ne briga, kak poslovni jezik si je določil mestni urad. Ta si lahko določuje svoj poslovni jezik, pa le v **okviru postav**; nikdar pa se s svojo odločbo, da je namreč njegov poslovni jezik nemški, nemore postaviti na **državne temeljne postav**e in mi vsiljevati rešitev v tujem nemškem jeziku; ampak on je — kakor vsak urad — dolžan vse postav **vestno** izpolnjevati. Da li jaz znam nemški, ali ne, to preiskovati ne pristoji ne slavnemu mestnemu uradu ne visokemu c. kr. namestništvu nobena pravica. S tem, če bi jaz znal nemški, **nisem še izgubil ne svoje narodnosti, ne pravic**, katere mi kot udu avstrijskega naroda priznaje in zajamčuje državna temeljna postava, pravic do spoštovanja enakopravnosti mojega maternege jezika.« Na koncu je Lončar od ministrstva za notranje zadeve zahteval, da »strezajoč pritožbi zaukaže, da ima slavni mestni urad celjski mojo napominano slovensko prošnjo za orožni list rešiti v slovenskem jeziku, in mi dostaviti tudi vse intimete višjih inštanc v tej zadevi takisto v slovenskem jeziku.« S pritožbo je uspel, saj je ministrstvo notranjih zadev

z odločbo z dne 1. aprila 1892 celjskemu mestnemu uradu zaukazalo, da rešuje slovenske vloge v slovenskem jeziku, ker sta v Celju običajna tako nemški kot slovenski jezik.

Navedena odločba ministrstva notranjih zadev je sprožila ostre reakcije celjskega nemštva in občinski odbor se je na predlog župana dr. Neckermanna na seji dne 22. aprila 1892 odločil, da se bo nanjo pritožil, obenem pa sprožil postopek pred državnim sodiščem. Tako je mestni urad že 23. aprila 1892 poslal ministrstvu za notranje zadeve obsežen dopis, v katerem je opozoril, da izhaja odločba iz napačnega izhodišča, da sta v Celju običajna tako nemški kot tudi slovenski jezik, in zaprosil ministra za notranje zadeve, da sistira odločbo. Nekaj dni kasneje (28. aprila 1892) je mestni urad naslovil pritožbo tudi na državno sodišče in v njej ponovil svoje stare argumente. Po njegovem mnenju je Celje popolnoma nemško mesto, kjer se že od nekdaj uraduje samo v nemškem jeziku in vse do zadnjega časa mestni urad ni sprejel nikakršnih slovenskih vlog. Podeželsko prebivalstvo v okolici je vseskozi živelo v miru in slogi z nemškimi prebivalci mesta Celja, ki so zaradi tega, ker kmetje niso obvladali nemškega jezika, z njimi občevali v njihovem jeziku. »Ta vindišarski jezik (diese windische Sprache) se pa povsem razlikuje od umetno ustvarjenega novoslovenskega jezika, ki je splošno običajen po pisarnah slovenskih odvetnikov in notarjev, ne pa tudi med prebivalstvom. Kmet ga v večji meri sploh ne razume in na sodiščih se je že ponovno zgodilo, da je pri razglasitvi sodbe v tem novoslovenskem jeziku kmet zaprosil, če bi se mu lahko pojasnila v nemškem jeziku, ker ga bolje razume.« Zaradi tega je smešno trditi, da je novoslovenski jezik, v katerem je napisana tudi pritožba Franca Lončarja, v Celju običajen jezik, enako kot vindišarski. Prav tako je treba poudariti, da je celjski mestni urad že od nekdaj sprejemal slovenske vloge, ki pa jih je reševal v nemškem jeziku. Na to se dosedaj še ni nihče pritožil. Tudi štajersko namestništvo, ki je o tukajšnjih jezikovnih razmerah dobro poučeno, je v odločbi z dne 8. novembra 1891 ugotovilo, da slovenski jezik v Celju ni običajen v enaki meri kot nemški. To pa nam kažejo tudi rezultati ljudskega štetja leta 1890, po katerih prebiva v Celju le 1577 Slovencev. Pri tem pa se je treba zavedati, da je Celje sedež okrožnega sodišča, v katerega zaporih je vedno okoli 400 kaznjencev, po narodnosti skoraj izključno Slovencev. Tudi v tukajšnji garniziji se je 362 vojakov priglasilo k slovenskemu občevalnemu jeziku, treba pa je upoštevati še precejšnje število dninarjev in služabnikov, ki so se prav tako priglasili k slovenskemu občevalnemu jeziku. Ostali pa so duhovniki, kar 11 slovenskih advokatov in notarjev, voditelji obeh slovenskih denarnih zavodov z družinami in služinčadjo, slovenski dijaki na tukajšnji gimnaziji ter posamezni uradniki, profesorji in učitelji. Pri tem pa je zanimivo, da še ti velikokrat med seboj komunicirajo v nemškem jeziku. Navedeni slovenski element, ki živi danes v mestu Celju, pa nima ničesar skupnega s »pogumnim slovenskim ljudstvom«, s katerim se poskuša identificirati. Njegovi interesi so v popolnem nasprotju z interesi slovenskega kmeta, saj so usmerjeni samo k lastnemu bogatenju in tudi pritožba Franca Lončarja hoče samo dokazati, da tudi slovenski privatni uradnik poseduje moč, da lahko uveljavi kakršnokoli zahtevo. Ministrstvo notranjih zadev se je v svoji odločitvi oprlo na čl. XIX. državnih osnovnih postav, kar je popolnoma nerazumljivo, saj bi potemtakem morali tudi v vseh drugih nemških mestih reševati vloge v različnih (nenemških) jezikih. Zaradi tega občina Celje prosi državno sodišče, da razveljavi odločbo ministrstva za notranje zadeve.

Istočasno s pritožbo mestnega urada se je za pravice celjskega nemštva poignil tudi Foregger in v državnem zboru vložil interpelacijo, s katero je zahteval razveljavitev jezikovne naredbe za Celje,²³⁶ vendar pa z njo ni imel

²³⁶ Deutsche Wacht 5. 5. 1892. Interpellation.

uspeha. Neuspeh je doživela tudi njegova in Steinwenderjeva²³⁷ interpelacija zoper jezikovni naredbi za Celje in Celovec v decembru istega leta,²³⁸ medtem ko je državno sodišče z odločbo z dne 4. julija 1892 pritožbo mestne občine enostavno zavrnilo, ker je bila v nasprotju s formalnimi zakonskimi določili. Tako je jezikovna naredba za Celje obveljala in iz gradiva mestne občine Celje je razvidno, da jo je mestni urad vse do srede druge polovice devetdesetih let tudi spoštoval. Kasneje pa se je poskušal z različnimi sklepi občinskega odbora jezikovni naredbi na vsak način izogniti, čeprav pri tem ni imel preveč uspeha.²³⁹

VI.

Takšne in podobne slovenske pridobitve in nenehni slovenski napadi na nemško posestno stanje privedejo do tega, da začenja celjsko nemštvo gledati tudi na vso politiko v monarhiji le iz svojih ozkih nacionalnih interesov. Zato npr. leta 1890 ostro nastopi proti poskusom nagodbe s Čehi, ker meni, da bodo za njimi postavljali podobne zahteve tudi Slovenci. V članku *Böhmische Ausgleich und die Slovenen*²⁴⁰ *Deutsche Wacht* zapiše, da imajo Slovenci sporazum s Čehi za model, po katerem bi se naj uresničile tudi njihove želje. Vendar pa se je treba pri razpravljanju o češki nagodbi vrniti vsaj deset let nazaj, ko je bil nemški element še gospodujoč. Kasneje je na vseh področjih družbenega življenja bistveno nazadoval, tako da je danes njegova eksistenca že ogrožena in hoče s to nagodbo sankcionirati obstoječe stanje. Češka nagodba za Nemce ne pomeni kakšnih večjih pridobitev. Razdelitev deželnega šolskega in deželnega kmetijskega sveta sicer zagotavlja Nemcem vpliv pri pomembnih vprašanjih. Ustanovitev češke trgovske zbornice pomeni čisto izgubo za Nemce, medtem ko je uvedba nacionalnih kurij v deželni zbor tako in tako popolna resignacija. *Deutsche Wacht* meni, da je s tega vidika treba obravnavati tudi slovenske težnje, saj takoj postane jasno, kaj Slovenci hočejo. V zadnjih desetih letih so slovenizirali osnovne šole, utrakvizirali gimnazije, vpeljali slovenščino v urade, in javne službe zasedli s slovenskimi uradniki. To pa bi se naj sedaj sankcioniralo z nekakšno slovensko nagodbo. Slovenci bi imeli radi tudi za Štajersko dva deželna šolska in kmetijskega sveta ter vse druge zavode. Prej so sanjali le o kraljestvu Sloveniji, sedaj pa bi imeli radi pod svojo upravo kar celo Štajersko in Koroško. Ni jim dovolj, da je na Kranjskem nemštvo popolnoma potlačeno in da nazaduje na Štajerskem in Koroškem. Hoteli bi še več. Seveda pa tega ne bodo dobili, saj pravi članek na koncu, da je nemško-češka nagodba največ, kar je nemški narod še pripravljen žrtvovati.

Iz istega razloga se celjsko nemštvo zavzema za radikalnejšo nemško-nacionalno politiko, zato vseskozi ostro nastopa proti Združeni nemški levici⁴²¹ in Plenerju,²⁴² ki še vedno vodi svojo staro politiko »liberalizma« in si prizadeva

²³⁷ Dr. Otto Steinwender (1847—1921), klasični filolog in politik. Leta 1885 je bil izvoljen v državni zbor, bil dve leti član Nemškega kluba, nato pa Nemškega nacionalnega združenja in Nemške nacionalne stranke, za katero je dal tudi pobudo. Po ustanovitvi Nemške ljudske stranke je bil med njenimi vodilnimi člani, vendar je leta 1899 iz nje izstopil in deloval v državnem zboru kot »divjak« do leta 1907, ko se je pridružil nemškemu agrarcem. V letih 1909—1911 je bil predsednik državnega zbora, v koroškem deželnem zboru pa je deloval od leta 1890. Bil je ena izmed najmarkantnejših osebnosti avstrijskega parlamentarizma.

²³⁸ *Deutsche Wacht* 15. 12. 1892. (Celjsko in celovško jezikovno naredbo kratko omenja tudi J. Mal: *Zgodovina slovenskega naroda*. Najnovejša doba, Celje 1928 in dalje, str. 1176, 1178.)

²³⁹ Celjski občinski odbor se je držal besed ministrske odločbe vse do leta 1898, ko je na seji dne 4. 11. 1898 sprejel sklep, da v zadevah lastnega delokroga sprejema samo nemške vloge. Na ta sklep pa še je pritožil dr. Juro Hrašovec in po dolgotrajnem pravljanju dosegel, da je državno sodišče dne 15. 10. 1902 razsodilo v njegovo (slovensko) korist in razveljavilo sklep občinskega odbora. (*ZAC, MOC*, fasc. 91, št. 1765/1901.)

²⁴⁰ *Deutsche Wacht* 2. 2. 1890.

²⁴¹ R. Charnatz: *Deutsch-österreichische Politik*, Leipzig 1907, str. 177.

²⁴² Ernst Plener (1841—1923), doktor prava. Leta 1865 je stopil v diplomatsko službo, jo zapustil in bil 1873 izvoljen v državni zbor, leta 1878 pa še v češki deželni zbor. V obeh je bil izredno aktiven pri vseh političnih, gospodarskih in finančnih vprašanjih. Kmalu je prevzel vodstvo v nemški liberalni stranki (po Herbstovem umiku iz političnega življenja 1885) in prav po njegovi zaslugi sta se 1888 Nemški klub in Nemško-avstrijski klub združila v klub Združene nemške levice. V Windischgrätzovem koalicijski

predvsem za čimprejšnjo vrnitev na oblast, čeprav z nenačelno politiko škoduje Nemcem.²⁴³ Po mnenju Deutsche Wacht vodi Združena nemška levica tudi »nacionalno« politiko, ki je direktno naperjena proti nemškemu narodu, tako da je edina prava nemška stranka Nemško nacionalno združenje, ki mu pripada tudi Foregger in večina poslancev alpskih dežel.²⁴⁴

Po razpustitvi državnega zbora januarja 1891 se v predvolilnem boju pojavi v nemškem nacionalnem časopisju ideja o ustanovitvi nove nemške nacionalne stranke, ki naj bi glede na oklic poslancev Steinwenderja, Bareutherja²⁴⁵ in Derschatta²⁴⁶ nastala iz Nemško nacionalnega združenja.²⁴⁷ Program, ki so ga v oklicu izdali omenjeni poslanci, pravi, da bo nova stranka povsod sledila interesom časti in koristim nemškega naroda, zavzemala pa se bo tudi za široke meščanske svoboščine, za svobodno šolo, za socialne reforme, ne samo v korist delavskega razreda, ampak tudi kmečkih in srednjih slojev po mestih, ter se dosledno bojevala proti korupciji v vseh oblikah.²⁴⁸ Ta program naleti med celjskim nemštvom na izredno ugoden odmev in Deutsche Wacht kar ne more prevahitati njegovih pobudnikov. Vendar pa je že na začetku skeptična do pojavov antisemitizma v porajajoči se stranki. Časopis meni, da sicer v stranko lahko vstopijo vsi nemško-nacionalni elementi in tako tudi nacionalno čuteči antisemiti, vendar pa antisemitizem nikakor ne bi smel biti vsebovan v njenem programu, ker to ni v skladu z njeno svobodnjaško usmerjenostjo.²⁴⁹ Istega mnenja je tudi celjski poslanec dr. Richard Foregger, ki sicer na volilnem zborovanju pred volilci v Celju ne izjavi ničesar v zvezi z novo stranko in kandidira na podlagi starega programa Nemško-nacionalnega združenja, »ki je bilo vedno skrajno levo krilo opozicije«, njen program pa ostro nemški in napreden.²⁵⁰ Ko pa se v slovenskem časopisju pojavijo trditve, da je Foregger kandidat »Steinwenderjeve stranke«, jih Deutsche Wacht energično zanika in pravi, da je Foregger kandidat celjskega Nemškega društva, njegov program pa je usmerjen k sodelovanju obeh nemških liberalnih strank.²⁵¹ Foregger obrazloži svoje poglede na novo politično grupiranje v nemškem liberalnem taboru tudi v posebnem dopisu Deutsche Wacht,²⁵² v katerem pravi, da se ne more pridružiti novi stranki zaradi njene protizidovske usmerjenosti: »Da jaz sam nisem antisemit, je znano. Že pred mnogimi leti sem to javno naznanil in nisem moč, ki bi svoja prepričanja menjaval s tokovi dneva«. Po njegovem mnenju je antisemitizem le »bolezenski simptom naših socialnih razmer« in kot tak ne bi smel imeti prostora v programu prave nemške-nacionalne stranke. Resnična nemška stranka bi se morala boriti le za zaščito nemštva po celi monarhiji in še posebej na Štajerskem, kjer so Nemci najbolj ogroženi, njen program pa bi moral temeljiti na izključno nacionalnem načelu, kateremu bi morala biti podrejena vsa ostala politična vprašanja.²⁵³

Ko se po državnoborskih volitvah²⁵⁴ v državnem zboru osnuje Nemško-nacionalni klub, v katerem je kar 9 poslancev iz Štajerske,²⁵⁵ Foreggerja ne naj-

skem ministrstvu je postal finančni minister in 19. 6. 1895 odstopil skupaj s celim ministrstvom. V polemiki glede celjskega vprašanja je v začetku julija odložil še svoj mandat in se ni več udeleževal strankarske politike. V letih 1895–1918 je bil predsednik skupnega najvišjega računskega sveta avstro-ogrsko monarhije.

²⁴³ Deutsche Wacht 1. 6. 1890. Die heutige Parteiverhältnisse.

²⁴⁴ prav tam.

²⁴⁵ Ernst Bareuther (1838–1905), doktor prava, odvetnik na Dunaju. V državni zbor je bil izvoljen leta 1873 in bil v njem do leta 1903. Sprva je bil liberalno, potem pa nacionalno usmerjen. Bil je med pobudniki za ustanovitev Nemške nacionalne stranke (1891) in eden izmed propagatorjev Nemške ljudske stranke (1896). Leta 1898 je iz Nemške ljudske stranke izstopil in se pridružil Schönerer-Wolfovi skupini.

²⁴⁶ Julius Derschatta von Standhalt (1852–1924), doktor prava, odvetnik v Gradcu. Državni poslanec je bil v letih 1885–1892 in 1901–1909, v letih 1906–1908 pa železniški minister. Bil je nemško-nacionalno usmerjen in od leta 1896 dalje prva osebnost Nemške ljudske stranke na Štajerskem.

²⁴⁷ Deutsche Wacht 5. 2. 1891. Eine deutsch-nationale Partei.

²⁴⁸ prav tam.

²⁴⁹ prav tam.

²⁵⁰ Deutsche Wacht 26. 2. 1891.

²⁵¹ Deutsche Wacht 1. 3. 1891.

²⁵² Deutsche Wacht 5. 3. 1891.

²⁵³ prav tam.

²⁵⁴ Deutsche Wacht 12. 3. 1891. (Foregger je zmagal le s 95 glasovi večine.)

²⁵⁵ Deutsche Wacht 25. 3. 1891.

demo v njem.²⁵⁶ Od tega časa dalje deluje v parlamentu kot »divjak« in si zlasti prizadeva za enotno nastopanje obeh nemških liberalnih strank na izključno nemški nacionalni podlagi, saj lahko po njegovem mnenju le takšna politika prinese Nemcem željene rezultate. Svoje »divjaštvo« in politično delovanje v državnem zboru zagovarja pred svojimi volilci v Deutsche Wacht takole:²⁵⁷ najprej poudari, da se zavzema za ustanovitev enotne nemške stranke na nacionalni podlagi, ki bo vsa politična vprašanja presojala z nacionalnega vidika. Dokler pa se njegova želja ne uresniči, bo deloval v državnem zboru samostojno. Iz tega pa izhaja tudi njegov odnos do obeh nemških liberalnih strank v državnem zboru. Na eni strani ne more postati član kluba Združene nemške levice, ker kot zastopnik nemških interesov na Spodnjem Štajerskem ne more sodelovati s stranko, ki je pripravljena sodelovati tudi z nemškimi nacionalnimi sovražniki, celo s Slovenci. Proti vstopu v Steinwenderjevo stranko pa po njegovem mnenju govori tudi dovolj razlogov. Vendar pa je zanj glavni razlog ta, da stranka sodeluje z antisemiti.

Foreggerjevo stališče (t. j. zahteva po ustanovitvi enotne nemške stranke na nacionalni podlagi) je glede na situacijo v Celju povsem razumljivo, saj so v mestu nacionalne razmere tako napete, da je povsem upravičen Sernečev vzklík, da je Celje najbolj zanikrno mesto v monarhiji, kar se nacionalnih razmer tiče.²⁵⁸ Deutsche Wacht vseskozi poudarja nujnost nemške sloge na nacionalni podlagi, saj je to edini način, da se ob napredujoči slovenizaciji ohrani nemštvo na Spodnjem Štajerskem in tudi v Celju, najjužnejšem nemškem mestu v monarhiji. Obenem pa se skupaj s Foreggerjem zavzema za ustanovitev nove nemške ljudske stranke, ki bo resnični zastopnik interesov vsega nemškega naroda in katere geslo mora biti: »Alles für und durch das Volk«.²⁵⁹ Tako Deutsche Wacht ugodno sprejme celo Lienbacherjev poziv za ustanovitev enotne nemške nacionalne stranke, čeprav ima o njem zaradi sodelovanja s konservativci izredno slabo mnenje.²⁶⁰ S pravim navdušenjem pa pozdravi dopis poslancev Foreggerja in Krausa načelnikoma obeh nemških liberalnih klubov Steinwenderju in Plenerju z dne 10. junija 1892, v katerem se zahteva enotnost vseh nemških naprednjaško usmerjenih poslancev.²⁶¹

Foregger-Krausova akcija, ki jo celjski občinski odbor pozdravi s posebno resolucijo,²⁶² pa obrodi sadove le na Štajerskem in deloma tudi na Koroškem, kjer se poslanci obeh klubov dogovore za enotno nastopanje v državnem zboru v vseh pomembnih političnih in gospodarskih vprašanjih.²⁶³ Pri tem ponovno pride do izraza nekakšna samosvoja politika spodnještajerskega nemštva, ki ji lahko sledimo vse od konca sedemdesetih let prejšnjega stoletja in za katero je značilno, da je usmerjena k preseganju »nemških razprtij« in enotnemu nastopanju na nacionalni podlagi. Ta politika privede julija 1893 do posebnega »Parteitaga« v Celju, ki se ga udeleže skoraj vsi vodilni štajerski politiki obeh nemških liberalnih strank,²⁶⁴ in na katerem (spodnje)štajersko nemštvo formulira svoje politične zahteve:²⁶⁵

²⁵⁶ Deutsche Wacht 20. 3. 1891.

²⁵⁷ Deutsche Wacht 2. 4. 1891.

²⁵⁸ Deutsche Wacht 5. 4. 1891.

²⁵⁹ Deutsche Wacht 17. 12. 1891. An unsere Leser!

²⁶⁰ Deutsche Wacht 24. 12. 1891.

²⁶¹ Deutsche Wacht 12. 6. 1892. Kundgebung.

²⁶² Deutsche Wacht 26. 6. 1892.

²⁶³ Deutsche Wacht 17. 7. 1892. Die deutsch-steirischen Abgeordneten sind geeinigt; Deutsche Wacht 28. 7. 1892.

²⁶⁴ Strankinega dne v Celju so se med drugim udeležili: dr. Paul Hofmann von Wellenhof, Konrad von Forcher, Rudolf von Hackelberg, Gustav Kokoschinegg, Alexander Koller, Leopold Link, Carl Morre, Alfred von Moscon, dr. Reicher, dr. von Schreiner, dr. Starkel, grof Carl Stürgkh. (Deutsche Wacht 9. 7. 1893.)

²⁶⁵ Deutsche Wacht 13. 7. 1893. Slovenski gospodar 20. 7. 1893 — 1. Spodnještajerski Nemci imajo ohranitev in pospeševanje nemštva za vodilno politično načelo, ki se mu morajo podrediti vsi ostali interesi. Zato tvorijo tukaj vsi Nemci eno stranko, ki podpira vse, kar nemštvu koristi, in se bori proti vsemu, kar bi mu lahko škodilo. — 2. Nemški jezik mora biti priznan za uradni, službeni in državni jezik. Ta zahteva ni upravičena le zaradi zgodovine in položaja Nemcev v Avstriji, temveč je v skladu z državnimi potrebami in mora biti izpolnjena: za povzdigo gospodarskega prometa in splošne kulture; za ohranitev avstrijskega državnega prava in skupne vojske; za zavarovanje in ohranitev moči naše mo-

1) Die Deutschen Untersteiermarks betrachten die Erhaltung und Förderung des Deutschthums als leitenden politischen Grundsatz, dem alle übrigen Interessen unterzuordnen sind; deshalb bilden hier alle Deutschen Eine Partei, welche Alles unterstützt, was dem Deutschthum nützt; hingegen Alles bekämpft, was demselben schaden könnte.

2) Die deutsche Sprache muss als Amts-, Dienst- und Staatssprache anerkannt werden. Diese Forderung ist nicht nur durch die Geschichte und Stellung der Deutschen in Oesterreich gerechtfertigt, sondern sie entspricht dem Staatsbedürfnisse und sie muss erfüllt werden:

Zur Hebung des wirtschaftlichen Verkehrs und der allgemeinen Cultur; zur Erhaltung des österreichischen Staatsrechtes und des gemeinsamen Heeres; zur Sicherung und Wahrung der Machtstellung unserer Monarchie.

Bei uns in Untersteiermark tritt die Berechtigung einer derartigen Regelung der Sprachenfrage für den Staat um so klarer hervor, als ja schon jede Gemeindevertretung das Recht in Anspruch nehmen will, ihre Amtssprache selbst zu bestimmen, und auch bei den Staatsämtern durch die Vielsprachigkeit eine heillose Verwirrung einzureissen droht.

3) Die slavischen Elemente werden gegenüber den Deutschen von den staatlichen Organen — wir heben hier nur die Ernennungen der Beamten, Notare und Schulinspectoren hervor — und insbesondere auch von der Landesregierung bevorzugt, was auf die Pflege der Gerechtigkeit und der Verwaltung nachtheilig einwirkt und bereits einen unmessbaren Schaden angerichtet hat. Je schwerer dies nun von den Deutschen des Unterlandes empfunden wird, desto ernster wird die Pflicht des in seiner überwiegenden Mehrheit deutschen Landtages und des autonomen, aus ihm hervorgegangenen **Landesausschusses**, wie seiner Organe, an der deutschen Verwaltung festzuhalten, den slavischen, auf die Zerreissung des Landes gerichteten Bestrebungen **entschieden** entgegenzutreten, das **staatserhaltende Deutschthum** zu schützen und dadurch die **Untrennbarkeit des Herzogthums Steiermark** zu sichern.

4) Wenn sich die Slavenfreundlichkeit der Regierung auf das **Schulwesen** erstreckt, so mögen diejenigen Mitglieder des Landesschulrathes, die aus der deutschen Landtagsmehrheit hervorgegangen sind, einem solchen Drucke nicht nachgeben, sondern sich demselben vielmehr mit ihrer ganzen Kraft entgegenstemmen.

narhije. Pri nas na Spodnjem Štajerskem je upravičenost takšne ureditve jezikovnega vprašanja za državo še toliko večja, ker si že vsak občinski zastop jemlje pravico, da si sam doboča svoj uradni jezik in tudi pri državnih uradih se z večjezičnostjo ustvarja grozljiva zmešnjava. — 3. Slovanskemu elementu nasproti Nemcem državni organi — omenimo tukaj le imenovanja uradnikov, notarjev in šolskih inšpektorjev — in posebno tudi deželna vlada dajejo prednost, kar škodljivo vpliva na skrb za pravičnost in upravo in je povzročilo že neizmerno škodo. Težje ko to sprejemajo spodnještajerski Nemci, večja je dolžnost po prevladujoči večini nemškega deželnega zbora in autonomnega, iz njega izhajajočega deželnega odbora, ter njegovih organov, držati se nemške uprave, odločno nastopati proti slavizacijskim, k razkolu dežele naperjenim težnjam, štiti državo ohranjajoče nemstvo in s tem varovati nedeljivost vojvodine Štajerske. — 4. Če vlada prijaznost do Slovanov razširja na šolstvo, naj se tisti člani deželnega šolskega sveta, ki izhajajo iz nemške deželnozbornske večine, takšnemu pritisku ne vdajo, temveč se mu naj toliko bolj z vsemi silami zoperstavijo. Po vseh mestih in trgih na Spodnjem Štajerskem naj snuje in vzdržuje nemške šole država oziroma dežela. Zunaj mest in trgov pa se naj vsak šolar, ne da bi se mu kratil pouk v materinščini, uči tudi nemščine; za napredovanje učiteljev pa naj ne bo več odločilno le slovensko mišljenje. Spreminjanje naših nemških gimnazij, v katerih slovenskemu ljudstvu posredujejo neizmerne zaklade nemške omike in znanosti, v mešane, njihova preosnova po znanem češkem modelu, t. j. po poti uvedbe t. i. slovenskih vzporednic v slovenske izobraževalne ustanove, imamo za napad na nemško nacionalno lastnino, za politično in nacionalno podpiranje Slovanov na račun naših narodnih čustev, posesti in pravice. — 5. Nemci na Spodnjem Štajerskem niso doslej proti slovensko mislečim obrtnikom in slovenskim kmetom niti proti slovenskim postom, nikoli sovražno ali strankarsko nastopali. Temu nasproti pa si je slovenska nasprotna stranka ustanovila občaslovensko obrtno zvezo in njen sedež postavila v Celje.²⁶⁶ Ta, proti blaginji nemških obrtnikov naperjeni korak in v njem ležeče žaljivo izzivanje nas sili zdaj k protiakrepu: vsakega obrtnika, ki deli naše občekoristno in državo ohranjajoče stališče, na vse mogoče načine podpirati, proti vsakemu, ki deluje zoper Nemce, pa se do skrajnosti boriti. — 6. Cerkev naj se ne zlorablja za nacionalni boj. Spodnještajerski Nemci odločno ugovarjajo proti temu, da se jih prikazuje kot cerkvi sovražne. V tem očitku vidijo nepošteno politično bojno sredstvo, ki lahko Nemcem katoliško cerkev tudi dejansko odtuji. — 7. Nemci na Spodnjem Štajerskem lahko svoje ogroženo stališče izpolnijo le tako, da se vsi istomišljeniki, mož za možem, izogibajo cepitvi sil in složno nastopajo v boju zoper vedno bolj zahtevno in predržno slovanstvo in v upiranju vsaki Nemcem sovražni vladi. Ker imamo vzajemno jamstvo vseh Nemcev v Avstriji za najvišji dosegljivi cilj, pozivamo najprej sonarodnjake iz Zgornje Štajerske, predvsem pa iz našega deželnega glavnega mesta, da se z vsemi silami postavijo za ohranitev nemstva na Spodnjem Štajerskem.

In allen Städten und Märkten des steirischen Unterlandes sind deutsche Schulen vom Staate, beziehungsweise vom Lande zu errichten und zu erhalten. Ausserhalb der Städte und Märkte soll jedes Schulkind — unbeschadet der Rücksichtnahme auf seine Muttersprache auch deutsch lernen; für die Beförderung der Lehrer aber möge die slovenische Gesinnung nicht mehr allein massgebend sein. Die Umwandlung unserer deutschen Gymnasien, aus welchen dem slovenischen Volke die unermesslichen Schätze deutscher Bildung und Wissenschaft übermittleit werden, in gemischtsprachige, ihre Umgestaltung nach dem bekannten tschechischen Muster d. h. auf dem Wege der Einführung sogenannter »**slovenischer Parallelklassen**« in slavische Unterrichtsanstalten betrachten wir als Eingriff in deutsches nationales Eigenthum, als politische und nationale Unterstützung der Slaven auf Kosten unserer nationalen Gefühle, Besitzthümer und Rechte.

5) Die Deutschen im steirischen Unterlande sind bisher weder den slovenisch gesinnten Gewerbsleuten und slovenischen Bauern, noch den slovenischen Dienstboten feindlich oder parteisch entgegengetreten.

Dem gegenüber hat die slavische Gegenpartei einen gross-slovenischen Gewerbebund errichtet und dessen Sitz nach der deutschen Stadt Cilli verlegt.²⁶⁶ Dieses gegen das Wohl der deutschen Gewerbsleute gerichtete Vorgehen und die darin gelegene verletzende Herausforderung zwingt nunmehr zu der Gegenmassregel: jeden Gewerbsmann, der unseren gemeinnützigen und staatsershaltenden Standpunkt theilt, auf alle mögliche Art zu unterstützen; jeden, der den deutschen entgegenarbeitet, aber aufs Aeusserste zu bekämpfen.

6) Die Kirche soll zum nationalen Kampfe nicht missbraucht werden. Die Deutschen des Unterlandes legen entschieden Verwahrung dagegen ein, als **kirchenfeindlich** hingestellt zu werden; sie weisen diesen Anwurf als unlauteres politisches Kampfmittel zurück, und bezeichnen ihn als geeignet, die Deutschen der Katholischen Kirche thatsächlich zu entfremden.

7) Die Deutschen des Unterlandes können ihre gefährdete Stellung nur dann erfüllen, wenn alle Gesinnungsgenossen Mann für Mann dafür einstehen, wenn sie jede zersplitterung der Kräfte vermeiden und geschlossen vorgehen im Kampfe gegen das immer begehrllicher und verwegener auftretende Slaventhum und im Widerstande gegen jede deutschfeindliche Regierung.

Indem wir somit die **Gemeinbürgerschaft aller Deutschen in Oesterreich** als das höchste erreichbare Ziel betrachten, fordern wir zunächst von dem Stammesgenossen der oberen Steiermark, vor allem aber unserer Landeshauptstadt, dass sie sich für die Erhaltung des Deutschthums im Unterlande mit allen Kräften einsetzen.

Navedeni »celjski program« (tako v Celju sprejete resolucije poimenuje nemško-nacionalno časopisje), ki ga predsednik celjskega Nemškega društva dr. Stepischnegg označi takole:²⁶⁷ »Nicht clerical, nicht liberal und auch nicht national allein, sondern **überhaupt national** unter einem Rahmen und einem Dach, unter welchem alle Männer deutscher Zunge, mögen sie sonst durch welche Unterschiede immer von einander getrennt sein, zusammenkommen«, najbolje izraža politično usmeritev celjskega nemštva, saj so vse resolucije delo celjskega Nemškega društva in na zborovanju še samo potrjene.²⁶⁸ Celjski program, ki v nekaterih delih (zlasti v prvi in sedmi točki) vsebuje dobesedne citate iz Dumreicherjevih Südostdeutsche Betrachtungen,²⁶⁹ pa z idejo o »nem-

²⁶⁶ Marca 1893 je bilo v Celju ustanovljeno Občeslovensko obrtno društvo, to pa je sprožilo ostre reakcije celjskih Nemcev, ki so takoj napovedali gospodarski bojkot slovenskih obrtnikov. (Domovina 5. 4. 1893, 15. 4. 1893.)

²⁶⁷ Deutsche Wacht 13. 7. 1893.

²⁶⁸ prav tam.

²⁶⁹ Tako je označil »celjski program« baron Hackelberg, predsedujoči na zborovanju v Celju v pisnu J. M. Baernreitherju 31. 7. 1893; glej: Ernst Rutkowski: Briefe und Dokumente zur Geschichte der österreichisch-ungarischen Monarchie. Teil I. Der Verfassungstreue Grossgrundbesitz 1880—1899. R. Oldenbourg Verlag München, Wien 1983, str. 187/188.

škem vzajemnem jamstvu« (Deutsche Gemeinbürgschaft)²⁷⁰ pomeni tudi podlago, na kateri še naprej poteka Foregger-Krausova akcija za ustanovitev enotne Nemške ljudske stranke,²⁷¹ ki pa v spremenjeni politični situaciji ob koncu leta 1893 doživi neuspeh, čeprav je od tega časa dalje ideja o solidarnosti vseh Nemcev v monarhiji močno prisotna.

Iz celjskega programa je torej politična orientacija večine celjskega nemštva ob koncu Taaffejeve dobe več kot razvidna. Seveda pa velja poudariti, da med delom celjskih Nemcev že v začetku devetdesetih let prejšnjega stoletja opazimo tudi radikalnejše usmeritve. Medtem ko si večina celjskih Nemcev s Foreggerjem in Neckermannom na čelu (Slovenski gospodar jih imenuje kar »Nekermanovci«)²⁷² želi le močno in centralizirano Avstrijo z nemško prevlado (pisanje slovenskega časopisja o vsenemški usmerjenosti celjskih nemških politikov, ki ga zasledimo že v sedemdesetih letih, so insinuuacije),²⁷³ pa se zlasti med mladino pojavljajo ekstremnejša stališča, ki tudi javno zastopajo vsenemška gledanja in si prizadevajo za radikalnejše prijeme v nastopanju proti Slovincem. Takšnega duha srečamo v celjski skupini nemškega Germanenbunda, ki je že leta 1893 razpuščen zaradi »prevelikega škiljenja v Prusijo«,²⁷⁴ pa tudi pri nekaterih drugih celjskih društvih in dijaških organizacijah, kot npr. v gimnazijskem Bismarckovem društvu, katerega statuti prepovedujejo članom občevarnje s Slovenci.²⁷⁵ Velikonemške težnje pridejo jasno do izraza tudi ob vsakoletnih slavjih ob obletnicah bitke pri Sedanu, ki se v Celju redno praznujejo od konca osemdesetih let prejšnjega stoletja dalje,²⁷⁶ pa tudi ob različnih nemških slavnostih, ki se v mestu vrstijo kar ena za drugo.²⁷⁷

Seveda pa so takšna gledanja v prvi polovici devetdesetih let prejšnjega stoletja še v manjšini in Schönerer ima po Glantschniggovi preselitvi v Maribor 1889 v Celju le malo pristašev, čeprav mu ne gre odrekati splošne popularnosti. Okrepitev radikalnejših stališč med celjskim nemštvom opazimo šele v zadnji fazi boja za celjsko gimnazijo, kar je glede na to, da smatra celjsko nemštvo utrakvizacijo celjske gimnazije za odločilen korak k popolni slovenizaciji mesta, povsem razumljivo. Pri tem pa velja poudariti, da pomeni neugodna rešitev gimnazijskega vprašanja dogodek, ki odločilno vpliva na spremembe v politični orientaciji celjskega nemštva, saj celjsko nemštvo, ki je do vstopa Združene nemške leveice v koalicijo in sodelovanja s Hohenzwartom in Slovenci sicer precej skeptično, vse do glasovanja v proračunskem odboru junija 1895 ne nasprotuje novi vladi, saj meni, da je treba podpirati vsako vlado, ki je vsaj nevtralna do Nemcev.²⁷⁸

VII.

2.4 Od sprejetja znamenite Vošnjakove resolucije v državnem zboru aprila 1880, ki jo je takratni slovenski tisk komentiral kot »prvo zmago slovensko v državnem zboru«,²⁷⁹ so slovenski poslanci ves čas Taaffejevega ministrotvanja

²⁷⁰ Terminološko tukaj sledim delu J. Pleterski: Študije o slovenski zgodovini in narodnem vprašanju, Založba Obzorja Maribor, 1981, str. 66.

²⁷¹ Npr. Deutsche Wacht 24. 9. 1893, 1. 10. 1893.

²⁷² Slovenski gospodar 15. 6. 1893.

²⁷³ Politična orientacija celjskega nemštva, ki jo ponazarjata dr. Foregger in dr. Neckermann, je vse do srede devetdesetih let na povsem avstrijskih temeljih.

²⁷⁴ Domovina 15. 9. 1893. »Germanenbund« v Celju.

²⁷⁵ Slovenski gospodar 8. 2. 1894.

²⁷⁶ Eno izmed takšnih slavij je opisala Domovina (17. 9. 1892) takole: »Spomin na bitvo pri Sedanu, v kateri so pred 21 leti Prusi premagali Francoze, so dne 2. septembra slovesno praznovali celjski nemškuterji. Kupili so za nekaj desetih smodnika, zbrali se na Starem gradu, žgali kres in rakete in poleg tega obilno pili. Ko je vino razvozlalo jezike začeli so govoriti napitnice, v katerih so hvalili Pruse in izrekli željo, da bi vse naše dežele že kmalu prišle pod prusovsko komando. Posebno glasna sta bila advokat Stepischnegg in njegov pisar, ki sta si tudi ob Slovencih malo jezike brusila. Pravijo, da so udeleženci še le ob treh zjutraj zmagoslavno prikolovratili domov«.

²⁷⁷ V Celju je bilo skoraj vsako leto kakšno večje, vsenemško slavje (zborovanja turnarjev, obrtnikov, nemških kolesarjev, pevskih društev, Südmärke), saj je celjsko nemštvo poskušalo tudi na ta način dokazovati nemški značaj mesta.

²⁷⁸ Deutsche Wacht 4. 1. 1894. Die deutsche Nationalpartei und die Coalition.

²⁷⁹ Slovenski gospodar 29. 4. 1880.

urgirali ustanovitev slovenskih paralelk na gimnazijah v raznih slovenskih mestih, zlasti pa v Mariboru in Celju. Tako je Taaffe moral v posebnih razgovorih 20. novembra 1888 obljubiti Hohenwartu, da bo že v naslednjem šolskem letu aktiviral slovenske vzporednice na gimnaziji v Mariboru, leta 1894 pa bi se naj odprle tudi slovenske paralelke v Celju.²⁸⁰ Prvi del svoje obljube je Taaffe res izpolnil, ko so se leta 1889 na mariborski gimnaziji otvorile utrakvistične vzporednice v I. letniku,²⁸¹ drugega pa je vztrajno zavlačeval z izgovorom, da se morajo najprej preanalizirati rezultati na nemško-slovenskih paralelkah v Mariboru. Preden je šel po padcu Taaffejeve vlade Hohenwart v koalicijo, mu je sedem slovenskih poslancev, ki so še ostali v njegovem klubu, zapretilo z izstopom, če vlada končno ne izpolni svoje obljube.²⁸² Slovenske poslance pa je novi ministrski predsednik Windischgrätz²⁸³ potolažil z obljubo, da postavi slovenske vzporednice na celjski gimnaziji v proračun za leto 1895, kar je kasneje tudi storil — vendar šele po odločnem nastopu slovenskih poslancev v državnem zboru.

Februarja 1894 je dr. Lavoslav Gregorec v državnem zboru vložil interpelacijo, v kateri je opisal »grozljive« razmere na celjski gimnaziji (obstoj Bismarckovega dijaškega društva, pristranost profesorskega zbora, ki je v političnem oziru strogo nemško nacionalno usmerjen, obstoj pripravljalnega razreda, zaradi katerega morajo slovenski dijaki obiskovati gimnazijo 9 let itd.) in od načelnega ministrstva zahteval ustanovitev že davno obljubljenih slovenskih vzporednic na gimnaziji v Celju v šolskem letu 1894/95.²⁸⁴ Gregorčeva interpelacija je naletela na odločno zavračanje nemških nacionalnih in liberalnih poslancev, še zlasti pa glasno odmevala v Celju. Celjsko Nemško društvo je že na zborovanju 28. februarja 1894 odločno zavrnilo slovenske zahteve, češ da so naperjene k slovenizaciji celotne celjske gimnazije, in je v posebni resoluciji zahtevalo od nemških poslancev, da ostro nastopijo proti neresničnemu prikazovanju razmer na celjskem učnem zavodu.²⁸⁵ Deutsche Wacht je začela s strastnimi napadi na Slovence, ki bi radi izkoristili Hohenwarta le, da izpeljejo tisto, kar jim ni uspelo pod Taaffejem, utrakvizacijo celjske gimnazije in s tem glavni udar za slovenizacijo cele Spodnje Štajerske.²⁸⁶ Ko se je v začetku marca 1894 celjsko gimnazijsko vprašanje načelo tudi v proračunskem odseku, kjer je naučni minister Madeyski na seji 8. marca 1894 odgovoril Šuklju z obljubo, da bo vlada podprla ustanovitev slovenske nižje gimnazije v Celju, če se izkaže, da vzporednice v Mariboru uspešno delujejo,²⁸⁷ je krenila na Dunaj cela deputacija celjskih Nemcev z županom Gustavom Stigerjem in podžupanom Juliusom Rakuschem na čelu, ki je poskušala prepričati ministre Madeyskega, Plenerja in Wurmbranda o neutemeljenosti slovenskih zahtev.²⁸⁸ Vendar pa ni imela prevelikega uspeha,²⁸⁹ saj se je vlada zaradi pritiska Hohenwartovega kluba znašla v težavni situaciji, ki bi lahko ob napačnem postopanju privedla do razpada koalicije.

V proračunskem odboru so se okoli celjskega vprašanja bili ostri boji. Že na seji 8. marca 1894 je dokazoval upravičenost slovenskih zahtev po uvedbi slovenskih vzporednic na celjski gimnaziji Šuklje, ki je opozarjal, da je večina dijakov na celjski gimnaziji po narodnosti Slovencev.²⁹⁰ Za njim je nastopil

²⁸⁰ B. Sutter, n. d., I., str. 108.

²⁸¹ Slovenski gospodar 20. 6. 1889. Nova imenitna uredba.

²⁸² Domovina 5. 12. 1893. Izjava sedmih slovenskih poslancev, ki so še ostali v Hohenwartovem klubu.

²⁸³ Knez Alfred Windischgrätz (1851—1927), doktor prava. V letih 1883—1893 je bil deželni poslanec v češkem deželnem zboru, v letih 1893—1895 ministrski predsednik, v letih 1897—1918 pa predsednik avstrijske gosposke zbornice.

²⁸⁴ Deutsche Wacht 25. 2. 1894. Die Interpellation Gregorec im Abgeordnetenhaus; Domovina 5. 3. 1894.

²⁸⁵ Deutsche Wacht 4. 3. 1894.

²⁸⁶ Deutsche Wacht 8. 3. 1894. Der Vorstoss der Slovenen.

²⁸⁷ Deutsche Wacht 11. 3. 1894. Die Cillier Frage; Slovenski gospodar 15. 3. 1894. Slovincem pravica, krivica Nemcem?

²⁸⁸ Deutsche Wacht 11. 3. 1894; Slovenski gospodar 15. 3. 1894.

²⁸⁹ Sutter, n. d., I., str. 109.

²⁹⁰ kot v op. 288.

nemški nacionalni poslanec Bareuther, ki je poudaril, da so slovenske zahteve povsem nesprejemljive, ne samo z nacionalnih vidikov, ampak tudi/in predvsem z vidika načel koalicijske vlade, katere program je usmerjen ohranitvi statusa quo v vseh pomembnejših političnih vprašanjih.²⁹¹ Istočasno je dr. Richard Foregger v državnem zboru vložil interpelacijo, s katero je izpodbijal Gregorčeve navedbe kot neresnične in zlonamerne, ter zahteval od naučnega ministra ustanovitev posebne komisije, ki naj razišče razmere na celjski gimnaziji in o njih poroča v državnem zboru.²⁹² Vendar njegova zahteva ni bila uslišana in celjsko gimnazijsko vprašanje je za nekaj časa mirovalo.

Ko se je skoraj po enomesečnem premoru 4. aprila 1894 ponovno sestal državni zbor (njegovo otvoritev je Deutsche Wacht pozdravila z upanjem, da bo 110 poslancev Združene nemške levice in 15 poslancev Nemške nacionalne stranke znalo zaustaviti 7 Slovencev iz Hohenwartovega kluba),²⁹³ je v proračunski debati prišlo celjsko gimnazijsko vprašanje ponovno v ospredje. Že 5. aprila je o nujnosti otvoritve slovenskih paralelek ponovno govoril Šuklje, ki je poudaril, da je na celjski gimnaziji kar 63 % dijakov slovenske narodnosti, obenem pa ostro udaril po Deutsche Wacht, ki hujska proti Slovencem in upravičenim slovenskim zahtevam.²⁹⁴

Nacionalna struktura dijakov na celjski gimnaziji v letih 1875/76—1894/95

Šolsko leto	Nemci	Slovenci	Šolsko leto	Nemci	Slovenci
1875/76	85	89	1885/86	126	178
1876/77	91	95	1886/87	121	186
1877/78	98	98	1887/88	119	189
1878/79	110	104	1888/89	123	171
1879/80	119	112	1889/90	124	173
1880/81	120	121	1890/91	123	185
1881/82	127	130	1891/92	119	182
1882/83	130	137	1892/93	125	210
1883/84	122	172	1893/94	120	207
1884/85	126	182	1894/95	123	195

Šukljetu je takoj odgovoril dr. Foregger, ki je označil slovensko zahtevo po utrakvizaciji nižje gimnazije kot odločilen korak k popolni slovenizaciji pomembnega nemškega »jezikovnega otoka« in jo zavrnil tako z vidika programa koalicije kot s kulturnega vidika. Po njegovem mnenju je slovenski jezik še premalo razvit, da bi lahko imeli Slovenci svoje gimnazije, kajti samo s slovenskim jezikom avstrijski državljani absolutno ne morejo izpolnjevati svoje naloge, gotovo ne morejo izpolnjevati nobenih višjih kulturnih nalog, pa tudi v interesu Slovencev je, da so gimnazije v jezikovno mešanih področjih Štajerske in Koroške nemške.²⁹⁵ Naslednjega dne je v proračunsko debato posegel še Miha Vošnjak, ki je v dvournem govoru argumentirano izpodbijal Foreggerjeva izvajanja. Najprej je zavrnil njegovo trditev, da so slovenske zahteve v nasprotju z osnovnimi načeli koalicije: »Osnova slovenskih paralelek že zaradi tega ne nasprotuje načelom koalicije, ker sploh to ni nobeno »veliko« politično vprašanje. Vse kaj družega je bilo, ko je včeraj predgovornik s »Trente« omenil odločitev južne Tirolske, ker je veliko politično vprašanje. Veliko politično vprašanje pomenja češko državno pravo. Veliko politično vprašanje bi bilo, ko bi mi spro-

²⁹¹ Deutsche Wacht 11. 3. 1894; Sutter, n. d., I., str. 109.

²⁹² Deutsche Wacht 11. 3. 1894.

²⁹³ Deutsche Wacht 5. 4. 1894.

²⁹⁴ Deutsche Wacht 8. 4. 1894. Die Cillier Frage im Abgeordneten hause; Slovenski gospodar 12. 4. 1894. (Ta Šukljetov govor je zaradi izjave, da se Slovenci delijo v dve struji, od katerih ena izvajala svoje postopanje iz etnografske skupnosti jugoslovanskih narodov in se nehote bolj in bolj oddaljuje od zapada, in hoče, da bi tudi ljudstvo zrla proti vzhodu«, sprožil ostre napade, zlasti s strani klerikalnega labora. O reakcijah na Šukljetovo izjavo glej: D. Kermavner: Slovenska politika v letih 1879 do 1895. Političnozgodovinske opombe k peti knjigi Ivana Prijatelja Slovenske kulturnopolitične in slovstvene zgodovine 1848—1895. Ljubljana 1966, str. 221/232).

²⁹⁵ Deutsche Wacht 8. 4. 1894, 12. 4. 1894 (celoten govor v prilogi).

žili južnoslovansko vprašanje, ali vsaj zedinjenje vseh slovenskih pokrajin v jeden upraven okoliš.²⁹⁶ Nato je popravil Foreggerjeva izvajanja o »slovenskih paralelkah«, češ, da gre v bistvu (podobno kot v Mariboru) le za dvojezične vzporednice, v katerih se poučujejo v slovenščini le štirje predmeti.²⁹⁷ Na koncu pa je poudaril, da je utrakvizacija nižje gimnazije v Celju kulturna potreba slovenskega naroda in zavrnil Foreggerjeve trditve o zatiranju nemškega življa v Celju od začetka Taaffejeve dobe dalje.²⁹⁸

Takšni in podobni nastopi so se v državnem zboru vrstili tudi kasneje, medtem pa je nemško nacionalno časopisje, zlasti celjska Deutsche Wacht, strastno agitiralo in prikazovalo celjsko vprašanje kot vprašanje moči (Machtfrage), kot epizodo v »velikem boju med Nemci in Slovani v Avstriji«,²⁹⁹ kot principielno vprašanje³⁰⁰ in kot zadevo časti vseh Nemcev v monarhiji, ob kateri se končno mora pokazati nemška solidarnost.³⁰¹ Na drugi strani pa je bilo tudi slovensko časopisje odločno nepopustljivo, to pa je v poletnih mesecih 1894 privedlo do tega, da so se nasprotja okoli »celjskega vprašanja« skrajno zaostri. V juniju in juliju 1894 sta slovenska in nemška stran organizirali več političnih zborovanj, na katerih sta zahtevali »svoje pravice«. Že 3. junija 1894 je bilo v Gradcu veliko zborovanje nemških zaupnih mož Štajerske, ki so se ga udeležili skoraj vsi vodilni poslanci Nemške nacionalne stranke in Združene nemške levice (Derschatta³⁰², Steinwender, Stürgkh³⁰³, Morre³⁰⁴), ter številni drugi ugledni politiki Štajerske in Koroške. Med drugimi sta na zborovanju govorila tudi deželnozborski poslanec E. Wokaun^{304a} in Richard Foregger, ki je v dolgem govoru ponovil svoja stara stališča o celjskem vprašanju kot vprašanju moči, svoje trditve pa argumentiral s slovenskim zavračanjem ustanovitve slovenske nižje gimnazije v kakšnem drugem kraju na Spodnjem Štajerskem. Po njegovem mnenju so Slovenci prepričani, da se bo »nemška stvar« na Spodnjem Štajerskem rešila prav v Celju, zato so skoncentrirali svoje napade na celjsko gimnazijo, ker hočejo s tem izvesti odločilen korak k popolni slovenizaciji nemškega Celja. Ker pa bi to pomenilo odločilen udarec tudi za nemštvo, ki živi v okoliških trgih, je treba slovenske namere na vsak način onemogočiti.³⁰⁵ Na shodu je bila sprejeta posebna resolucija, s katero so nemški zaupni možje Štajerske izrazili svoje ogorčenje nad slovenskimi zahtevami: »Die am 3. Juni 1894 in Graz versammelten deutschen Gesinnungsgenossen erheben entschieden Protest gegen die fortdauernde ungerechtfertigte Begünstigung der slovenischen Ansprüche auf Kosten der Deutschen; sie erblicken in der geplanten Errichtung slovenischer Parallelclassen am Gymnasium in Cilli eine Verletzung der nothwendigsten Voraussetzung der Coalition und verwahren sich gegen dieselbe als eine empfindliche Schädigung der Deutschen; sie erklären es als

²⁹⁶ Slovenski gospodar 3. 5. 1894.

²⁹⁷ Slovenski gospodar 26. 4. 1894.

²⁹⁸ Slovenski gospodar 3. 5. 1894.

²⁹⁹ Deutsche Wacht 15. 4. 1894.

³⁰⁰ Deutsche Wacht 29. 7. 1894.

³⁰¹ Deutsche Wacht 8. 3. 1894, 18. 3. 1894.

³⁰² glej op. 246.

³⁰³ Graf Karl Stürgkh (1859–1916), politik. Leta 1890 je postal državni poslanec in v državnem zboru deloval v okviru kluba Združene levice, leta 1891 pa tudi štajerski deželni poslanec. V Bienerthovem kabinetu je bil naučni minister, novembra 1911 pa je postal avstrijski ministrski predsednik. 21. oktobra 1916 ga je ustrelil F. Adler.

³⁰⁴ Karl Morre (1832–1897), politik. Leta 1886 je bil izvoljen v štajerski deželni zbor, leta 1891 pa v državni zbor. V obeh se je zavzemal zlasti za rešitev kmečkega in delavskega vprašanja. Bil je tudi velik ljubitelj gledališča in v diletantskih vrstah veljal za prvovrstnega improvizatorja in humorista. Napisal je tudi več del za gledališče: Die Familie Shneck; Die Frau Rätthin; Der Regimentsarzt; Drei Drittel; Der ganze Papa itd.

^{304a} Dr. Emanuel Wokaun (5. 1. 1850, Celje — 23. VII. 1896, Celje), pravnik in politik. V Celju je končal glavno šolo in gimnazijo in odšel študirat pravo v Gradec. Po uspešno opravljenem doktoratu se je februarja 1877 zaposlil kot avskultant na vojaškem sodišču, leta 1884 pa kot pristav na celjskem okrožnem sodišču. Po smrti celjskega župana in deželnega postanca dr. Neckermanna je bil novembra 1893 izvoljen za deželnega poslanca v celjski mestni kuriji in sicer na podlagi t. l. celjskega programa, sprejete na spodnještajerskem »Parteitagu« v Celju julija istega leta. Ze leta 1894 je bil izvoljen v petičijski odbor, leto kasneje pa še v finančni odbor deželnega zbora. Interese celjskega nemštva je še posebej zavzeto zastopal med zadnjimi fazami bojev za celjsko gimnazijo, kasneje pa je bil med pobudniki ustanovitve nemškega dijaškega doma v Celju. (Deutsche Wacht 26. 7. 1896.)

³⁰⁵ Deutsche Wacht 7. 6. 1894. Die Parteikonferenz in Graz.

eine Ehrenpflicht aller Deutschen ohne Unterschied der Fraktionsstellung, mit aller Entschiedenheit und mit dem grössten Nachdruck für die im schweren Kampfe stehenden untersteirischen Stammesbrüder einzutreten; sie erwarten von allen deutschen Abgeordneten die entschiedenste und rücksichtsloseste Abwehr aller auf eine Schädigung des deutschen Besitzstandes gerichteten Bestrebungen und fordern dieselben auf, ihre Stellung zur Coalition von der Haltung der Regierung gegenüber den nationalen Ansprüchen der Südslaven, insbesondere in der Frage der Utraquisierung des Gymnasiums in Cilli abhängig zu machen³⁰⁶.

Navedena resolucija je bila med celjskim nemštvom navdušeno sprejeta in občinski odbor je na seji 15. junija 1894 sklenil poslati organizatorju zborovanja, štajerskemu deželnemu poslancu Alexandru Kollerju posebno zahvalo, s katero se mu je toplo zahvalil za prizadevanje, da »primer Celje« ni ostal omejen le na lasten okoliš.³⁰⁷ Mesec dni kasneje je celjski občinski odbor sprejel še eno resolucijo, iz katere je razvidno gledanje celjskega nemštva na »gimnazijsko vprašanje«: »Das im staatlichen Interesse gegründete k. k. Gymnasium in Cilli ist eine Lehranstalt, an welcher sich seit dem Bestande derselben die deutsche Unterrichtssprache unbestreitbar auf das Vorzüglichste bewährt hat.

Die Slavisirung der deutschen Anstalt entspricht keinem pädagogischen Bedürfnisse und ebensowenig dem aufrichtigen Wunsche der slovenischen Bevölkerung, welche vor wenigen Jahren mit Tausenden von Unterschriften versehene Petitionen um grössere Rücksichtnahme auf den in den Volksschulen arg vernachlässigten deutschen Sprachunterricht erfolglos an die massgebende Stelle gesendet hat. Das Verlangen nach Slavisirung der Anstalt wurzelt keineswegs im untersteirischen slovenischen Bauernvolke, das seine Söhne dem deutschen Staatsgymnasium in Cilli zusendet, trotzdem die Beschickung slovenischer oder selbst croatischer Gymnasien schon wegen der günstigeren geographischen Lage die Erziehungskosten in vielen Fällen sogar wesentlich verringern würde.

Die Erfüllung eines nur mit dem Scheine des Bedürfnisses und der Berechtigung umgegebenen Begehrens wird die in der deutschen Bevölkerung bestehende Erbitterung in bedenklicher Weise steigern; erklärlich, weil es sich wieder um eine Fortsetzung der vielsachen, die nationale Eigenart und das materielle Wohl der deutschen Bewohner Cillis gefährdenden Zugeständnisse an die slavischen Politiker handelt, von welchen die nationalen Ueberzeugungen und wirtschaftlichen Interessen dieser patriotischen Bevölkerung ununterbrochen auf das Tiefste verletzt und beeinträchtigt werden dürfen, während den einfachsten und billigsten Bitten der Deutschen Cillis, sowie des ganzen steirischen Unterlandes niemals Rechnung getragen, sondern stets ablehnend entgegengetreten wird.

Der Gemeinderath der bedrohten Stadt Cilli fühlt sich verpflichtet, klar und deutlich auszusprechen, dass die Errichtung slovenischer Parallellassen oder die Gründung eines selbstständigen slavischen Gymnasiums in Cilli die Auslieferung der deutschen Stadt und damit die Preisgebung der Deutschen des ganzen steirischen Unterlandes an das Slaventhum unbedingt zur Folge haben muss, und verwahrt sich dagegen, dass eine derartige Massnahme als eine ganz unbedeutende hingestellt wird, während sie für die Deutschen Unter-

³⁰⁶ prav tam; resolucija v slovenščini: Slovenski gospodar 7. 6. 1894. — Dne 3. junija 1894 v Gradcu zbrani nemški somišljeniki odločno protestirajo zoper nenehno neupravičeno podpiranje slovenskih zahtev na račun Nemcev; v načrtovani ustanovitvi slovenskih vzporednic na gimnaziji v Celju vidijo kršitev nujnega pogoja koalicije in ji ugovarjajo kot občutno oškodovanje Nemcev; izjavljajo, da je častna dolžnost vseh Nemcev, brez razločka na frakcijski položaj, da se z vso odločnostjo in največjo silo postavijo za v težkem boju stoječe spodnještajerske rodne brate; od vseh nemških poslancev pričakujejo najodločnejšo in brezobzirno obrambo pred vsemi, k oškodovanju nemškega posestnega stanja naperjenimi nameni, in jih pozivajo, da svoj odnos do koalicije postavijo v odvisnost od obnašanja vlade nasproti nacionalnim zahtevam južnih Slovanov, še posebej pri vprašanju utrakvizacije gimnazije v Celju.

³⁰⁷ Deutsche Wacht 24. 6. 1894; ZAC, MOC, fasc. 6, zapisnik seje občinskega odbora z dne 15. 6. 1894.

steiermarks von höchster Wichtigkeit und folgenschwerster Bedeutung wäre.«³⁰⁸

V odgovor na »nemško rohnenje« pa je v poletnih mesecih tudi slovenska stran organizirala več zborovanj v Celju in okolici (Mozirje, Šmarje), na katerih je od vlade zahtevala takojšnjo izpolnitev pravičnih slovenskih zahtev in apelirala na slovenske poslance, člane Hohenwartovega kluba, da v nasprotnem primeru izstopijo iz kluba.³⁰⁹ Pri tem pa so resolucije, sprejete na že omenjenih shodih, govorile izključno o »slovenskih paralelkah na celjski gimnaziji« in zavračale idejo o ustanovitvi slovenske »nižje gimnazije« v kakšnem drugem kraju v okolici Celja (največkrat se omenja Žalec), ki jo je propagirala zlasti Združena nemška levica. Po mnenju Slovenskega gospodarja izhaja ponudba o čisto slovenski nižji gimnaziji od »naših« sovražnikov, ki hočejo s tem doseči prepoved obojega.³¹⁰ Sovražnici Slovencev sta tako nova Nemška nacionalna stranka kot tudi stara liberalna Združena nemška levica: »Nacionalna stranka pravi, da nam ne gre nič ter nam kliče: Roke proč od nemške posesti, nemške c. kr. gimnazije. Druga pa, »liberalna levica«, sicer ne kliče tako, vendar pa nam ne dovoli slovenskih vzporednic, samo da po drugi poti. Ona pravi, da je že prav, če nam vlada kaj poda, le ne slovenskih vzporednic, boljše je, če dobimo posebej nižjo gimnazijo, če že mora biti, tudi v Celju; še bolje pa je neki, če dobimo tako kje drugje n. pr. v Ljutomeru. Prva nam torej ne dovoli nič, druga pa slovensko nižjo gimnazijo v Celju ali kje drugje. In to je tudi — nič; kajti, da se odpre slovenska nižja gimnazija, bodi že v Celju ali drugje, za to je treba posebne postave; slovenske vzporednice pa napravi lahko minister s svojo odredbo, brez vsake postave in torej lahko že v tej jeseni. Nje že dobimo torej, če vlada hoče, z novim šolskim letom, nižje gimnazije pa še ne, ampak kvečjemu čez leto dni. In kaj se v tem času lahko zgodi! Na to tudi stavi svoje upanje nemška »liberalna levica« in zdaj daje nam tedaj tudi ona nič, torej nič za nič: Nič nacionalna stranka in za nje nič »liberalna levica.«³¹¹

Nasprotja glede celjskega gimnazijskega vprašanja so se julija 1894 že tako zaostrila, da se je naučni minister Madeyski odpravil k cesarju v Ischl. Franc Jožef ni bil preveč navdušen nad načrtom ustanovitve slovenske gimnazije v Celju, vendar pa se je izjasnil za takojšnjo ustanovitev, če je vlada že dala obljubo in je agitacija vedno hujša.³¹² Tako je prišel na seji ministrskega sveta 19. avgusta 1894 Madeyski na plan s predlogom, da se vnesejo stroški za ureditev slovenske nižje gimnazije v državni proračun za leto 1895, obenem pa se je izrekel zoper priključitev slovenskih paralelnih razredov na obstoječo nemško gimnazijo, saj bi se lahko le-ta (že v osebni ravnateljja) slovenizirala.³¹³ Proti njegovemu predlogu sta Plener in Wurmbrand predlagala, da se ustanovi slovenska nižja gimnazija na Bregu pri Celju ali pa v Ljutomeru, vendar pa se

³⁰⁸ Deutsche Wacht 22. 7. 1894; ZAC, MOC, fasc. 6, zapisnik seje občinskega odbora z dne 20. 7. 1894; resolucija je objavljena tudi v knjigi H. Wastian: Der Kampf um Cilli, Celje 1896, str. 4/5. — V državnem interesu ustanovljena c. kr. gimnazija v Celju je učni zavod, na katerem se je od njegovega postanka neizpodbitno kar najslabše izkazal nemški učni jezik. Slavizacija nemškega zavoda ne odgovarja nobeni pedagoški potrebi in prav tako ne iskreni želji slovenskega prebivalstva, ki je pred nekaj leti brezuspešno poslalo na odločilna mesta s tisoči podpisov opremljene peticije za večje upoštevanje v ljudskih šolah že hudo zanemarjenega pouka nemškega jezika. Zahteva po slavizaciji zavoda ne korenini med spodnještajerskim slovenskim kmečkim ljudstvom, ki pošilja svoje sinove na nemško državno gimnazijo v Celje, čeprav bi obiskovanje slovenskih ali celo hrvaških gimnazij, že zaradi ugodnejše geografske lege, vzgojne stroške v številnih primerih celo bistveno zmanjšalo. Izpolnitev take, le pod videzom potreb in upravičenosti podane zahteve, bo med nemškim prebivalstvom obstoječe ogorčenje na nevaren način stopnjevalo; razumljivo, ker gre znova za nadaljevanje nacionalnih posebnosti in materialni blaginji nemških prebivalcev Celja nevarnih koncesij slovenskim politikom, ki lahko kar naprej globoko žalijo in oskodujejo nacionalno prepričanje in gospodarske interese tega patriotičnega prebivalstva, medtem ko se najpreprostejše in najbolj upravičene prošnje Nemcev Celja in vse Spodnje Štajerske nikdar ne upoštevajo temveč vedno odklanjajo. Občinski svet ogroženega mesta Celja se čuti dolžnega, jasno in razločno izraziti, da bo ureditev slovenskih vzporednic ali ustanovitev samostojne slovenske gimnazije v Celju imela za neizbežno posledico izdajo nemškega mesta in s tem prepustitev Nemcev celotne Spodnje Štajerske slovanstvu, in protestira proti temu, da bi tak ukrep predstavljali kot povsem nepomemben, ko pa bi bil za Nemce Spodnje Štajerske izredno pomemben in bi imel zelo težke posledice.

³⁰⁹ Slovenski gospodar 28. 6. 1894, 12. 7. 1894, 26. 7. 1894.

³¹⁰ Slovenski gospodar 28. 6. 1894.

³¹¹ Slovenski gospodar 9. 8. 1894. Nič za nič.

³¹² Sutter, n. d., I., str. 110.

³¹³ prav tam.

o obeh predlogih člani vlade niso uspeli sporazumeti. Zedinili so se le o tem, da se v proračun vnese tudi postavka za Celje, kar se je kasneje tudi zgodilo.³¹⁴

Zaradi ogroženosti koalicije se je finančni minister Plener ponovno odločil za posredovanje in poskušal pridobiti za mirno rešitev celjskega vprašanja poslanca grofa Karla Stürgkha, ki je imel precejšen vpliv v Združeni nemški levici, ter dr. Richarda Foreggerja. Predlagal jima je kompromisno rešitev, po kateri naj bi mesto Celje dobilo na račun kompenzacije za slovenske vzporednice pravico razširitve občinskega področja in dovoljenje za ustanovitev nižje realke, pri tem pa je Stürgkhu za pomoč in sodelovanje obljubil imenovanje za ministrskega svetnika v naučnem ministrstvu.³¹⁵ Na teh razgovorih je Plener tudi svetoval Foreggerju, naj v Celju deluje pomirjevalno, vendar pa so njegovi poskusi naleteli na gluha ušesa.³¹⁶ Po smrti zmernega celjskega župana dr. Josefa Neckermanna junija 1893 je namreč prišel na čelo občine Gustav Stiger, ki je bil (kot njegov namestnik Julius Rakusch³¹⁷) radikalno nacionalnega mišljenja. Ta dva sta od Foreggerja zahtevala, naj ne pozabi svojih volilcev in celjski poslanec je sredi septembra 1894 izdal drobno knjižico z naslovom: **Zur Cillier Gymnasialfrage**, ki je izhajala iz trditve, da Slovencem sploh ne gre za novi učni zavod, temveč za osvojitve najjužnejše in najmočnejše nemške trdnjave in s tem za slovenizacijo celotne Spodnje Štajerske, kajti »mit Cilli fallen auch die kleinen deutschen Vorwerke«. Ta njegova brošura ter številni nastopi nekaterih nemških nacionalnih poslancev in javnih delavcev (zlasti poslanca Armanda von Dumreicherja in zgodovinarja Heinricha Friedjunga),³¹⁸ so iz celjskega vprašanja naredili prestižno vprašanje celotnega nemštva v monarhiji.³¹⁹ Nemško časopisje je vedno glasneje govorilo o nemški »Gemeinbürgerschaft«, o nekakšni nemški solidarnosti in o izgladitvi nasprotij med sudetskim in alpskim nemštvom, pri tem pa je po Sutterjevem mnenju pozabljalo, da bi morali biti Nemci absolutno zainteresirani za obstoj koalicijskega ministrstva.³²⁰ Vlada je sicer poskušala zavreti nemško nacionalno agitacijo in ko je konec septembra ponovno prišla na Dunaj deputacija celjskega občinskega sveta z županom Stigerjem na čelu, je naučni minister Madeyski »ni hotel sprejeti, ko je izvedel, da je prišla zaradi celjske gimnazije«. ³²¹ Vendar pa so besede Foreggerja in Dumreicherja vse preveč odmevale in celjsko gimnazijsko vprašanje se je vedno bolj zapletalo.

Dne 18. oktobra 1894 je finančni minister Plener objavil državni proračun za leto 1895,³²² ki je vseboval tudi postavko 1500 gld za celjsko nižjo gimnazijo z nemško-slovenskim učnim jezikom (za četrto leto) in pri tem kar nekako prezrl resolucijo Združene nemške levice z dne 14. oktobra 1894, da bo odgovorila na poskus ustanovitve slovenske gimnazije v Celju z izstopom iz koalicije.³²³ Obenem pa se je začel pogajati s Slovenci, naj pristanejo na ustanovitev gimnazije v Žalcu ali kakšnem drugem kraju v bližini Celja, kar pa so slovenski poslanci odločno zavračali.³²⁴ Ko tudi akcija celjskega okrajnega glavarja Wagnerja, da

³¹⁴ prav tam.

³¹⁵ prav tam.

³¹⁶ prav tam. (Foregger je 8. 8. 1894 pisal Dumreicherju, da je Celjanom popolnoma vseeno, če zaradi gimnazijskega vprašanja razpade tudi koalicija.)

³¹⁷ Julius Rakusch (8. IV. 1852, Celje — 24. XII. 1910, Celje), podjetnik in politik. Leta 1870 se je zaposlil v trgovini z železom svojega očeta Daniela, ki jo je 1876 prevzel skupaj z bratom Josefom, po bratovi smrti pa je postal edini lastnik trgovine. S svojim kapitalom je pomagal številnim nemškim podjetnikom in bil soustanovitelj Westnove tovarne emajlirane posode v Celju, Lorberjeve strojne tovarne v Zaicu, tovarne emajlirane posode Peter Wester v Bratislavi ter Lenkovega I. celjskega mlina. Od leta 1879 je bil član občinskega odbora, v letih 1893—1904 celjski podžupan, v letih 1904—1906 pa župan. Leta 1908 mu je občinski odbor podelil naziv častnega občana mesta Celja, zaradi svoje širokogrudnosti pri denarnih podporah pa je bil tudi častni član številnih celjskih društev. V političnem ozirju je bil pristaš radikalne nemške politike nasproti Slovencem in zlasti odločno nasprotoval ustanovitvi in obstoju slovenske nižje gimnazije v Celju. (Deutsche Wacht 24. 12. 1910.)

³¹⁸ Sutter, n. d., I., str. 111.

³¹⁹ Sutter, n. d., I., str. 110.

³²⁰ prav tam.

³²¹ Slovenski gospodar 27. 9. 1894.

³²² Deutsche Wacht 23. 10. 1894.

³²³ Deutsche Wacht 14. 10. 1894, 18. 10. 1894.

³²⁴ Sutter, n. d., I., str. 113.

bi pridobil za vladino zamisel občinska zastopa Žalca in Šentjurja, ni prinesla nobenega uspeha,³²⁵ je bilo z nemške in slovenske strani narejeno vse, kar je bilo mogoče, in boj za Celje je postal središče celotnega političnega dogajanja v monarhiji.

Že konec oktobra 1894 je graški občinski odbor na predlog dr. Hochenburgerja³²⁶ poslal v državni zbor posebno peticijo, v kateri je od nemških poslancev zahteval, da izpolnijo svojo nacionalno dolžnost in preprečijo slovenizacijo Celja, obenem pa predlagal, da se postavka Celje črta iz proračuna.³²⁷ Ta peticija je na Spodnjem Štajerskem sprožila pravo nemško protestno gibanje proti celjski postavki, saj so po vzoru deželnega glavnega mesta poslali v državni zbor podobne peticije tudi občinski odbori Ptuja (29. oktobra),³²⁸ Radgone (31. oktobra), Brežic (4. novembra), Maribora in Vitanja (5. novembra) ter drugih manjših krajev.³²⁹ Nemški protestni akciji so se pridružili tudi istrski Italijani, ki so prav v tem času bili boj proti slovenskim (dvojezičnim) napisom v Istri,³³⁰ in piranski župan dr. Fragiaco je 6. novembra 1894 poslal celjskemu občinskemu odboru zanimiv dopis, s katerim je izrazil v imenu piranskega magistrata celjskemu nemštvu vse simpatije: »Enako pomembno vprašanje kot so dvojezični napisi, ki danes pretresajo celotno Istro, je z enakimi težnjami povzročeno vprašanje ustanovitve slovenske gimnazije v mestu Celju. *Dva kulturna naroda*, oba močna in ponosna na svojo zgodovino, gledata, kako jima prodirajoča slovanska plima skuša odnesti najsvetejšo vseh pravic in izbrisati njun nacionalni znak. Enake okoliščine, v katerih se nahajajo istrski Italijani in štajerski Nemci, so me napotile, da v imenu *mesta Pirana* izrazim častiti mestni občini Celje *najvišjo simpatijo* in željo, da bi *Nemcem* in *Italijanom* v težkem nacionalnem boju, ki ga danes bojujejo, končno *uspelo doseči zmago*.«³³¹

Od srede novembra 1894 do konca januarja 1895 je celjsko gimnazijsko vprašanje več ali manj mirovalo, v novo fazo razvoja pa je stopilo s predlogom, ki ga je 7. februarja 1895 predložil v sprejetje štajerskemu deželnemu zboru graški župan in deželni poslanec dr. Wilhelm Kienzl. »In Erwägung, dass in das Reichsbudget ein Betrag für Errichtung eines Staats = Untergymnasiums mit deutschslovenischer Unterrichtssprache in Cilli von der k. k. Regierung eingestellt worden ist; in Erwägung aber des Umstandes, dass es aus dem ganzen Vorgange und der Entwicklungsgeschichte dieser Angelegenheit ganz zweifellos hervorgeht, dass das Begehren nach Errichtung eines Untergymnasiums mit deutsch-slovenischer Unterrichtssprache in oder ausser Cilli oder nach Errichtung von slovenischen Parallelklassen im bestehenden Staatsgymnasium zu Cilli nicht aus einem kulturellen Bedürfnisse hervorgegangen ist, vielmehr nur dazu dienen soll, dem nationalen Einflusse und der politischen Stellung der Slovenen im steirischen Unterlande eine neue für die weitere nationale Entwicklung massgebende Stütze auf Kosten des durch den gegenwärtigen Regierungsgrundsatz gewährleisteten nationalen Besitzbestandes der Deutschen zu gewinnen; in weiterer Erwägung, dass ein solcher Vorgang dem Landtage als ein offener Bruch des der gegenwärtigen politischen Situation zur Grundlage dienenden Koalitionsprinzipes erscheint; in endlicher Erwägung, dass dieser neuerliche Angriff auf die Stellung der Deutschen in Steiermark in der Bevölkerung eine tiefgehende, auf das ganze Land, ja selbst weit über die Grenzen desselben hinaus sich erstreckende Beunruhigung hervorgerufen hat, — diese geplante Er-

³²⁵ Slovenski gospodar 22. 11. 1894, 29. 11. 1894; Deutsche Wacht 22. 11. 1894.

³²⁶ Victor von Hochenburger (1857—1918), doktor prava, odvetnik v Gradcu. Državni poslanec je bil v letih 1897—1901 in deloval v okviru Nemške ljudske stranke. V letih 1909—1916 je bil avstrijski justični minister, v letih 1917—1918 pa član gosposke zbornice.

³²⁷ Deutsche Wacht 28. 10. 1894.

³²⁸ Deutsche Wacht 1. 11. 1894.

³²⁹ Deutsche Wacht 29. 10. 1894, 1. 11. 1894, 5. 11. 1894, 8. 11. 1894.

³³⁰ Slovenski gospodar 15. 11. 1894. Istrski Lahi in naši Nemci.

³³¹ Deutsche Wacht 11. 11. 1894.

richtung daher den nationalen Frieden im Lande ernstlich und dauernd gefährdet, — in schliesslicher Erwägung, dass der Landtag die Rückwirkung solcher Einrichtungen auf das Wohl des Landes zu erwägen und darüber zu berathen, eventuell Anträge zu stellen, nach § 19, Abs. 1, Punkt a) der Landesordnung berufen ist, — spricht sich der Landtag des Herzogthums Steiermark gegen die geplante Errichtung eines Staats-Untergymnasiums mit deutschslovenischer Unterrichtssprache in Cilli oder von slovenischen Parallelklassen am Staatsgymnasium zu Cilli und überhaupt gegen jegliche Massnahme auf das entschiedenste aus, welche unter dem Vorwande kulturellen Bedürfnisses oder pädagogischer Rücksichten doch nur als neuer Vorstoss in das deutsche Sprachgebiet in Untersteiermark sich darstellt.«³³²

Na Kienzlov predlog, ki ga je podpisalo še 37 drugih poslancev,³³³ so slovenski poslanci že naslednji dan odgovorili z izstopom iz deželnega zbora in z abstinenco, svoj korak pa so motivirali s posebno izjavo v deželnem zboru: »Uvažuje, da ima predlog, kateri je deželnozborska večina stavila koncem seje štajerskega deželnega zbora dne 7. februarja t. l., namen, preprečiti ustanovitev učnega zavoda za slovensko prebivalstvo na Štajerskem, dasi se ima ustanoviti na državne in ne na deželne stroške in dasi bi se s tem nemškimi sodeželanom nič ne vzelo; uvažuje nadalje, da se s tem predlogom protestuje principiello sploh zoper vsakršno napravo, s katero bi se ugodilo kulturnim potrebam slovenskega prebivalstva in zadostilo pedagoškim ozirom, in da torej predlog nasprotuje državnim osnovnim zakonom; uvažuje, da se prizadevanja slovenskega prebivalstva, dobiti učni zavod, na žaljiv način postavlja zgolj kot agitacijsko sredstvo in se Slovenci v narodnem oziru sploh proglašajo za brezpravne; uvažuje, da je predlog podpisala cela nemškoliberalna deželnozborska večina, na čelu jej gospod deželni glavar, ki je vendar imenovan za celo štajersko deželo in ne samo za nje nemški del, in se torej v tem predlogu izražena narodna preširnost, nestrpnost in sovraštvo proti Slovincem manifestuje kot mišljenje deželnozborske večine; uvažuje konečno, da je upoštevanje katerihkoli še tako upravičenih narodnih zahtev Slovencev v tem deželnem zboru povsem izključeno, smatramo zastopniki slovenskega prebivalstva vsako nadaljnjo udeležbo pri razpravah tega deželnega zbora za neplodno in brezuspešno in nezdržljivo s častjo slovenskega naroda, ter izjavljamo zategadelj, da ne moremo več sodelovati v deželnem zboru.«³³⁴

Radikalni nastop štajerskih poslancev, ki ga je celjsko nemštvo označilo le za slabo odigrano komedijo,³³⁵ je vzbudil med štajerskimi Nemci precejšnje začudenje. Zato je že 9. februarja 12 nemških katoliških konservativcev s Karlonom na čelu v deželnem zboru postavilo kompromisni predlog, po katerem naj bi vlada uredila izobraževalne razmere na Štajerskem tako, da bi lahko vsi abiturienti zapuščali gimnazije po osmih letih šolanja, pri tem pa dobro obvladali oba jezika: »Der Landtag spreche die Erwartung aus, die Regierung werde

³³² Deutsche Wacht 7. 2. 1895. — Glede na to, da je prispevek v državnem proračunu za ustanovitev nižje gimnazije z nemško-slovenskim učnim jezikom v Celju postavila c. kr. vlada; glede na okoliščine, da iz celotnega postopanja in razvoja te zadeve nedvoumno izhaja, da zahteva po ustanovitvi nižje gimnazije z nemško-slovenskim učnim jezikom v ali izven Celja ali ustanovitvi slovenskih vzporednic na obstoječi državni gimnaziji v Celju ni izšla iz kulturnih potreb, ampak naj bi mnogo bolj služila pridobiti nacionalnemu vplivu in političnemu položaju Slovencev na Spodnjem Štajerskem novo, za nadaljnji razvoj odločilno podporo, na račun nacionalnega posestnega stanja Nemcev, ki mu je porok sedanje vladino načelo; nadalje glede na to, da se takšen postopek kaže deželnemu zboru kot javen prelom s koalicijskim principom, ki služi za osnovo sedanjih političnih situaciji; in končno glede na to, da je ta najnovejši napad na položaj Nemcev na Štajerskem, med prebivalstvom cele dežele in tudi daleč preko njenih meja povzročil najgloblje vznemirjenje — načrtovana ustanovitev zato nacionalni mir resno in trajno ogroža — in nazadnje, glede na to, da je po čl. 19, odst. 1, točka a) deželnega reda deželni zbor poklican, da pretehta posledice takšnih ustanovitev za blaginjo dežele, se o njih posvetuje in eventuelno stavi predloge, se deželni zbor izreka zoper načrtovano ustanovitev državne nižje gimnazije z nemško-slovenskim učnim jezikom ali slovenskih vzporednic na državni gimnaziji v Celju in nasploh še najodločneje zoper vse ukrepe, ki se pod pretvezo kulturnih potreb in pedagoških ozirom kažejo le kot nov sunek v nemško jezikovno področje na Štajerskem.

³³³ Kienzlov predlog je med drugim podpisal tudi grof Attems, štajerski deželni glavar, kar je še posebej razjelo Slovence.

³³⁴ Domovina 15. 2. 1895; Deutsche Wacht 10. 2. 1895.

³³⁵ Deutsche Wacht 17. 2. 1895.

bei Regelung der Unterrichtsverhältnisse an den Gymnasien des steiermärkischen Unterlandes die Frage so lösen, dass die Abiturienten in die Lage kommen, das Gymnasium nach achtjährigem Studium mit vollkommener Kenntnis beider Landessprachen zu verlassen.«³³⁶ Ta kompromisni predlog, ki je bil postavljen z namenom, da bi se slovenski poslanci vrnili v deželni zbor, je bil pozitivno sprejet tudi s strani nemških liberalcev in 12. februarja 1895 je dr. Kienzl ob koncu svojega govora, s katerim je utemeljeval svoj predlog izpred nekaj dni, predlagal, naj se izvoli poseben odbor, ki naj poskuša razrešiti napeto situacijo okoli celjskega vprašanja.³³⁷ Njegov predlog je bil enoglasno sprejet (podprli so ga tudi konservativci) in še na isti seji je bil izvoljen dvanajstčlanski odbor z baronom Hackelbergom na čelu,³³⁸ ki je že tri dni kasneje (15. februarja) predložil deželnemu zboru v sprejem dva predloga glede rešitve celjskega vprašanja. V prvem je zahteval od vlade, da glede na svoj program pri vprašanju ustanovitve slovenske nižje gimnazije v Celju upošteva mnenje štajerskih deželnih šolskih oblasti, ki najbolj poznajo razmere v deželi. V drugem predlogu pa je naložil štajerskemu deželnemu odboru, da preuči Karlonov predlog in v zvezi z njim naredi eventualne ustrezne korake pri vladi, do naslednje sešije pa poroča o zadevi deželnemu zboru.³³⁹ Štajerski deželni zbor je navedena (kompromisna) predloga še na isti seji enoglasno sprejel, v upanju, da bodo z njima zadovoljni tudi Slovenci. Vendar pa je glasovanje štajerskih konservativcev za oba predloga takoj vzbudilo ostro reakcijo slovenskih članov Hohenwartovega kluba. Na seji njegovega konservativnega kluba 20. februarja 1895 je Miha Vošnjak ostro napadel čudno Karlonovo politiko in od Hohenwarta zahteval, da se do resolucije štajerskega deželnega zbora opredeli konservativni klub kot celota. Karlon, ki je na navedeni seji Vošnjaku odgovoril, da so Slovenci lahko z resolucijo štajerskega deželnega zbora več kot zadovoljni, saj ta v nobenem oziru ne veže vlade, pa se je na koncu strinjal z odklonilnim stališčem večine, ki je sprejela sklep, da bo konservativni klub glasoval za celjsko postavko v proračunu.³⁴⁰

Dne 19. februarja 1895 se je ponovno sešel državni zbor, vendar pa se je v proračunskem odseku zavlačevalo z glasovanjem o postavkah za srednje šole.³⁴¹ Ker je postajala situacija vedno bolj zapletena, saj je tudi klub Združene nemške levice na svoji seji 23. februarja 1895 izrazil popolno strinjanje z resolucijo štajerskega deželnega zbora,³⁴² graški občinski odbor pa se je dva dni kasneje v posebnem razglasu zavzel za uresničitev dr. Kienzllovega predloga,³⁴³ se je ministrski predsednik Windischgrätz konec februarja 1895 odločil za posredovanje in na prijateljski obed povabil nekaj slovenskih in nemških politikov, da bi se v miru dogovorili o celjskem vprašanju.³⁴⁴ Že na začetku razgovorov je prelat Karlon predlagal, naj se problem reši v smislu njegovega (v štajerskem deželnem zboru sprejetega) predloga, po katerem bi se naj v državni proračun namesto postavke za Celje vnesla druga, širša postavka, namenjena ureditvi razmer na vseh gimnazijah na Štajerskem, in sicer tako, da bo maturantom omogočeno nadaljevanje študija po osmih letih, t. j., da se ukinemo pripravljalni razredi (kot so bili tudi na celjski gimnaziji), ki podaljšujejo slovenskim dijakom učno dobo za 1 leto.³⁴⁵ Kompromisni predlog, ki bi ga lahko obe strani sprejeli (vsak drug predlog bi namreč škodoval koaliciji in pripeljal

³³⁶ Deutsche Wacht 14. 2. 1895. — Deželni zbor pričakuje, da bo vlada pri urejanju izobraževalnih razmer na spodnještajerskih gimnazijah vprašanje rešila tako, da bodo abiturienti lahko zapuščali gimnazijo po osemletnem študiju s popolnim znanjem obeh deželnih jezikov.

³³⁷ prav tam.

³³⁸ prav tam.

³³⁹ Deutsche Wacht 17. 2. 1895.

³⁴⁰ Domovina 25. 2. 1895.

³⁴¹ Sutter, n. d., I., str. 114.

³⁴² Deutsche Wacht 28. 2. 1895.

³⁴³ prav tam.

³⁴⁴ Sutter, n. d., I., str. 114.

³⁴⁵ Sutter, n. d., I., str. 115.

vlado do padca), pa ni naletel ne na nemški ne na slovenski strani na nek večji odmev. Slovenci so Karlonov predlog sprejeli z obžalovanjem, kar je bilo opazno že med sestankom pri Windischgrätzu. Zastopnik Združene nemške levice Adolf Beer je bil preprosto za črtanje celjske postavke iz proračuna. Predstavnika konservativcev Karlon in Liechtenstein sta sicer nagovarjala Slovence, naj izjavijo, da se strinjajo s kompromisom. Vendar pa so ti zahtevali, naj jim vlada najprej razloži, na kakšen način namerava zadevo izpeljati. Ker pa naučni minister Madeyski o zadevi ni hotel dati nobenih izjav, so bila prizadevanja štajerskih konservativcev onemogočena, kompromisna rešitev pa je splavala po vodi.³⁴⁶

Kmalu zatem se je v proračunskem odboru začela debata o državnem proračunu za leto 1895, vendar pa celjsko vprašanje ni prišlo na dnevni red vse do 11. junija 1895. Že prvi dan se je pred Nemce jasno postavilo vprašanje: ali koalicijska vlada ali slovenska gimnazija? Nemški nacionalci so takoj reagirali z zahtevo po izstopu iz koalicije.³⁴⁷ Na seji ministrskega sveta 14. junija 1895 je Plener na podlagi sklepa kluba Združene nemške levice z dne 13. junija 1895 izjavil, da bo klub izstopil iz koalicije, če bo proračunski odbor sprejel postavko Celje v proračun za leto 1895. Obenem se je zavzel za iskanje pravične rešitve, ki bi zadovoljila obe strani.³⁴⁸ Zato se je vlada začela pogajati s Hohenwartom, ki je bil pripravljen popustiti, da bi se gimnazija uredila na Bregu pri Celju. Vendar pa je tej lokaciji nasprotoval grof Wurmbrand, češ da je preblizu mesta, in zahteval, da se gimnazija prestavi v Žalec. To pa je bilo nesprejemljivo za Hohenwarta in slovenske poslance v njegovem klubu.³⁴⁹

Na seji ministrskega sveta 16. junija 1895 je bila situacija popolnoma enaka kot dva dni poprej. Knez Windischgrätz je uvidel, da ne bo mogoče doseči za vse sprejemljive rešitve, zato je vprašal ministra Plenerja in Wurmbranda, če bosta v primeru izstopa Združene nemške levice iz koalicije demisionirala. Odgovor se je glasil, da mora v tem primeru demisionirati celotno ministrstvo, saj je prav koalicija osnova vlade.³⁵⁰ V tej nerazrešljivi situaciji se je knez Windischgrätz odločil, da se celjska postavka kljub vsemu stavi v proračun, čeprav se je zavedal, da bo vlada padla. Naučni minister Madeyski pa je naredil vse, da se v proračunskem odboru celjska postavka najprej sprejme in da šele nato pride do demisije vlade.³⁵¹ Na seji dne 18. junija 1895 je proračunski odbor izglasoval postavko Celje v proračun za leto 1895 z 19 proti 15 glasovi, pri čemer so proti postavki glasovali člani Združene nemške levice, Nemške nacionalne stranke in Coroninijevega kluba: Bärnreither, Bareuther, Beer, Exner, Hugo Fuchs, Haase, Hallwich, Malfatti, Mauthner, Menger, Nitsche, Rainer, Schwegel, Stalitz, Steinwender, za njeno potrditev pa slovanski in romunski poslanci Gregorec, Herold, Kaizl, Klaič, Klun, Kozłowski, Lupul, Meznik, Milewski, Palffy, Pientak, Pininski, Romanczuk, Rutowski, Sczepanowski ter Nemci Fuchs, Kathrein, Morsey, Wolkenstein.³⁵² Neposredno po glasovanju so predstavniki Združene nemške levice razglasili svoj izstop iz koalicije, naslednji dan pa je knez Windischgrätz v skladu s sklepom seje ministrskega sveta z dne 16. junija 1895 pismeno obvestil cesarja o demisiji vlade, ki jo je Franc Jožef tudi takoj sprejel.³⁵³ Tako je zaradi celjske gimnazije padla Windischgrätzova vlada, s tem pa se je začela odločilna faza v bojih za ustanovitev slovenskih vzporednic na gimnaziji v Celju, ki je tudi bistveno vplivala na spremembo politične orientacije celjskega nemštva.

³⁴⁶ prav tam.

³⁴⁷ Deutsche Wacht 13. 6. 1895. Heraus aus der Coalition!

³⁴⁸ Sutter, n. d., I., str. 115.

³⁴⁹ prav tam.

³⁵⁰ Sutter, n. d., I., str. 116.

³⁵¹ prav tam.

³⁵² Deutsche Wacht 20. 6. 1895.

³⁵³ prav tam.

Po demisiji Windischgrätzovega kabineta je cesar imenoval novo provizorično (uradniško) ministrstvo z grofom Kielmanseggom³⁵⁴ na čelu. Edina naloga vlade je bila, da privede do kraja sklepanje o državnem proračunu za leto 1895. Seveda je bila naloga izredno težavna, saj je sprejem celjske postavke v proračun sprožil med večino avstrijskih Nemcev ostre reakcije. Celjska Deutsche Wacht, ki je označila program nove vlade s stavkom: »Vladamo proti Nemcem«,³⁵⁵ je takoj po glasovanju v proračunskem odboru začela z ostrimi napadi na vlado in Združeno nemško levico ter zahtevala od nemških poslancev, da stopijo v odločno obstrukcijo, ki naj pripravi vlado do tega, da bo izločila postavko Celje iz proračuna. Po njenem mnenju bi morali stopiti skupaj vsi nemški nacionalno čuteči poslanci in se dogovoriti o enotnem nastopanju v celjskem vprašanju, seveda pa bi morala Združena nemška levica prenehati škiliti v novi kabinet.³⁵⁶ Istega mnenja je bil tudi celjski poslanec dr. Richard Foregger, ki je na seji državnega zbora 28. junija 1895 (med generalno debato o proračunu) ostro kritiziral oportunistem Združene nemške levice, ki da je edini krivec, da se je celjsko gimnazijsko vprašanje razpletlo v škodo Nemcev. Če bi liberalci (t. j. člani Združene nemške levice) pravočasno zaklicali koaliranim strankam: »Das dulden wir nicht (tega ne dovolimo)«, ne bi nikoli prišlo do zapletov, ki smo jim priča. Po mnenju Foreggerja je boj za celjsko gimnazijo le epizoda v boju med slovanskim in germanskim svetom, ki pa se nikakor ne sme rešiti v korist Slovencev, saj bi pomenila ustanovitev slovenske gimnazije v Celju, ki so ga utemeljili nemški kolonisti na ruševinah rimske Celeie, »rop nemškega posestnega stanja«. Zato je celjski poslanec na koncu svojega obsežnega govora izjavil, da je **skrajni radikalizem** sveta dolžnost vsakega Nemca, če je treba brniti nemško posestno stanje, vrgel med poslanca parolo: »Do skrajne parlamentarne opozicije« ter od njih zahteval, da stopijo v obstrukcijo, ne glede na posledice. Po njegovem mnenju bo obstrukcija prisilila vlado k popuščanju. Če pa bo razpustila državni zbor, se bo na naslednjih volitvah pokazala volja nemških volilcev, ki si bodo izvolili energične može poudarjeno nemško nacionalnega mišljenja.³⁵⁷

Ob debati o finančnem zakonu v državnem zboru dne 2. julija 1895 je celjsko vprašanje ponovno prišlo v ospredje. Slovenski poslanec Miha Vošnjak je odločno zavračal vse predloge, ki so bili usmerjeni k preместitvi slovenskih vzporednic v kakšen drug kraj na Spodnjem Štajerskem (Žalec, Ljutomer),³⁵⁸ pri tem pa je imel vso podporo štajerskega konservativnega poslanca M. Kalteneggerja, ki je med drugim dejal, da »ne bo Celje škodovalo nemštvu, ampak bo nemška nacionalistična gonja okrog Celja spravila nemštvo v res strahoten položaj«. ³⁵⁹ Ob Kalteneggerjevi izjavi, da so glasovali za slovenske paralelke tudi nemški ministri v Windischgrätzovem kabinetu, je v državnem zboru prišlo do mučnih scen, ki so pripeljale do tega, da je Ernst von Plener še pred glasovanjem o proračunu in s tem o postavki Celje, odložil svoj mandat. Tega pa ni storil grof Wurmbrand, ki je Kalteneggerjeve besede označil za »neresnične govorice«, na kar mu je Kaltenegger, ki so mu z levice klicali »izdajalec lastnega naroda«, odgovoril, da niti Plener niti Wurmbrand nista iz celjskega vprašanja potegnila nobenih konsekvenc in da je prav Plener kot finančni minister najbolj »zaslužen« za to, da vsebuje proračun tudi celjsko postavko.³⁶⁰

Situacija v državnem zboru je bila izredno zapletena, saj so slovensko zahtevo podpirali tudi nemški klerikalci. Združena nemška levica je izjavila, da

³⁵⁴ Grof Erich Kielmansegg (1847–1923), namestnik v Nižji Avstriji (1889–1895), ministrski predsednik in minister notranjih zadev od 19. 6. do 29. 9. 1895, nato ponovno (do leta 1911) namestnik v Nižji Avstriji.

³⁵⁵ Deutsche Wacht 23. 6. 1895. Gegen die Deutschen?

³⁵⁶ prav tam.

³⁵⁷ Deutsche Wacht 4. 7. 1895, 7. 7. 1895.

³⁵⁸ Sutter, n. d., I., str. 120.

³⁵⁹ Vasilij Melik: Slovenci v državnem zboru 1893–1904, ZČ 1979, str. 59.

³⁶⁰ Sutter, n. d., I., str. 120.

bodo njeni člani glasovali le proti celjski postavki, ne pa tudi proti celotnemu proračunu, nemški nacionalci pa so bili proti sprejetju celotnega proračuna, vendar pa se tudi oni niso hoteli odločiti za obstrukcijo, za katero je strastno agitiralo nemško nacionalistično časopisje.³⁶¹ Dne 10. julija 1895 je prišlo v državnem zboru do poimenskega glasovanja o postavki Celje in postavka je bila sprejeta s 173 proti 143 glasovi.³⁶² Pri tem je bila slovenska stran več kot razočarana, ker je proti celjski postavki glasoval del nemških klerikalcev in krščanskih socialcev,³⁶³ nemška stran pa je začela glasno govoriti o klerikalni izdaji in zlasti napadala štajerskega poslanca Kalteneggerja, ki se je pred glasovanjem zavzel za slovenske zahteve. Proti Kalteneggerju se je po mnenju Domovine »vzdignila vsa vsenemška kuga«, ki ne izbira izrazov in sredstev za politično diskvalifikacijo (»Toliko razbrzdanosti in politične neznačajnosti in gnjusobe še ni zlahka kdaj doživel svet«), saj je K. Hermann Wolf na nekem zborovanju na Dunaju »nasvetoval, naj se rabi ime »Kaltenegger kot najhujša psovka«, dr. Edward Glantschnigg iz Maribora (»znani begun celjskega »narenturma«) pa je predlagal, »naj se Kaltenegger imenujejo — pljuvalniki«.³⁶⁴

Sprejem celjske postavke je sprožil ostre reakcije med celotnim nemštvom v monarhiji, seveda pa so bile reakcije celjskih Nemcev najglasnejše. Celjski občinski odbor je na seji 13. julija 1895 sprejel posebno resolucijo, v kateri je od nemških poslancev zahteval, da ob 3. branju glasujejo proti celotnemu proračunu: »Der Gemeinderath der Stadt Cilli hat in der Sitzung vom 5. März l. J. in Erfüllung seiner Pflicht die Folgen, die durch die Errichtung eines slavischen Gymnasiums in Cilli entstehen müssen, klar und deutlich zum Ausdrucke gebracht. — Heute steht der Gemeinderath vor der Tatsache, dass die Post »Cilli« in zweiter Lesung angenommen wurde, und dass damit die durch den Volksverrath deutschklericaler ermöglichte Mehrheit des Abgeordnetenhauses die Slavisirung unserer Stadt beschlossen hat. Eine uralte deutsche Stadt soll wider den Willen ihrer Vertretung, wider den Willen der Landesvertretung, wider den Willen des gesammten deutschen Volkes ihres deutschen Charakters beraubt werden. Dieses Schicksal kann und darf uns nicht treffen. Von allen deutschen Volksvertretern muss in der Verfechtung der Ehre ihres Volkes die letzte selbstverständliche Folgerung gezogen werden, wenn unserem Volke die Schmach erspart sein soll, ein deutsches Gemeinwesen dem Slaventhum preisgegeben zu haben. **Der Gemeinderath von Cilli richtet daher an alle deutschen Abgeordneten die dringende Aufforderung, in dritter Lesung gegen das gesammte Budget zu stimmen und überhaupt alle möglichen parlamentarischen Mittel in Anwendung zu bringen, durch welche in letzter Stunde die Gefahr von unserer Stadt abgewendet werden kann.**«³⁶⁵ Podobne resolucije so bile v naslednjih dneh sprejete tudi na številnih protestnih zborovanjih volilcev v Gradcu, Mariboru, Ljutomeru, Konjicah, Vojniku, Radgoni (13. julija 1895) in Celju (15. julija 1895), dne 16. julija 1895 pa tudi na Dunaju, kjer je bil na pobudo Hofmanna von Wellenhofa in Karla Hermann Wolfa sprejet poseben razglas,

³⁶¹ Deutsche Wacht 11. 7. 1895. Deutsche Wähler demonstriert.

³⁶² Deutsche Wacht 14. 7. 1895.

³⁶³ Deutsche Wacht 26. 7. 1896. Ein Tag der Schmach. (Za postavko Celje je glasovalo poleg Slovencev, Čehov, Poljakov in drugih Slovanov še 27 nemških poslancev, od tega 25 nemških konservativcev ter 2 zastopnika veleposesti iz Coroninijevega kluba. Proti pa je glasovalo 135 nemških poslancev (21 nemških nacionalcev, 2 nemška konservativca, 9 krščanskih socialcev, 2 člana Coroninijevega kluba in 99 članov Združene nemške levice) in 8 Italijanov.)

³⁶⁴ Domovina 25. 7. 1895. V znamenju olike. (Glej tudi: Deutsche Wacht 21. 7. 1895.)

³⁶⁵ Deutsche Wacht 18. 7. 1895. Cillier Gemeinderath. — Občinski svet mesta Celja je na seji 5. marca t. l. v izpolnjevanju svoje dolžnosti jasno in razločno izrazil posledice, ki morajo nastati z ustanovitvijo slovenske gimnazije v Celju. — Danes stoji občinski svet pred dejstvom, da je bila postavka »Celje« v drugem branju sprejeta in da je tako z narodno izdajo nemških klerikalcev omogočena večina državnega zbora sklenila slavizacijo našega mesta. Prastaro nemško mesto naj bi bilo zoper želje svojih zastopnikov, zoper želje deželnega zastopa, zoper želje celotnega nemškega naroda, opropano svojega nemškega značaja. Takšna usoda nas ne sme doleteti. Vsi nemški predstavniki morajo v obrambi časti svojega naroda potegniti poslednji sam po sebi umevni sklep, če se naj našemu narodu prihrani sramota, da je prepustil slovanstvu nemško občino. Občinski svet Celja zato naslavlja na vse nemške poslance nujen poziv, da v tretjem branju glasujejo proti celotnemu proračunu in nasploh uporabijo vsa možna parlamentarna sredstva, s katerimi bodo lahko v zadnji uri odvrnili nevarnost od našega mesta.

ki je apeliral na nemške poslance, da glasujejo proti celotnemu proračunu.³⁶⁶ Kljub opisanim nemškim demonstracijam pa je bil proračun pri 3. branju dne 20. julija 1895 sprejet s 185 proti 86 glasovi. Zanj je poleg Slovencev, Hrvatov, Staročehov, Poljakov, Rusinov in Romunov glasovalo tudi 86 nemških poslancev, od tega kar 57 članov *Združene nemške levice* (Auerspeg, Auspitz, Baernreither, Bazant, Beer, Beess, Bohaty, Brenner, Demel, Heinrich Doblhof, Rudolf Doblhof, Guido Dubsy, von Engl, Exner, Fürstl, Fux, Götz, Theodor Haase, Habermann, Habicher, Hallwich, Hübner, Hutter, Jaksch, Kielmansegg, Klein, Kopp, Kübeck, Kuenburg, Mauthner, Miskolczy, Neuber, Nitsche, Noske, Pichler, Popper, Promber, Rottmayr, Russ, Scharschmid, Schier, Schwab, Schweigel, Spann, Spens, Stöhr, Suess, Suttner, Swoboda, Terlago, Tersch, Vielguth, Widmann, Wihölzel, Wrabetz, Zedwitz), 23 *nemških klerikalcev* (Dipauli, Doblhamer, Ebenhoch, Falkenhayn, Fuchs, Gasser, Hayden, Herk, Kaltenecker, Karlon, Kathrein, Kohler, Morsey, Peitler, Plass, Rammer, Rapp, Rogl, Schorn, Thurner, Treuinfels, Wenger, Zehetmayr), 5 članov *Coroninijevega kluba* oziroma *moravske sredinske stranke* (Berchtold, Adolf Dubsy, Fries, Ludwigstorff, Rolsberg), ter dunajski demokrat *Kronawetter*.³⁶⁷ Poleg vseh poslancev Nemške nacionalne stranke (21) in vseh krščanskih socialcev (10) je glasovalo zoper proračun le 20 članov *Združene nemške levice*, medtem ko se jih kar 29 preprosto ni udeležilo glasovanja. Vse to je imelo za nadaljnji politični razvoj v monarhiji velikanske posledice, ki so se že kmalu izrazile v skrajno radikalni politiki avstrijskega nemštva.³⁶⁸

Če povzamemo: od konca sedemdesetih do srede devetdesetih let je celjsko nemštvo strogo nemško-nacionalno usmerjeno in si prizadeva za močno, centralizirano Avstrijo na nemški podlagi. Na spreminjanje politične orientacije celjskega nemštva sprva še vedno v glavnem vplivajo zunanji vzroki (nazadovanje nemštva na Kranjskem) in šele od konca osemdesetih let, ko Slovenci v Celju dosežejo nekaj pomembnih uspehov, nanjo vplivajo tudi lokalne razmere. Zaradi stalnega občutka ogroženosti se celjsko nemštvo vseskozi zavzema za solidarnost vseh Nemcev v monarhiji in za politiko, ki naj temelji na izključno nacionalni podlagi, med delom celjskih Nemcev (Langgassner, Glantschnigg, dijaštvo) pa že od vsega začetka opazimo tudi pristaše skrajnejših gledanj, ki pa ostanejo v celotnem obravnavanem obdobju še v manjšini. Šele v zadnji fazi bojev za celjsko slovensko gimnazijo (junij/julij 1895), zlasti pa po sprejemu celjske postavke v državnem zboru, postane celjsko nemštvo skrajno radikalno in od tega časa dalje lahko govorimo o novih elementih v politični orientaciji Nemcev v Celju in na Spodnjem Štajerskem.

(se nadaljuje)

Zusammenfassung

DIE POLITISCHE ORIENTIERUNG DER DEUTSCHEN IN CELJE IN DEN JAHREN 1861—1907

II.

Janez Cvirn

Durch Taaffes Politik der Versöhnung und Verständigung wird die bereits im vergangenen Zeitabschnitt einsetzende innere Differenzierung im deutschen liberalen Lager noch vertieft und auch in Celje (Cilli) werden die deutsch-nationalen Kräfte immer stärker, denen der alte Liberalismus nicht mehr ausreicht und die alle politi-

³⁶⁶ Deutsche Wacht 18. 7. 1895.

³⁶⁷ Deutsche Wacht 26. 7. 1896. Ein Tag der Schmach.

³⁶⁸ Sutter, n. d., I., str. 127.

schen Fragen nur durch das Prisma der deutschen Interessen zu betrachten beginnen. Die ersten Veränderungen in der politischen Orientierung der Deutschen in Cilli sind bereits zur Zeit der Vorbereitungen auf die Wahlen in den Reichsrat von 1879 zu verzeichnen, wo sie sich eindeutig für die Politik der Fortschrittspartei (deren Mitglied auch der Abgeordnete von Celje, Dr. Richard Foregger war) entscheiden und wo sie noch entschiedener gegen die slowenischen Forderungen nach nationaler Gleichberechtigung aufzutreten beginnen. Nach Taaffes Regierungsantritt wird die Differenzierung im deutschen Lager von Celje fortgesetzt, sie verläuft stufenweise und parallel zu den Veränderungen der Beziehung zur Regierung. Die Deutschen in Celje akzeptieren den Regierungsantritt Taaffes zwar mit Zurückhaltung, jedoch nicht ablehnend. Ihr Verhältnis zur Regierung ändert sich allerdings bereits im folgenden Jahr, als diese die ersten Ansätze macht, die Verfassung in konservativem Sinne zu revidieren und als auch den Slowenen einige Konzessionen gestattet werden. Die Deutschen in Celje reagieren besonders scharf auf die Annahme zweier von Vošnjak vorgebrachten Resolutionen im Reichsrat im April 1880, da sie diese für einen Versuch der totalen Slowenisierung des Volks- und Mittelschulwesens in Krain und der Steiermark ansehen. Deswegen beginnen sie, die Versöhnungspolitik der Regierung anzugreifen, die nur die nationalen Gegensätze nähre und den slowenischen Appetit vergrößere. Außerdem betonen sie das Bedürfnis nach einem einheitlicheren Auftreten der Deutschen gegen die nationalen Gegner und die Regierung. Von dieser Zeit an schreitet die Differenzierung im Cillier deutschen Lager rasch voran, der Übergang vom Liberalismus zum Nationalismus ist in den Grundzügen noch von der Gründung der Vereinigten deutschen Linken abgeschlossen. In Polemiken über das Profil der neuen Partei betonen die Deutschen, das müsse eine Partei auf ausdrücklich deutscher Grundlage sein; nach deren Gründung im November 1881 aber beginnen sie deren doktrinär-liberales Programm zu bekämpfen, da es die nationalen Interessen des deutschen Volkes vollkommen außer acht lasse. Infolge der opportunistischen Politik der Vereinigten Linken setzt sich das Cillier Deutschtum für die Gründung eines besonderen Deutschen Klubs ein, der die deutschen freiheitlichen Politiker aus nationaler Grundlage vereine und sich in ihrem Kampf gegen die konservative Mehrheit im Reichsrat auch äußerster politischen Mittel, wie z. B.: der Abstinenz, bedienen sollte. Der Deutsche Klub sollte sich nach der Meinung der Cillier Zeitung und der Deutschen Wacht für Fortschritt, Bildung, Wahrheit und Freiheit sowie für eine Lösung der angehäuften Probleme einsetzen, in nationaler Hinsicht aber eine konsequente deutsch-nationale Politik führen, deren Ziel ein starkes Österreich auf deutscher Grundlage sein solle. Das ist auch das Programm, nach dem sich der Abgeordnete von Celje, Dr. Richard Foregger, im Reichsrat richtet, und wenn er 1885 dem Deutschen Klub beitrifft, zwei Jahre später der Deutschnationalen Vereinigung, kann er sich der vollen Unterstützung seiner Wähler erfreuen.

Die Unzufriedenheit mit der Politik der Vereinigten Linken und später des Deutsch-Österreichischen Klubs macht sich auch in der Betonung der Bedürfnisse nach einer selbständigen Politik des untersteirischen Deutschtums bemerkbar (Los von Wien!), das sich nur durch aktives und geschlossenes Auftreten auf nationaler Grundlage der fortschreitenden Slowenisierung widersetzen könne. In Zusammenhang damit kommt gerade unter den Deutschen in Celje der Gedanke von der Gründung eines besonderen Untersteirischen Fortschrittsvereins auf, der nach anfänglichen Verwicklungen (Verbot der Statthalterei in Graz) im Mai 1883 in Celje gegründet wird. Der Verein spielt in den folgenden zwei Jahren eine wichtige Rolle bei der Vorbereitung der Štajerc-Bewegung, einer Ideologie, die durch das Hervorheben des steirischen Landesbewußtseins und der Ständefragen die Entwicklung des slowenischen Nationalbewußtseins auf dem Lande hemmen will, Mitte der achtziger Jahre aber seine Tätigkeit aufgibt. Einen Mißerfolg erntet auch das im Sinne dieser Ideologie schreibende Blatt *Kmetški prijatelj* (Bauernfreund), das in den Jahren 1882–1884 in Celje von dem Vorsitzenden des Vereins und geistigen Anführer der Štajerc-Bewegung, Dr. Edward Glantschnigg, herausgegeben wird. Von den Reichsratswahlen 1885 an hört diese Bewegung für einige Zeit auf, ein politischer Faktor zu sein, mit dem die Slowenen ernsthaft zu rechnen hätten.

Wenn der Übergang vom Liberalismus zum Nationalismus in Celje zunächst unter dem Einfluß der Verhältnisse in anderen Kronländern, vornehmlich in Krain, verläuft, wirken sich auch die Verhältnisse zu Hause zunehmend auf die politische Ausrichtung der Deutschen in Celje ein. Seit der Ankunft von Dr. Ivan Dečko (1885), der durch aufopfernde Tätigkeit im nationalen Sinne dem slowenischen politischen Leben in der Stadt neue Impulse gibt, können die Slowenen in Celje in kurzer Zeit mehrere bedeutende Erfolge verzeichnen. Im Jahre 1887 wird in der Untersteiermark die erste slowenische Eintragung in das Grundbuch erreicht, im Jahre 1889 siegen die Slowenen bei den Wahlen zur Celjer Bezirksvertretung und gründen die Südsteirische Sparkasse. Im Jahre 1890 erhalten sie die Konzession für eine Druckerei (Zvezna

tiskarna) und gehen bei den Gemeindewahlen in Cilli-Umgebung als Sieger hervor, 1891 erscheint in Celje das erste Mal das slowenische Blatt Domovina (Heimat), 1892 wird mit der sog. Sprachenverordnung für Celje ein erster Sieg auf sprachlichem Gebiet erzielt. Aus all diesen Gründen fühlen sich die Deutschen in Celje zunehmend bedroht und beginnen die gesamte Politik in der Monarchie nur vom Standpunkt ihrer engen Interessen aus zu betrachten. So streten sie z. B. im Jahre 1890 heftig gegen die Versuche eines deutsch-tschechischen Ausgleichs auf, weil sie der Meinung sind, daß danach auch die Slowenen ähnliche Forderungen stellen würden. Ebenso glauben sie, in der slowenischen Forderung einen Angriff auf den deutschen Besitzstand zu sehen, der durch die deutschen Kolonisten auf den Ruinen des antiken Celeia errichtet worden sei, gehen gegen die opportunistische Politik der Vereinigten deutschen Linken mit Plener an der Spitze vor und treten vor den Reichsratswahlen von 1891 lautstark für die Gründung einer einheitlichen deutschen nationalen Partei ein, die aus der Deutschnationalen Vereinigung entstehen sollte. Doch nach der Gründung des neuen Klubs sind sie wegen seines Antisemitismus mit ihm nicht zufrieden (Antisemitismus taucht in der politischen Orientierung der Deutschen in Celje wesentlich später auf). Seit 1891 tritt Dr. Foregger, der sich nach den Anweisungen des Cillier Deutschen Vereins richtet, im Reichsrat als »Wilder« auf in seinem Bestreben, sich über Zwistigkeiten zwischen den Deutschen hinwegzusetzen und ein einheitliches Auftreten der beiden deutsch-freiheitlichen Parteien zu erreichen; er setzt sich weiter für die Gründung einer neuen einheitlichen deutschen Volkspartei ein unter dem Motto: »Alles für und durch das Volk!«

Dieser Standpunkt der Deutschen in Celje kommt zunächst in der berühmten Aktion von Foregger und Kraus zur Annäherung der beiden deutschen freiheitlichen Parteien zum Ausdruck (1892), noch stärker aber am Parteitag im Juli 1893, wo die untersteirischen Deutschen ihre politischen Forderungen formulieren. Dieses sog. Cillier Programm, das durch seine betonte Forderung nach deutscher Gemeinbürgerschaft in der nach dem Fall der Taaffe-Regierung veränderten politischen Situation unter den Deutschen in der Monarchie nicht das erwartete Echo findet (wenn auch die Idee von gesamtdeutscher Solidarität von diesem Zeitpunkt an ständig gegenwärtig ist), spiegelt die politische Orientierung der Mehrheit der Deutschen von Celje in dem behandelten Zeitabschnitt authentisch wider. Natürlich trifft man bei einem Teil der Deutschen in Celje von Anfang an auch Vertreter radikalerer Anschauungen an. In den achtziger Jahren tritt der Advokat Dr. Edvard Glantschnigg als leidenschaftlicher Anhänger Georg von Schönerer auf. Nach seiner Übersiedlung nach Maribor im Jahre 1889 aber begeistern sich vor allem die Studenten für das Linzer Programm und den Antisemitismus. Solche Anschauungen werden allerdings in dem behandelten Zeitabschnitt noch immer von einem geringeren Bevölkerungsanteil vertreten, obwohl sie in der letzten Phase der Kämpfe um das Cillier Gymnasium sichtlich zunehmen. Erst die für sie ungünstige Lösung der Gymnasium-Frage bewirkt eine entscheidende Veränderung in der politischen Orientierung der Cillier Deutschen.

NARODNI MUZEJ, Ljubljana, Prešernova 20, telefon (061) 218 876

Narodni muzej izdaja knjige s področja arheologije, zgodovine, umetnostne zgodovine in muzeologije.

V seriji **Katalogi in monografije** so obdelana posamezna slovenska arheološka najdišča. Obsežne razprave, prav tako podkrepjene z gradivom so objavljene v **Situli**. V tej seriji so izšli doslej tudi trije zborniki (št. 13, 14/15 in 20/21). Revija **Argo** nadaljuje tradicijo publikacije izpred 1. svetovne vojne. Namenjena je predvsem popularizaciji muzeologije, spremlja novosti na tem področju v Sloveniji in izven nje. Je tudi osrednje glasilo muzealcev Slovenije, ki je njen soizdajatelj Društva.

Ob posameznih tematskih razstavah so bili objavljeni katalogi, v katerih so tudi tehtne razprave znanih slovenskih zgodovinarjev. Iz bogatega izbora del vam predstavljamo predvsem novejša in tista z zgodovinsko tematiko.